

Wypracowanie i wdrożenie wspólnej koncepcji lekcji muzealnych

- ❖ *Miejsce Pamięci i Muzeum Bitwy o Wzgórza Seelowskie*
- ❖ *Międzyrzecki Rejon Umocniony- Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy*

Wersja końcowa

Kwiecień 2023

Przygotowana: w okresie od lipca do grudnia 2022 roku

Przez: ECCOFORT e.V.
Albertinenstr. 1
13086 Berlin

Na zlecenie Powiatu Märkisch-Oderland
Wydział Administracji Szkół, Kultury i Sportu
Puschkinplatz 12
15306 Seelow

Przy wsparciu Unii Europejskiej w ramach Programu Współpracy INTERREG VA Brandenburgia-Polska 2014-2020.

Redukować bariery - wspólnie wykorzystywać mocne strony.

Zespół projektowy:

Dirk Röder ECCOFORT e.V.

Julia BORK ECCOFORT e.V.

Geschichts- und Heimatverein Gusow-Platkow e.V.

Z uprzejmym wsparciem

Kerstin WACHSMANN, pedagoga muzealnego miejsca pamięci Wzgórz Seelow

Leszka LISIECKIEGO, dyrektora MRU - Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy

Zeitreise Seelower Höhen e.V.

Muzeum Berlin-Karlshorst

Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej, Międzyrzecz

Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

Spis treści

	strona
1 WPROWADZENIE I RAMY PROJEKTU	5
1.1 Opis projektu	5
1.2 Zdefiniowane zadania	5
1.2.1 Definicja lekcji muzealnej	6
1.3 Warunki ramowe dla lekcji pozaszkolnych	6
1.3.1 Ramowy plan nauczania historii DE - klasy 7-10	6
1.3.2 Ramowy plan nauczania historii DE - klasy 11-13	8
1.3.3 Podstawy nauczania historii PL	8
1.3.4 Pozaszkolne miejsca nauki	9
1.3.5 Warunki ramowe dla lekcji realizowanych poza szkołą	10
1.3.6 Wspólne polsko-niemieckie materiały dydaktyczne	12
2 STAN OBECNY I NAJLEPSZE PRAKTYKI W LEKCJACH MUZEALNYCH	13
2.1 Partnerzy projektu (główne obiekty)	13
2.1.1 Miejsce Pamięci/Muzeum Wzgórz Seelow (GMSH), DE	13
2.1.2 Międzyrzecki Rejon Umocniony - Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy	16
2.2 Uzupełniające obiekty w regionie	19
2.2.1 Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej, Międzyrzecz, PL	19
2.2.2 Muzeum Martyrologii w Słońsku, PL	21
2.2.3 Twierdza w Kostrzynie nad Odrą, PL	23
2.2.4 Muzeum Stacja Historii Seelow, DE	25
2.2.5 Schweizerhaus Seelow	27
2.2.6 Muzeum Berlin-Karlshorst, DE	28
2.3 Analiza wybranych miejsc pamięci w Europie	30
2.3.1 Nazistowski kompleks Ordensburg [Zamek zakonny] Vogelsang (DE)	30
2.3.2 Muzeum Wojny w Bastogne (BE)	33
2.3.3 Muzeum Airborne Hartenstein (NL)	35
2.3.4 Niemiecki Cmentarz Wojenny Lommel (BE)	36
2.3.5 Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku (PL)	37
2.4 Podsumowanie stanu obecnego	40
3 KONCEPCJA LEKCJI MUZEALNYCH	42
3.1 Podstawy lekcji muzealnych	42
3.2 Modułowe lekcje muzealne w regionie nad Odrą i Wartą	42
3.3 Instrumenty i narzędzia do lekcji muzealnych	44
3.3.1 Metody pedagogiki muzealnej	44
3.3.2 Instrumenty i narzędzia dla młodzieży	45

3.4	Grupy docelowe i nawiązanie kontaktu	48
3.5	Kanały promocji	48
3.5.1	Regionalna i ponadregionalna promocja	49
3.6	Transgraniczne oferty wycieczek edukacyjnych	50
3.6.1	Tematyczne wycieczki edukacyjne w regionie nad Odrą i Wartą	50
3.7	Partnerzy	51
3.7.1	Instytucje państwowe i fundacje	51
3.7.2	Inni partnerzy i osoby opiniotwórcze	53
4	REKOMENDACJE	55
4.1	Wspólna bazy informacji na temat pozaszkolnych ofert edukacyjnych w regionie	55
4.2	Networking i koordynacja transgraniczna	56
4.2.1	Tworzenie lokalnych klastrów edukacyjnych	56
4.3	Infrastruktura dla wycieczek edukacyjnych	57
5	ZAŁĄCZNIKI	58
5.1	Konspekty lekcji	58
5.2	Raport Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku	58
5.3	Broszury	58
5.4	Przykładowe wycieczki edukacyjne w regionie nad Odrą i Wartą	58
5.5	Stawki i wytyczne dotyczące finansowania przez PNWM 2023	58
5.6	Lista cmentarzy wojennych Brandenburgii Wschodniej	58
5.7	Wytyczne i przepisy	58
5.8	Lista danych kontaktowych	59

1 WPROWADZENIE I RAMY PROJEKTU

1.1 Opis projektu

Niniejsza koncepcja „Wypracowania i wdrożenia wspólnej koncepcji lekcji muzealnych” jest częścią projektu nr 85029050 „**Na szlaku wspólnej historii**” Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, programu współpracy transgranicznej (INTERREG VA BB-PL 2014-2020).

Nazwa projektu:	Na szlaku wspólnej historii
Partnerzy projektu:	Powiat Märkisch-Oderland, Międzyrzecki Rejon Umocniony – Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy w Pniewie (BW)
Czas trwania:	2018 – 2022

W projekcie jego partnerzy dążą między innymi do rozszerzenia zasięgu "edukacji muzealnej" w obu krajach, zwłaszcza w zakresie historii II wojny światowej i doświadczeń wojennych w 1945 roku w regionie nad Odrą i Wartą. Pozaszkolne placówki edukacyjne po obu stronach polsko-niemieckiej granicy powinny opracować oferty, które w zrównoważony sposób przekazują młodym pokoleniom wspólną historię i płynące z niej wnioski.

1.2 Zdefiniowane zadania

Koncepcja lekcji

służąca wzmocnieniu "lekcji muzealnych" w obu krajach. Główną kwestią jest to, jak przedstawić doświadczenia II wojny światowej pokoleniu, które samo nie doświadczyło wojny. Szczegółowe kwestie dotyczące przygotowywanej analizy to: Jaki jest najlepszy sposób dotarcia do grupy docelowej, jakie treści należy przekazać, jakie metody i środki należy zastosować na lekcjach muzealnych, aby wzbudzić zainteresowanie młodego pokolenia. Wykonawca opracuje koncepcję takich lekcji. Treści te można włączyć do programów nauczania lub wykorzystywać w ramach zajęć pedagogiki muzealnej w obu instytucjach. Współpraca w dziedzinie edukacji muzealnej służy jako program pilotażowy dla kolejnych projektów skierowanych do uczniów. Koncepcja koncentruje się na przekazaniu doświadczeń wojennych w regionie z 1945 roku. Uwzględniono szczególnie regionalne wydarzenia wojenne. Treści przygotowane mają zostać odpowiednio do wieku, dla uczniów z klas od 8. do 10. Koncepcja ta nie ogranicza realizacji zadań edukacyjnych przestrzennie do pomieszczeń placówek. Poprzez wydarzenia organizowane na świeżym powietrzu sygnalizowane w muzeum konteksty mają być realistycznie poruszane, pogłębiane i, jeśli to możliwe i celowe, wzbogacane poprzez inne aspekty, jak ekonomiczne, społeczne i kulturowe argumenty i punkty widzenia. Można odwoływać się do istniejących opracowań, podręczników i koncepcji w danym obszarze tematycznym, wskazując dokładne źródło. Pożądane jest powiązanie z istniejącymi obszarami tematycznymi w ramowych planach nauczania szkół ponadpodstawowych w Niemczech oraz w Polsce.

Realizacja w postaci transgranicznych produktów turystycznych

w oparciu o wspólną koncepcję jako wspólnej oferty obu muzeów. Ważne jest przy tym, aby połączyć atrakcyjną ofertę udziału w zajęciach (żywe muzeum) z ofertą edukacyjną. Możliwy jest udział innych instytucji kultury. Należy opracować przy tym programy godzinowe / półdniowe /

dzienne, a także wielodniowe. Oferty powinny być dostępne w języku polskim /niemieckim / angielskim. Treści powinny wzmocnić doświadczanie historycznych obiektów i ich związku z dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym. Programy powinny być możliwe do zrealizowania zarówno przez klasy szkolne jak i niezależnie od kontekstu szkolnego (wycieczki rodzinne). Grupa docelowa powinna obejmować wiek 12-16 lat. Wielkość grup nie powinna przekraczać 25 osób. Oprócz wycieczek i warsztatów, spektrum edukacyjne może również obejmować wydarzenia w szkołach i na ich terenie, a także wykłady popularnonaukowe lub specjalistyczne. Rozwijany produkt turystyczny charakteryzuje się dużą różnorodnością metod. Formy wybrane dla każdego programu muszą być indywidualnie dostosowane do grupy docelowej, tematu i warunków zewnętrznych. Wydarzenia charakteryzują się wysokim stopniem faz aktywnych, w których dzieci pracują nad zadaniami wspólnie lub indywidualnie, a najlepiej w parach lub grupach. Zadania powinny być powiązane ze światem doświadczeń dzieci i ich życiem codziennym oraz zdefiniowane w zrozumiały sposób. Dzięki indywidualnej opiece możliwe jest uniknięcie sytuacji, w której zadania są zbyt mało lub zbyt wymagające dla uczestników. Powinni być oni motywowani do dalszego angażowania się w temat.

1.2.1 Definicja lekcji muzealnej

Lekcje muzealne to lekcje szkolne realizowane w muzeum. Jako pozaszkolne miejsca nauki muzea oferują liczne możliwości pogłębienia częściowo abstrakcyjnych programów nauczania i powiązania ich w obrazowy i zapadający w pamięć sposób z historycznymi wydarzeniami / obiektami/ osobami.

Zaletą lekcji muzealnych jest autentyczność eksponatów, a czasem miejsc w kontekście danego wydarzenia/danej opowieści. Uczniowie mogą poczuć historię wszystkimi zmysłami i nauczyć się ją interpretować.

1.3 Warunki ramowe dla lekcji pozaszkolnych

Źródło: [Serwer edukacyjny Berlin-Brandenburgia](#)

Ramowe plany nauczania formułują kompetencje, które uczniowie powinni nabyć w trakcie nauki szkolnej, aby móc sprostać wymaganiom społecznym.

1.3.1 Ramowy plan nauczania historii DE - klasy 7-10

Moduły podstawowe 9/10

Demokracja i dyktatura

Na przykładzie Republiki Weimarskiej uczniowie poznają pierwszą niemiecką demokrację oraz jej szanse i wyzwania. Zdobywają wiedzę na temat podstaw ideologicznych i struktur politycznych reżimu narodowo-socjalistycznego. Zdobywają wiedzę na temat dyktatury jako formy sprawowania władzy na przykładzie narodowego socjalizmu.

Obszar tematyczny daje możliwość różnego do niego podejścia: np. analiza przypadków historycznych, praca z biografiami lub tematy związane z historią lokalną lub regionalną (np.

historia własnej szkoły). Podjęcie tematu narodowego socjalizmu w kulturze historycznej (np. film, telewizja) otwiera odniesienia do terażniejszości.

- I wojna światowa: Przyczyny i następstwa dla Niemiec, Europy i świata
- Republika Weimarska: Zagrożenia i szanse pierwszej niemieckiej demokracji
- Nazistowska ideologia i jej rządy
- Druga wojna światowa i Holokaust/ ludobójstwo /mordy (sprawcy; grupy ofiar: Żydzi, Sinti i Romowie, osoby niepełnosprawne, homoseksualiści, przeciwnicy polityczni itp.)
- Opór wobec nazistowskich rządów w Niemczech i Europie
- Kultura historyczna: Pamięć o przeszłości (na Wschodzie i Zachodzie)

Zimna wojna: Dwubiegunowy świat i Niemcy po 1945 roku

Uczniowie pogłębiają swoją wiedzę na temat różnych sposobów funkcjonowania demokracji i dyktatury. Z jednej strony obszar tematyczny umożliwia zajęcie się rozwojem podzielonych Niemiec po 1945 roku, z drugiej strony - pomimo niemieckiej perspektywy wiodącej - inicjuje również europejską kontekstualizację. Oprócz podejścia historycznego wybrano podejście wg. kategorii, które rozróżnia demokrację i dyktaturę, a tym samym akcentuje liberalno-demokratyczne podstawowe wartości edukacji historycznej. Dla uczniów staje się jasne, jak różne i daleko idące były polityczne aspiracje odnośnie do kształtowania rzeczywistości i sprawowania władzy na Wschodzie i Zachodzie.

Można skupić się na historii obu państw niemieckich. Możliwe jest jednak również skupienie się na historii stosunków między dwoma państwami niemieckimi. Może to pokazać, jak różnie oba państwa i społeczeństwa odnosiły się do siebie i były ze sobą powiązane. Możliwe jest również porównanie obu systemów, można to przeprowadzić punktowo, w zależności od sytuacji, tematu i przypadku.

Podjęcie tematu zimnej wojny i kwestii niemieckiej po 1945 roku w obecnej kulturze historycznej (film, telewizja itp.) otwiera współczesne odniesienia.

- wielkie mocarstwa USA i ZSRR podczas zimnej wojny
- oba państwa niemieckie między konfrontacją a odprężeniem
- demokracja i dyktatura: Władza i prawa człowieka, traktowanie opozycji i różnorodności (np. style życia), życie codzienne
- pokojowa rewolucja 1989 roku i zjednoczenie Niemiec jako wyzwanie i proces
- kultura historyczna: Pamięć o przeszłości

Moduły do wyboru 9/10

Między innymi: **Niemcy i ich sąsiedzi (przekrój)**

Kwestia wiodąca (np. Niemcy i Polacy: Wrogowie - Przyjaciele - Obcy?)

- europejska polityka mocarstwowa: Rozbiory Polski w XVIII wieku
- Niemcy i Polacy w XIX wieku
- okupacja niemiecka podczas II wojny światowej i jej skutki dla stosunków polsko-niemieckich

1.3.2 Ramowy plan nauczania historii DE - klasy 11-13

Temat	Treści
Współczesny świat i jego kryzysy: Demokracja i dyktatura	
Demokracja i dyktatura w międzywojennej Europie	Porównanie państw europejskich (przekrój tematyczny)
Niepowodzenie pierwszej niemieckiej demokracji - reżim narodowosocjalistyczny	Droga ku demokracji: Koniec wojny i rewolucja 1918/19; struktury polityczne i gospodarcze oraz ich kryzysy; napięcia w polityce zagranicznej w Europie i na świecie; rządy i ideologia w państwie nazistowskim; opór i nieposłuszeństwo obywatelskie; Holokaust; II wojna światowa
Kultura historyczna	Radzenie sobie z przeszłością - analiza historycznych obrazów narodowego socjalizmu, np.: Historia w filmie, historia jako symbol, historia jako przedmiot kontrowersji, historia i prawo.
Dwubiegunowy świat po 1945 roku	
Wydarzenie i struktura na przykładzie podwójnej historii Niemiec	Podział; integracja systemu; opozycja; międzynarodowe warunki ramowe; dwa państwa niemieckie: porządek konstytucyjny, prawa człowieka, życie codzienne; rozpad podziału na bloki
Konflikt i jego rozwiązywanie w kontekście antagonizmu Wschód-Zachód	Konflikt Wschód-Zachód na arenie międzynarodowej (np.: Korea, Węgry, Polska, Kuba, Wietnam, Czechosłowacja); wyścig zbrojeń; zbliżenie i rozpad bloków
Kultura historyczna	Historia w filmie/kronice filmowej; historia jako przedmiot kontrowersji

W stosunku do wyżej wymienionych głównych tematów obowiązuje zasada: "W przypadku kursu z przedmiotu na poziomie podstawowym i zaawansowanym **wizyta w jednym pozaszkolnym miejscu nauki jest obowiązkowa**. Można wybrać proponowaną wycieczkę lub ustalić własne priorytety."

Z następującą stopką: "W przypadku szkół w kraju związkowym **Brandenburgia** wizyty w pozaszkolnych miejscach nauki są **opcjonalne** w zależności od warunków regionalnych."

1.3.3 Podstawy nauczania historii PL

Poszukiwanie informacji na ten temat okazało ze strony niemieckiej trudniejsze niż przewidywano. W Polsce system szkolny poddawany był w ostatnich latach znaczącym przemianom. Możliwe było ustalenie wymogów prawnych odnośnie do liczby lekcji w poszczególnych klasach. Ponadto następujące stwierdzenia zostały zebrane podczas wywiadów, nie zostały jednak w całości potwierdzone w źródłach.

W Polsce szkoła ponadpodstawowa pierwszego stopnia nazywana jest "gimnazjum" i obejmuje trzy lata (klasy 7-9). W szkole ponadpodstawowej pierwszego stopnia nacisk kładziony jest na to, by uczniowie zdobyli podstawową wiedzę na temat najważniejszych wydarzeń i procesów

historycznych oraz nauczyli się rozumieć powiązania między tymi wydarzeniami a współczesnym światem. W przypadku historii w szkole ponadpodstawowej pierwszego stopnia definiuje się różne tematy, które należy omówić podczas lekcji:

- *rozwój państwa i społeczeństwa w Polsce od jej początków do współczesności,*
- *najważniejsze wydarzenia w historii świata i ich wpływ na Polskę i Europę,*
- *historia i kultura krajów sąsiadujących z Polską oraz ich relacje z Polską,*
- *historia i znaczenie integracji europejskiej i UE dla Polski,*
- *przyczyny i skutki obu wojen światowych oraz rola Polski w tych konfliktach,*
- *zmiany polityczne i społeczne w Polsce po 1989 roku, w tym transformacja społeczeństwa komunistycznego w demokratyczne.*

Więcej informacji można znaleźć w podstawie programowej - Historia i teraźniejszość: <https://zpe.gov.pl/podstawa-programowa/branzowa-szkola-i-stopnia/historia-i-terazniejszosc>

W Polsce szkoła ponadpodstawowa drugiego stopnia nazywana jest "liceum" i zazwyczaj obejmuje trzy lata (klasa 10-12). W ramowym planie nauczania historii w szkole ponadpodstawowej zdefiniowane są kolejne tematy, które należy omówić podczas lekcji: Uczniowie powinni nauczyć się rozumieć złożone powiązania między różnymi aspektami historii i współczesnego świata, a także myśleć krytycznie i rozwijać własne punkty widzenia:

- *wydarzenia polityczne, gospodarcze i społeczne w Polsce po 1989 roku,*
- *rola Polski w UE i polityce międzynarodowej,*
- *zmiany polityczne i społeczne w Europie od zakończenia zimnej wojny,*
- *przyczyny i skutki konfliktów i kryzysów w historii świata, w tym II wojny światowej, zimnej wojny i walki z terroryzmem,*
- *znaczenie praw człowieka i demokracji w historii i w dzisiejszym świecie,*
- *rola kultury, sztuki i literatury w historii i życiu współczesnym.*

1.3.4 Pozaszkolne miejsca nauki

Pozaszkolne miejsca nauki uzupełniają lekcje szkolne poprzez aktywną naukę w autentycznych miejscach. Grupy uczniów powinny być w stanie aktywnie konfrontować się z tematem zajęć i budować własne kompetencje. Treści edukacyjne są odczuwane wszystkimi zmysłami, a tym samym mocniej kotwiczone w świadomości.

Istnieje wiele polecanych pozaszkolnych placówek edukacyjnych na temat II wojny światowej, na przykład serwer edukacyjny Berlina-Brandenburgii podaje:

- Miejsce pamięci obozu koncentracyjnego Sachsenhausen
- Miejsce pamięci i muzeum obozu koncentracyjnego Ravensbrück
- Miasto Brandenburg - Miejsce pamięci ofiar eutanazji
- Centrum Edukacyjne Halbe/Jamlitz w Halbe
- Miejsce pamięci więzienia w Cottbus
- Miejsce pamięci i dokumentacji „Ofiary reżimu politycznego“ we Frankfurcie nad Odrą
- Kostrzyn nad Odrą Cmentarz Stalagu III C
- Muzeum Martyrologii w Słońsku

Muzea MRU i Wzgórz Seelow można zaliczyć do poszerzonego kręgu pozaszkolnych placówek

edukacyjnych podejmujących temat II wojny światowej. Niniejsza koncepcja ma na celu stworzenie podstaw dla uzupełniających ofert edukacyjnych.

1.3.5 Warunki ramowe dla lekcji realizowanych poza szkołą

Brandenburska ustawa szkolna nie określa szczegółowych zasad dotyczących liczby i czasu trwania wizyt w pozaszkolnych miejscach nauki. Szkoły mają autonomię odnośnie tego, w jakim zakresie chcą włączyć takie działania do swojego programu nauczania.

Zaleca się jednak wybór pozalekcyjnych miejsc nauki w celowy i przemyślany sposób oraz planowanie działań w taki sposób, aby uzupełniały i pogłębiały lekcje. Kierownictwo szkoły jest odpowiedzialne za planowanie i realizację pozalekcyjnych zajęć edukacyjnych i powinno zapewnić, aby zajęcia te odbywały się w odpowiednich ramach czasowych i nie odbywały się kosztem regularnych lekcji.

"Krajowy program edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju (ESD)" Ministerstwa Edukacji i Badań RFN zachęca szkoły do organizowania co najmniej jednego pozaszkolnego wydarzenia edukacyjnego rocznie. W takich przypadkach mogą istnieć określone wymagania dotyczące czasu trwania i ram czasowych wydarzeń.

W Polsce sytuacja jest identyczna. Program "Wycieczki klasowe i edukacyjne" Ministerstwa Edukacji Narodowej oferuje wsparcie finansowe dla szkół na organizację wycieczek edukacyjnych.

W praktyce zasada "jednej jednodniowej wycieczki w roku" jest w dużej mierze realizowana, z indywidualnymi zaleceniami dotyczącymi liczby jednostek lekcyjnych na miejscu, godziny wyjazdu i godziny powrotu, w zależności od grupy wiekowej uczniów, np.: *Zalecany czas zajęć pozalekcyjnych na miejscu jest ograniczony do 2,5 - 4,5 godzin dziennie. Wycieczki szkolne mogą rozpoczynać się dopiero o godzinie 9.00 (wyjazd) i muszą kończyć się do godziny 13.30 (powrót).*

W zależności od środków transportu dostępnych na obszarach wiejskich (transport publiczny, autobus szkolny nie wcześniej niż o 8.00 / po 15.00 itp.), skutkuje to stosunkowo niewielkimi obszarami zasięgu wokół pozaszkolnych miejsc nauki lub małymi oknami czasowymi na zwiedzanie. Dostępne dni wycieczkowe dotyczą wszystkich przedmiotów szkolnych, wybór dokonywany jest indywidualnie przez każde gremium szkolne. Szkoły niezależne (np. gimnazjum we Wriezen) często mają większą swobodę w organizacji wycieczek jednodniowych niż szkoły państwowe, także pod względem finansowym.

Ponadto pozaszkolne wycieczki edukacyjne są również możliwe na zasadzie dobrowolności w ramach tygodni projektów / ofert wakacyjnych / wycieczek szkolnych - wycieczek klasowych. Zakłada to jednak podstawowe zainteresowanie ze strony uczestniczących uczniów.

Wycieczki szkolne - Wycieczki klasowe (Ministerstwo Edukacji, Młodzieży i Sportu Brandenburgii)
(Źródło: <https://mbjs.brandenburg.de/bildung/weitere-themen/schulfahrten-klassenfahrten.html>)

Wycieczki szkolne to wydarzenia szkolne, które odbywają się poza szkołą. Mogą one mieć formę wycieczki pieszej, wycieczki turystycznej, udziału w konkursach szkolnych, spotkaniach uczniów i wymianach uczniowskich lub kilkudniowej wycieczki klasy, grupy uczestniczącej w kursie lub

całego rocznika. Wycieczki szkolne mają na celu wspieranie wspólnych nowych doświadczeń i przeżyć uczniów oraz pomoc w pogłębianiu wzajemnego zrozumienia i wzmocnieniu poczucia wspólnoty.

Wymaga to, aby - nawet jeśli udział w wycieczce szkolnej jest dobrowolny - wszyscy uczniowie mieli możliwość wzięcia w niej udziału. Cel i czas trwania wycieczki szkolnej należy wybrać w taki sposób, aby nie powodować nieuzasadnionych obciążeń finansowych dla uczniów, które wykluczałyby poszczególne osoby z udziału w wycieczce. Przewidywane koszty wycieczki szkolnej należy omówić z uczniami, a w przypadku osób niepełnoletnich z ich rodzicami, przed zawarciem umowy.

Rodziny potrzebujące wsparcia, które otrzymują świadczenia na podstawie Drugiej Ustawy Społecznej (SGB II) Podstawowe zabezpieczenie dla osób poszukujących pracy lub Dwunastej Ustawy Społecznej (SGB XII) Pomoc społeczna, mogą otrzymać oddzielne świadczenia na wycieczki szkolne trwające jeden lub więcej dni w ramach przepisów prawa szkolnego. Inne osoby potrzebujące pomocy mogą zwrócić się do szkoły o przyznanie świadczeń z funduszu socjalnego dla uczniów na jednodniowe wycieczki szkolne, np. wycieczki piesze. Więcej informacji na temat pomocy i procedury składania wniosków można uzyskać w szkole.

Rada pedagogiczna uchwala przed rozpoczęciem roku szkolnego program wycieczek szkolnych, w którym określa się zasady realizacji wycieczek szkolnych w szkole, biorąc pod uwagę budżet szkoły na zwrot kosztów podróży. Dyrekcja szkoły wyraża zgodę na zorganizowanie wycieczki szkolnej. Ustalenia dotyczące organizacji wycieczek szkolnych można znaleźć w przepisach administracyjnych dotyczących imprez szkolnych organizowanych poza szkołą. Ponieważ wycieczki szkolne są imprezami szkolnymi, przepisy administracyjne dotyczące wykonywania obowiązku opieki i nadzoru w sektorze szkolnym mają zastosowanie do realizacji wycieczek szkolnych.

Na **wycieczki szkolne do Polski** z obowiązkową wizytą w miejscach pamięci związanych z historią narodowego socjalizmu, organy prowadzące szkół publicznych i niepublicznych lub stowarzyszenia wspierające szkoły mogą w 2016 roku ubiegać się o dotacje na pokrycie kosztów.

Przepisy administracyjne dotyczące wydarzeń i zajęć szkolnych organizowanych poza szkołą (VV-Schulfahrten - VVSchulf):

https://bravors.brandenburg.de/verwaltungsvorschriften/vv_schulfahrten

1.3.6 Wspólne polsko-niemieckie materiały dydaktyczne

Wspólna Polsko-Niemiecka Komisja Podręcznikowa wydała serię podręczników "EUROPA - Nasza Historia" we współpracy z Instytutem Międzynarodowych Badań Podręcznikowych im. Georga Eckerta w Brunshwiku oraz Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie.

Szczególną cechą podręcznika do historii przygotowanego przez polskich i niemieckich ekspertów jest to, że jest on identyczny w języku polskim i niemieckim i interpretuje wspólną historię z obu perspektyw w sposób porównawczy. Przy tym *"uwrażliwia on na różne punkty widzenia i interpretacje oraz różne dydaktyczne ujęcia przeszłości"*.

Tom 4 obejmuje okres od XX wieku do współczesności i został opublikowany w 2020 roku. Druga wojna światowa jest szczegółowo opisana na 90 stronach (z 256). Wszystkie cztery tomy są zatwierdzone do nauczania historii w Niemczech i Polsce, ale tom 4 nie jest obecnie w Polsce promowany. Nauczyciele i uczniowie muszą sami finansować zestawy podręczników.

2 STAN OBECNY I NAJLEPSZE PRAKTYKI W LEKCJACH MUZEALNYCH

2.1 Partnerzy projektu (główne obiekty)

Zgodnie ze zdefiniowanymi zadaniami, transgraniczne oferty lekcji muzealnych mają zostać opracowane w Miejscu Pamięci/Muzeum Wzgórz Seelow oraz w Muzeum MRU Fortyfikacji i Nietoperzy w Pniewie. Poniżej przeanalizowano oba obiekty pod tym kątem.

2.1.1 Miejsce Pamięci/Muzeum Wzgórz Seelow (GMSH), DE

Miejsce Pamięci z Muzeum Wzgórz Seelow znajduje się przy ulicy Küstriner Straße w zachodniej części miasta Seelow, w bezpośrednim sąsiedztwie stacji kolejowej Seelow (Mark) oraz przystanku autobusowego. Szacuje się, że instytucję odwiedza średnio około 7 000 osób rocznie (stan na rok 2022), z czego około 10% stanowią grupy szkolne. Organem prowadzącym muzeum jest powiat Märkisch-Oderland.

Profil: Miejsce pamięci i muzeum bitwy o Wzgórz Seelow 1945

Ze względu na swoją historię powstania i rozwoju, miejsce to tematycznie wiąże się z dwoma wydarzeniami historycznymi lub epokami:

- Zwycięstwo Armii Czerwonej w bitwie o Wzgórz Seelow w kwietniu 1945 roku: radzieckie groby wojenne i pomnik z lat 1945/46, punkt widokowy na Odrę i Kotlinę Freienwaldzką z informacjami, także o bitwie,
- Okres NRD: Pomnik i teren reprezentacyjny (Miejsce Pamięci Wyzwolenia), zaprojektowane jako "plac defilad" poprzez ingerencję strukturalną w miejsce pamięci w 1972 roku, muzeum, duże eksponaty wojskowe.

Uczczenie radzieckich ofiar wojny i prezentacja zwycięzców na terytorium Niemiec nadal stanowią ramy dla pamięci i upamiętnienia, a także przekazywania wiedzy o II wojnie światowej z okresu lat 1941-1945 kolejnym pokoleniom.

Jednak związana z nią kultura pamięci została ideologicznie "przewymiarowana" i zinstrumentalizowana przez reżim socjalistyczny w NRD na jego własne potrzeby, w wyniku poważnej restrukturyzacji, która rozpoczęła się w 1972 roku. Cały kompleks jest obecnie pod ochroną konserwatora zabytków.

Z powodu tego dysonansu miejsce pamięci i muzeum przez długi czas po transformacji społecznej poszukiwały tożsamości i współczesnej orientacji. Od sierpnia 2022 roku dostępna jest spójna koncepcja¹, która po wdrożeniu około 2025 roku powinna nadać miejscu pamięci profil odpowiadający jego wartościom historycznym.

W przyszłości bitwa o Wzgórza Seelow będzie głównym tematem prac muzeum, ukazując okropności i nauki płynące z wojny (*Kto mówi o pokoju, musi też mówić o wojnie*). Zinterpretowano modernizację i ideologiczne wykorzystanie obiektu do propagandy socjalistycznej przez reżim Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności.

Kontekst historyczny

Bitwa o Wzgórza Seelow w dniach 16-19 kwietnia 1945 roku była jedną z największych bitew na niemieckiej ziemi. Jako ostatnia próba obrony nazistowskich Niemiec przyniosła ona śmierć ponad 45 000 osób i pozostawiła głębokie blizny w krajobrazie. Dwa tygodnie później II wojna światowa dobiegła końca w Berlinie. Bitwa symbolizuje przede wszystkim bezsensowną śmierć młodych żołnierzy po obu stronach frontu, a także cywilów, w czasie, gdy wojna była już dawno przegrana.

Nazwa miasta Seelow stała się dzięki bitwie znana na całym świecie. Ale sposób widzenia tej bitwy ujawnia zmienne nastawienie do tego wydarzenia.

- Pomnikiem Związek Radziecki wyraził patriotyczną dumę z wkładu swojego narodu w zwycięstwo i wyzwolenie Europy spod reżimu nazistowskiego, a jednocześnie uhonorował poległych z własnych szeregów. Przycmiewa to również możliwe do uniknięcia straty i ataki na ludność cywilną w związku z tymi wydarzeniami.
- W obrazie historii Niemców należy bez wątpienia i bezwzględnie przyjąć ich rolę sprawców drugiej wojny światowej, upamiętniać tę historyczną winę i pielęgnować ją w kulturze pamięci. Jednak współczesna niemiecka kultura pamięci krytycznie analizuje także wewnątrzniemiecki ruch oporu, a także genezę narodowego socjalizmu i jego świadomy wpływ na zachowanie milionów Niemców. W ramach traktatów z Federacją Rosyjską Republika Federalna Niemiec zobowiązała się do zachowania i utrzymania radzieckiego pomnika i grobów wojennych.
- Dla byłej NRD radziecka pamięć o bohaterach bitwy o wzgórza Seelow była częścią jej mitu założycielskiego. Jako placówka edukacji miejsce pamięci wyrażało również zasadniczo właściwe przesłanie przeciwko wojnie, bezprawiu i tyranii. Jednak państwo socjalistyczne znajdowało się w centrum zimnej wojny i działało zgodnie z nią, bez kompromisów i gotowe do wojny. W ten sposób miejsce pamięci zostało ideologicznie zinstrumentalizowane poprzez zrównanie heroicznego oporu przeciwko nazistowskim Niemcom z oporem przeciwko nowemu wrogowi klasowemu. Do dziś ma to trwały wpływ na kulturę pamięci w regionie.

¹ Koncepcja miejsca pamięci „Wzgórza Seelow `45. Pamiętać o wojnie - zachować pokój”, Tobias Voigt i Janet Görner, stowarzyszenie Zeitreise Seelower Höhen e.V., sierpień 2022

- Polskie spojrzenie na koniec II wojny światowej i okres po niej jest również ambiwalentne. Z jednej strony Polska z powodzeniem walczyła u boku aliantów przeciwko nazistowskiemu Niemcom; z drugiej strony Polska doświadczyła ponownie głębokiego naruszenia własnej suwerenności wraz z przesunięciem Polski na zachód do nowej granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej pod koniec wojny. Kontrolowany przez ZSRR i Rosjan rozwój PRL aż do lat 90-tych nigdy tak naprawdę nie wywołał propagowanego poczucia "wyzwolenia".

Elementem jednoczącym wszystkie perspektywy jest nowa wizja Miejsca Pamięci/Muzeum Wzgórz Seelow pod hasłem "*Pamiętać o wojnie - zachować pokój*" lub też przesłanie "Nigdy więcej wojny".

Temat ten podejmuje również *koncepcja rozwoju transgranicznego multiperspektywicznego krajobrazu pamięci nad Odrą i Wartą²*, która została opracowana równolegle pod kierownictwem miasta Seelow w ramach dofinansowanego ze środków unijnych projektu i łączy miejsca pamięci po obu stronach granicy pod marką "*Pamięć łączy*".

Oferta edukacyjna i metody

Miejsce pamięci z muzeum mają długą tradycję i siłę przyciągania jako pozaszkolna placówka edukacyjna w Niemczech Wschodnich, które trwają do dziś. Proponuje się tu głównie informację i edukację na temat II wojny światowej w latach 1939-45 oraz znaczenia radzieckiego miejsca pamięci. Prezentuje je pedagog miejsca pamięci, muzeolog i personel operatora obiektu - stowarzyszenia Zeitreise Seelower Höhen e.V.

Spektrum pomocy dydaktycznych obejmuje filmy dokumentalne, wystawy, warsztaty i interaktywne oferty edukacyjne, a także wycieczki z przewodnikiem po byłym polu bitwy w okolicy. Pojawiają się między innymi pytania: "Co wojna robi z żołnierzami, z ludźmi, z krajobrazem?".

Próbuje się przy tym wprowadzać grupy uczniów w tematykę miejsca pamięci i jego dysonans poprzez oferowanie różnych tematów dla różnych grup wiekowych (7./9./11. klasa), zgodnie z programem nauczania. Pedagog miejsca pamięci, pani Wachsmann, opracowuje tematy wycieczek indywidualnie z nauczycielami, tak aby optymalnie uzupełniały one odpowiednie zajęcia szkolne.

Wymaga to dużego osobistego zaangażowania w kontaktach ze szkołami. Zwiedzanie z przewodnikiem dla grup szkolnych jest bezpłatne.

Ponadto oferowane są również programy dla szkół zawodowych w zakresie edukacji politycznej i historii oraz wycieczki dla szkół specjalnych. Dostępne są oferty w języku polskim.

Regularnie organizowane publiczne imprezy poświęcone różnorodnym tematom pamięci i rocznicom historycznym uzupełniają ofertę muzeum.

²Koncepcja opracowania i promocji transgranicznej marki turystycznej "Pamięć łączy" w regionie nad Odrą i Wartą, ECCOFORT e.V., wrzesień 2022 roku

Wnioski (mocne i słabe strony):

Po bliższym przyjrzeniu się, miejsce pamięci/ muzeum Wzgórz Seelow jest pasjonującym i dysonansowym miejscem pamięci o międzynarodowej sile oddziaływania. Nowa koncepcja miejsca pamięci w połączeniu z rozwojem regionu nad Odrą i Wartą w multiperspektywiczny krajobraz pamięci otwiera ogromny i zrównoważony potencjał dla turystyki pamięci i turystyki edukacyjnej.

Jednak warunki ramowe szkół państwowych dotyczące odwiedzania pozaszkolnych miejsc nauki ograniczają zasięg obiektu w Seelow. Niezależne szkoły, takie jak we Wriezen lub szkoły specjalne (z własnymi autobusami pomocniczymi) są bardziej elastyczne.

Innymi wyzwaniami są także ograniczona przestrzeń do prowadzenia lekcji muzealnych i brak wyposażenia technicznego dla treści cyfrowych. Oprócz małego muzeum znajduje się tam częściowo pozbawiony barier budynek administracyjny (recepcja i sala wystawowa, archiwum, magazyn, biuro i pomieszczenia sanitarne), w którym znajduje się również średnia sala konferencyjna, która w przyszłości będzie wykorzystywana jako klasa dla maksymalnie 25 uczniów.

2.1.2 Międzyrzecki Rejon Umocniony - Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy

Muzeum znajduje się w pobliżu Międzyrzecza, około 2,5 godziny jazdy samochodem na wschód od Berlina (90 minut od Seelow). Około 30% wszystkich odwiedzających to grupy szkolne.

Profil: Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy

Muzeum MRU (Międzyrzecki Rejon Umocniony) koncentruje się na historii byłych niemieckich umocnień. Nowy, nowoczesny budynek muzeum został otwarty w październiku 2022 roku. Oprócz licznych dużych eksponatów techniki wojskowej z okresu od II wojny światowej do zimnej wojny, które są wystawione na zewnątrz, w samym budynku wystawowym można również oglądać mundury, broń piechoty i elementy uzbrojenia.

Innym elementem profilu muzeum jest obecne znaczenie podziemnych fortyfikacji jako siedliska zagrożonych gatunków zwierząt, zwłaszcza nietoperzy.

Kontekst historyczny

Ważnym aspektem historycznym jest fakt, że region na wschód od Odry przez stulecia do 1945 roku należał do niemieckiego obszaru osadniczego, zwłaszcza Prus. MRU (niem. Ostwall) został zaplanowany jako linia obronna przez Rzeszę Niemiecką w latach trzydziestych XX wieku i budowany był od 1934 roku w celu zabezpieczenia ówczesnej wschodniej granicy kraju. Jego odpowiednik został zbudowany na zachodniej granicy Rzeszy Niemieckiej w latach 1936-40 (Westwall lub Linia Zygfrйда). Ostwall rozciągał się na długości ponad 100 km w osi północ-południe między dwiema rzekami Odrą i Wartą, wzmacniając w ten sposób istniejącą naturalną barierę rzek i jezior na tym obszarze.

"Grupa Warowna Scharnhorst" w pobliżu Pniewa jest bazą dzisiejszego muzeum i znajduje się w południowej części MRU. Składa się ona z kilku bunkrów o głębokości do 6 pięter, które rozgałęziają się pod ziemią na długości wielu kilometrów. Mieszczą one między innymi koszary, składy amunicji, hale montażowe, magazyny i maszynownie. Kilometrowe korytarze są częściowo wyposażone w szyny. Ponadto istnieją tu naziemne stanowiska bojowe, a także bariery przeciwczołgowe (zęby smoka).

Pod względem militarnym MRU nie miał większego znaczenia; działał bardziej psychologicznie jako środek odstraszający. Ze 160 pierwotnie planowanych budowli ukończono tylko około 60; Linia Zygfrйда i Wał Atlantycki otrzymały w tym czasie wyższe priorytety, siły i środki zostały odpowiednio przesunięte. Pod koniec 1944 roku sytuacja uległa zmianie i Ostwall został dozbrojony. Mimo to linia obrony utrzymała się przeciwko nacierającej Armii Czerwonej przez maksymalnie 3 dni. Niektóre obszary zostały po prostu ominięte i były obsadzone przez Niemców aż do końca wojny.

Po zakończeniu wojny obszar ten, w wyniku przesunięcia Polski na zachód aż do Odry, stał się terytorium Polski, dawni niemieccy mieszkańcy zostali przymusowo przesiedleni, a mieszkańcy Polski wschodniej zostali tu osiedleni. Pod tym względem MRU jest ambiwalentnym i dysonansowym dziedzictwem kulturowym, którego historia jest tu prezentowana.

Jeśli chodzi o zdefiniowane zadania, następujące kwestie można przekazać tu w powiązaniu z II wojną światową:

- Budowa przed rozpoczęciem wojny, praca przymusowa
- Militarne i psychologiczne znaczenie linii obrony
- Architektura umocnień (osiągnięcia inżynieryjne)
- Wpływ na mieszkańców, postrzeganie, propaganda
- Krótkie walki w 1945 roku
- Los umocnień po zakończeniu wojny i dzisiejsze znaczenie

Oferta edukacyjna i metody

Do prowadzenia warsztatów i przekazywania treści edukacyjnych dla grup szkolnych dostępnych jest kilka pomieszczeń.

Dzięki około 30 wykwalifikowanym przewodnikom muzeum oferuje różnorodne wycieczki z przewodnikiem, również w języku niemieckim, które są dostosowane do składu grupy. Standardowy czas ich trwania to 90 minut i 150 minut.

Stałe elementy wycieczek to ogólne wprowadzenie w strukturę i strategiczne znaczenie obiektu na podstawie mapy, wizyta w nowym muzeum bez barier oraz wycieczka po podziemnych bunkrach, które nie są jednak dostępne bez barier. Objasniane są przy tym między innymi funkcje

najważniejszych pomieszczeń w panzerwerku 717 za pomocą wielkoformatowych zdjęć, a niektóre korytarze można zwiedzać.

Ponadto można zapoznać się z zewnętrzną wystawą broni i ciężkich pojazdów wojskowych, z których niektóre są również wykorzystywane do celów demonstracyjnych. Kilka razy w roku odbywają się rekonstrukcje wydarzeń historycznych.

Dostępne środki edukacyjne to między innymi materiały filmowe, obiekty hands on, mapy, oś czasu, ilustracje, tablice poglądowe i rysunki techniczne, artefakty wojskowe, mundury, przybory codziennego użytku, 3 nowe stacje multimedialne itp.

Ponadto temat przyrody i środowiska jest obrazowo przekazywany w związku z największą w Europie kwaterą nietoperzy w *obiekcie stworzonym przez człowieka*. Wystawa dostarcza informacji na temat nowego siedliska i refugium dla licznych gatunków nietoperzy.

Ofertę uzupełniają proste obiekty gastronomiczne i noclegowe, takie jak kemping.

Wnioski (mocne i słabe strony):

Mocną stroną muzeum jest na pewno jego autentyczność jako obiektu historycznego. Kompleks wywiera ogromne wrażenie, zwłaszcza w swojej podziemnej rozległości, i dobrze ilustruje *wymiary wojny*, bez jej gloryfikacji. Jednakże ciężki sprzęt wojenny i częściowo sprawne pojazdy wojskowe muszą być odpowiednio interpretowane.

W razie potrzeby wycieczki z przewodnikiem są prowadzone w kilku językach, więc można dotrzeć również do niemieckich grup szkolnych. Istniejąca gastronomia i możliwość organizowania "obozów wakacyjnych" sprzyjają wyjazdom studyjnym uczniów.

Słabe strony to przede wszystkim dostępność, która nie jest lub prawie nie jest zapewniona, zwłaszcza transportem publicznym, a tym samym wyraźnie ogranicza skuteczność i zasięg muzeum jako pozaszkolnego miejsca nauki.

2.2 Uzupełniające obiekty w regionie

Ponadto w regionie nad Odrą i Wartą znajduje się wiele innych miejsc pamięci związanych z II wojną światową. W projekcie programu współpracy Interreg VA "Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą", prowadzonym przez miasto Seelow i partnerów Kostrzyn nad Odrą i Słońsk, zidentyfikowano w regionie ponad 70 miejsc podejmujących ten temat.

Poniżej opisano sześć miejsc pamięci, które albo znajdują się w bezpośrednim sąsiedztwie głównych lokalizacji MRU i Wzgórz Seelow, albo w znacznym stopniu uzupełniają ich ofertę edukacyjną w kontekście stawianego zadania.

2.2.1 Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej, Międzyrzecz, PL

Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej znajduje się w Międzyrzeczu, w województwie lubuskim, około godziny jazdy autostradą od Frankfurtu nad Odrą. Międzyrzecz jest stolicą powiatu o tej samej nazwie (polska jednostka administracyjna drugiego stopnia) i ma około 18 000 mieszkańców. Miasto położone jest przy drodze E65 i posiada stację kolejową na linii Poznań - Frankfurt nad Odrą. Jego miastami partnerskimi są między innymi berlińska dzielnica Charlottenburg-Wilmersdorf i miasto Bad Freienwalde.

Muzeum jest częścią zespołu budynków na wyspie zamkowej na rzece Obrze, ze średniowiecznym kompleksem zamkowym.

Kontekst historyczny

Międzyrzecz przez wieki był miastem na polsko-niemieckim pograniczu. Po II rozbiore Polski, w roku 1793, miasto znalazło się w zaborze pruskim. Do 1945 roku Meseritz / Międzyrzecz był miastem przy wschodniej granicy Rzeszy Niemieckiej. Już w X wieku znajdował się tu klasztor i rozwinęło się ważne komunikacyjnie miasto graniczne i handlowe u zbiegu rzek Obry i Paklicy, chronione przez zamek piastowski. Skład etniczny ludności przez wieki był mieszany.

Od 1933 roku Meseritz podlegało tym samym wpływom nazistowskiego reżimu, co wszystkie inne miasta w Niemczech. Szczególnie brzemiennie w skutkach wydarzenia związane z II wojną światową w Międzyrzeczu to:

- systematyczny mord na ponad 10 000 osób w szpitalu Meseritz-Obrawalde w latach 1942-45,
- niezwykle brutalne działania Armii Czerwonej wobec ludności niemieckiej i polskiej w latach 1945-47,
- Przymusowe wysiedlenie ludności niemieckiej i osiedlenie ludności z wschodnich terenów Polski i zachodniej Ukrainy w ramach przesunięcia Polski na zachód.

Profil: Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej ze średniowiecznym założeniem zamkowym

Muzeum zostało założone już w marcu 1946 roku w celu zachowania historii i kultury regionu.

Od 1949 roku muzeum mieści się na wyspie zamkowej w zabytkowych budynkach dawnego starostwa. Jako Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej pokazuje ono historię miasta i regionu, koncentrując się na X-wiecznym klasztorze, polsko-niemieckim mieście granicznym i eutanazji. Posiada również największą kolekcję portretów trumiennych dawnych rodów pogranicza.

Imponujące ruiny średniowiecznego zamku z wałami i fosą są również wykorzystywane jako miejsce przekazywania historii miasta, a także do organizacji wydarzeń.

Muzeum jest jedynym muzeum w regionie wspieranym przez polskie Ministerstwo Kultury i zatrudnia pedagoga muzealnego.

Muzeum jest zaangażowane w różne projekty transgraniczne i jest wspierane przez Heimatkreis Meseritz e.V. - Heimatkreisgemeinschaft Birnbaum z siedzibą w Paderborn.

Obecnie nie ma bliższej współpracy z Muzeum MRU.

Oferta edukacyjna i metody

Wystawa składa się z klasycznych eksponatów i modeli dotyczących najnowszej historii regionu. Oferowane są wycieczki z przewodnikiem oraz filmy informacyjne w języku niemieckim i polskim. Podczas pandemii koronawirusa został przygotowany wirtualny spacer po muzeum. Zwykłe wycieczki z przewodnikiem trwają około 1,5 godziny.

Młodsze grupy szkolne poznają okres przed 1933 rokiem, które jest szczególnie interesujący dzięki zamkowi i jego związkowi z rycerstwem. Starsze grupy szkolne (14-19 lat) zajmują się w związku z II wojną światową głównie tematem eutanazji. Obejmuje to również wizytę w kompleksie szpitalnym z pomnikiem i cmentarzem, oddalonym o około 10 minut jazdy samochodem.

Los ludności niemieckiej w 1945 roku nie jest raczej poruszany na lekcjach w polskich szkołach, ale jest przedmiotem pogłębionych zajęć z historii poza programem nauczania.

Istnieje współpraca z niemieckimi szkołami, np. z Bad Saarow. Przed wizytą klasy szkolne otrzymują katalog wystawy "Niemcy i inni mieszkańcy Międzyrzecza", który szczegółowo opisuje historię Niemców w Międzyrzeczu. Wizyta obejmuje następnie wykład, samodzielłą pracę na

wystawie i kameralne ognisko.

Wnioski (mocne i słabe strony):

Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej jest łatwo dostępne kolejną i autostradą i znajduje się zaledwie 11 km od Pniewa (Muzeum MRU). Dobrze przygotowany program edukacyjny i informacyjny dla różnych grup wiekowych jest oferowany w języku polskim i niemieckim za pośrednictwem pedagoga muzealnego.

W kontekście II wojny światowej muzeum ukazuje "rozwój" niemieckiego miasta pod panowaniem nazistowskiego reżimu, a także stanowi pomnik i miejsce pamięci o eutanazji.

W kontekście zadania stawianego w projekcie "niemiecki" okres od przejęcia władzy w 1933 roku do wkroczenia Armii Czerwonej w 1945 roku można bardzo dobrze ukazać na podstawie historii Międzyrzecza. Obejmuje ona również losy dawnej ludności żydowskiej (synagoga w Międzyrzeczu), a także zmasowane ataki i akty zemsty na ludności niemieckiej i polskiej oraz późniejsze przymusowe przesiedlenia. Kompleksowo przedstawiono również perspektywę ludności przymusowo migrującej z terenów byłej wschodniej Polski i zachodniej Ukrainy. Pod tym względem muzeum jest ważnym miejscem edukacji na rzecz dzisiejszego zrozumienia historii Polski i Niemiec.

2.2.2 Muzeum Martyrologii w Słońsku, PL

Muzeum Martyrologii znajduje się w polskiej gminie Słońsk, 15 km na południowy wschód od granicznego Kostrzyna nad Odrą.

Profil: Muzeum i miejsce pamięci byłego obozu koncentracyjnego Sonnenburg

Nowy budynek muzeum został wybudowany w 2014 roku w ramach projektu dofinansowanego ze środków unijnych. Nie jest zbyt duży i ma tylko jedną salę wystawową. Tematem ekspozycji jest historia więzienia i obozu koncentracyjnego Sonnenburg. Skupiono się tu przede wszystkim na masakrze więźniów pod koniec stycznia 1945 roku.

Do muzeum należą pomnik i cmentarz ofiar masakry. Znajduje się tam również ściana, przed

którą dokonywano egzekucji więźniów. Gmina planuje przejąć tę ścianę, aby zachować ją jako pomnik dla muzeum.

Dzięki renowacji dawnego Domu Kultury w Słońsku na miejsce spotkań i dokumentacji w ramach projektu "Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą", od 2021 roku muzeum ma dodatkowe pomieszczenia do prowadzenia lekcji muzealnych, dokumentacji i archiwizacji, a także spotkań i wymiany młodzieży.

Kontekst historyczny

Zaledwie kilka tygodni po przejęciu władzy przez narodowych socjalistów, nazistowski reżim wyznaczył więzienie Sonnenburg na jeden z pierwszych obozów koncentracyjnych, aby więzić tu głównie przeciwników politycznych i zastraszyć społeczeństwo w fazie ekspansji dyktatury. W latach 1942-1944 w obozie Sonnenburg więziono ponad 1500 osób z okupowanej Europy Zachodniej i Norwegii w ramach akcji "Noc i mgła". W nocy 30 stycznia 1945, na kilka godzin przed wkroczeniem Armii Czerwonej, 819 więźniów zostało zamordowanych.

Oferta edukacyjna i metody

Muzeum obejmuje salę wystawową z gablotami, tablicami informacyjnymi i eksponatami, materiałami filmowymi, interaktywnymi stacjami i rekonstrukcją celi więziennej.

Program edukacyjny muzeum skierowany jest przede wszystkim do uczniów od siódmej klasy wzwyż. Tematyka muzeum, okrucieństwo obozu koncentracyjnego Sonnenburg i morderstwa więźniów, nie są odpowiednie dla młodszych dzieci.

Standardowa wizyta klasy szkolnej trwa około 45 minut. Uczniowie są najpierw oprowadzani po wystawie i zapoznawani z historią więzienia i obozu koncentracyjnego Sonnenburg. Następnie wystawę można zwiedzać samodzielnie. Wyświetlany jest również 13-minutowy film o obozie koncentracyjnym Sonnenburg i nocy 30 stycznia 1945 roku oraz udzielane są odpowiedzi na ewentualne pytania. Oprowadzanie może odbywać się w języku polskim, niemieckim i angielskim, wystawa jest dwujęzyczna (PL/DE).

Ponadto oferowane są pogłębione warsztaty, podczas których zespoły uczniów samodzielnie rozwiązują zadania związane z wystawą, a następnie prezentują wyniki. W tym celu dostępne są również cztery komputery i archiwum.

W obiektach zewnętrznych młodzi ludzie mogą opiekować się pomnikiem i cmentarzem, a specjalne warsztaty przy ścianie śmierci ukazują losy ofiar.

W rocznicę masakry odbywają się corocznie uroczystości upamiętniające, na które często zapraszane są rodziny ofiar, np. z Belgii i Luksemburga, oraz organizowane są spotkania młodzieży.

Dzięki regularnej wymianie transgranicznej z innymi miejscami pamięci w regionie, oferta muzeum i metody nauczania są stale doskonalone i włączone w sieć. Ponadto realizowane są często mniejsze i większe projekty mające na celu wzmocnienie i rozbudowę obiektu.

Wnioski (mocne i słabe strony):

Masakra w byłym obozie koncentracyjnym Sonnenburg była jednym z najważniejszych wydarzeń II wojny światowej w regionie nad Odrą i Wartą.

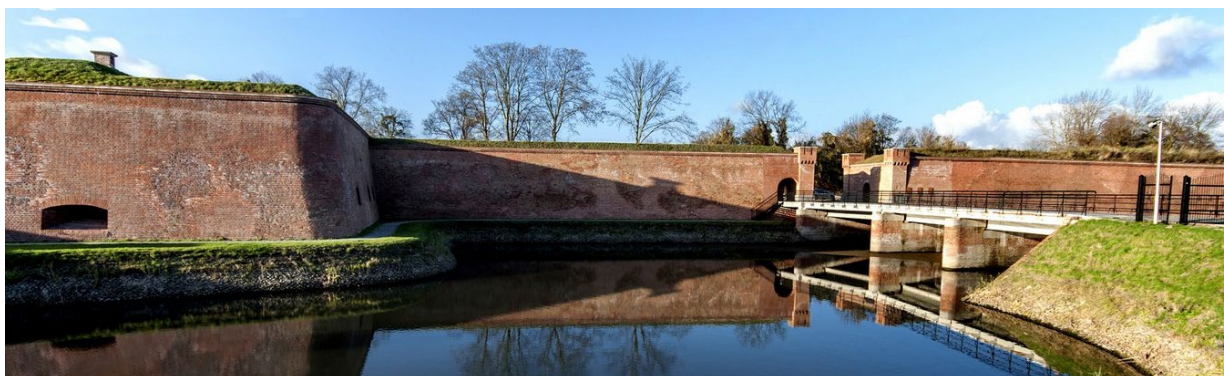
Muzeum i miejsce pamięci ukazują bezprawie, tyranie i pogardę dla ludzi ze strony nazistowskiego reżimu. Masakra więźniów wyznaczyła koniec II wojny światowej w regionie i była wydarzeniem o międzynarodowym rozgłosie.

Oferta edukacyjna i warsztatowa jest wszechstronna, wielojęzyczna i zawiera treści cyfrowe. Skierowana jest do różnych grup wiekowych i może być doskonale powiązana z innymi tematami i miejscami upamiętniającymi II wojnę światową.

Współpraca transgraniczna z niemieckimi szkołami i partnerami jest tak samo ważna i unikalna, jak międzynarodowe kontakty z rodzinami ofiar w wielu krajach europejskich.

2.2.3 Twierdza w Kostrzynie nad Odrą, PL

Byłe Stare Miasto i twierdza Küstrin znajdują się w Kostrzynie nad Odrą, w Polsce, bezpośrednio przy przejściu granicznym po wschodniej stronie Odry, przy drodze krajowej B1, dawnej Reichsstraße 1, prowadzącej z Berlina do Królewca.

Kontekst historyczny

Pruskie miasto rezydencjalne Cüstrin u zbiegu Odry i Warty zostało w drugiej połowie XVI wieku otoczone potężnym pasem fortyfikacji, który później rozbudowano o cztery forty zewnętrzne. Miejsce to słynie z pobytu tu młodego Fryderyka Wielkiego, a także ścięcia jego najlepszego przyjaciela Hansa Hermanna von Katte, i to na rozkaz Fryderyka I, ojca Fryderyka Wielkiego.

Po zakończeniu I wojny światowej umocnienia straciły swoją funkcję, gdyż nowoczesna technika uzbrojenia prześcignęła istniejącą tu architekturę obronną. Miasto rozkwitło po obu stronach Odry jako ważny węzeł komunikacyjny i ośrodek przemysłowy Prus.

Gdy Armia Czerwona dotarła do Odry w pobliżu Kostrzyna w styczniu 1945 roku, Niemcy ponownie ogłosili Stare Miasto twierdzą. Tamtejsza przeprawa przez Odrę była uważana za "bramę do Berlina" i miała być chroniona wszelkimi środkami. Podczas 56-dniowego oblężenia z nieustającym ogniem artyleryjskim Armia Czerwona zupełnie zniszczyła Stare Miasto i twierdzę, a także prawie całe Nowe Miasto, z którego pozostało jedynie

kilka budynków.

Wynikające z tego opóźnienie w natarciu Armii Czerwonej przez Odrę w kierunku Berlina pozwoliło Niemcom zbudować ostatnią linię obrony wzdłuż grzbietu Kotliny Freienwaldzkiej. Operacja ta kosztowała życie ponad 40 000 ludzi w bitwie o Wzgórza Seelow, na kilka dni przed końcem wojny.

Profil: Zabytkowa pruska twierdza z muzeum i miejscem pamięci o II wojnie światowej

Stare Miasto w obrębie twierdzy nie zostało odbudowane. Gruz i pozostałości ścian zostały w dużej mierze wywiezione. Pozostały mury twierdzy wzdłuż Odry, ulice, chodniki i wejścia do piwnic. Dziś miejsce to przypomina o okrucieństwie II wojny światowej jako "Pompeje nad Odrą". W miejscu byłego kościoła ustawiono krzyż.

Dawna Brama Berlińska i Bastion Filip zostały odnowione na początku XXI wieku dzięki funduszom UE, a dwie wystawy informują o dramatycznej historii twierdzy. W budynku dawnego przejścia granicznego Küstrin - Kostrzyn nad Odrą mieści się administracja muzeum z salami konferencyjnymi i wystawowymi.

Oferta edukacyjna i metody

Oferta edukacyjna obejmuje czasy pruskiego miasta Küstrin przed II wojną światową, a także w jej trakcie. Podejmowane tematy dotyczące II wojny światowej to:

- Brama do Berlina - Bitwa o twierdzę Küstrin i kostrzyńskie Nowe Miasto
- były burmistrz Herrmann Körner
- Rzeźnik Warszawy i dowódca twierdzy: historia Heinza Reinefartha

Ponadto oferowane są wycieczki tematyczne, quizy i gry terenowe, warsztaty i odczyty. Oferta edukacyjna jest ściśle zorientowana na polski ramowy plan nauczania i jest skierowana do uczniów od klasy 5. Może być prowadzona w języku niemieckim i polskim.

Dostępne są tablice informacyjne, oryginalne eksponaty, modele, broń i sprzęt wojskowy, materiały filmowe i cyfrowe modele byłego Starego Miasta.

Wnioski (mocne i słabe strony):

Podobnie jak w przypadku Muzeum MRU, siła twierdzy tkwi w jej autentyczności jako miejsca pamięci. Niszczycielska siła wojny jest imponująco ukazana w byłym Starym Mieście.

Zaledwie kilka minut jazdy od Seelow, dramatyczna historia Kostrzyna stanowi narracyjny wstęp do bitwy o Wzgórza Seelow. Od wielu lat obie instytucje ściśle ze sobą współpracują i wspólnie zrealizowały wiele projektów.

2.2.4 Muzeum Stacja Historii Seelow, DE

Seelow znajduje się przy drodze federalnej B1 we wschodniej Brandenburgii, na skraju Kotliny Freienwaldzkiej. Muzeum Stacja Historii w Seelow mieści się w dawnym budynku dworca kolejowego we wschodniej części miasta. W roku 1877 uruchomiono linię kolejową północ-południe z Frankfurtu nad Odrą do Angermünde i w tym samym czasie wzniesiono budynek dworca. Na początku lat dwutysięcznych kolej zamknęła budynek dworca. Linia kolejowa, w tym przystanek Seelow (Mark), nadal działają.

W roku 2012 miasto Seelow nabyło historyczny budynek dworca, aby powstrzymać jego degradację i niszczenie oraz znaleźć dla niego zgodne z duchem czasu przeznaczenie. Dworzec został zmodernizowany w latach 2019-2022 w ramach projektu INTERREG "Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą". Na parterze powstało nowe muzeum z ponad 200 m² powierzchni wystawienniczej, zapleczem sanitarnym i dostępem bez barier. Piętro jest w dużej mierze wykorzystywane przez urząd miasta (wydział rozwoju gospodarczego). Otwarcie muzeum zaplanowano na styczeń/luty 2023 roku.

Profil: Muzeum Stacja Historii Seelow

Nowe muzeum skupi się na temacie "Nadodrze - Region. Wydarzenia. Ludzie" w okresie od ok. 1930 do 1960 roku. Zakres czasowy wynika z przełomowego roku 1945, z jego głęboko dotkliwymi i traumatycznymi doświadczeniami dla mieszkańców regionu i obejmuje również po 15 lat wcześniejszych i późniejszych (okres jednego pokolenia).

Głównym celem jest pokazanie zmian w regionie i jego mieszkańcach spowodowanych wpływami zewnętrznymi (reżim nazistowski, wojna, wywłaszczenie, socjalizm), na bazie odniesień biograficznych.

Bezpośrednia bliskość Miejsca Pamięci Wzgórza Seelow i Schweizerhaus w Seelow umożliwia synergię i dostosowane do siebie programy edukacji muzealnej. Zostało to szczegółowo przeanalizowane w przygotowanych już koncepcjach rozwoju urbanistycznego.

Kontekst historyczny

Seelow rozwinęło się jako małe niemieckie miasto w pruskiej prowincji Brandenburgia, przy Reichsstraße 1 między Berlinem a Küstrin (Aachen-Königsberg) i na północno-południowych osiach transportowych równoległych do Odry. Seelow jest siedzibą starostwa powiatu Lebus (później powiatu Seelow) od 1863 roku.

W czasach reżimu nazistowskiego miały miejsce przypadki prześladowań Żydów, które są dziś udokumentowane przez kamienie pamięci i biografie. W 1945 roku wojna z impetem powróciła do miasta (bitwa o Wzgórza Seelow). Wraz z przesunięciem Polski na zachód, Seelow stało się miastem powiatowym położonym blisko granicy. Okupacja radziecka, nowy porządek polityczny i ideologiczny, surowe zimy, powódź na Odrze w 1947 roku i reforma rolna przyniosły ogromne ograniczenia dla ludności. Ponadto wielu wysiedlonych ze Wschodu przejeżdżało przez Seelow w poszukiwaniu nowej ojczyzny.

Oferta edukacyjna i metody

Planowana oferta edukacyjna stacji historii opiera się na następujących komponentach:

- Ekspozycja i wystawy specjalne
- Wycieczki z przewodnikiem po mieście i muzeum
- Aktywne warsztaty
- Oferty cyfrowe
- Nauka poprzez zabawę
- Wykłady i panele dyskusyjne

Cele edukacyjne obejmują nabycie kompetencji merytorycznych, kompetencji społecznych, rozwój umiejętności percepcyjnych, kompetencji językowych, umiejętności manualnych i projektowania artystycznego, obsługę mediów cyfrowych, umiejętności orientacji w przestrzeni i wiele innych.

Przedmiotem aktywnych warsztatów są między innymi: Opracowanie treści wystawy, interpretacja treści wystawy, warsztaty cyfrowe, eksploracja historycznych mediów i narzędzi, eksperymenty, konkursy (rajd miejski / muzealny, tematyczne podchody).

W zależności od wieku i grupy docelowej treści można elastycznie dostosowywać i łączyć. Spektrum grup docelowych sięga od grup dzieci w wieku przedszkolnym poprzez grupy uczniów, studentów, nauczycieli i wychowawców, grupy fachowców aż po grupy seniorów.

Wnioski (mocne i słabe strony):

Nowe Muzeum Stacja Historii Seelow w interesujący sposób podchodzi do przedstawianego okresu, traktując go z *perspektywy mieszkańców regionu*, jako istotne lata w okresie przedwojennym, wojennym i powojennym dla regionu nad Odrą i Wartą. W ten sposób pozycjonuje się ono jako uzupełnienie instytucji, które podejmują kwestię ważnych wydarzeń wojennych, jak miejsce pamięci i muzeum Wzgórz Seelow.

Wiele aspektów najnowszej historii można naświetlić poprzez osobiste historie i doświadczenia mieszkańców regionu nadodrzańskiego (np. prześladowania Żydów, opór, działania wojenne, okupacja radziecka itp.), które w tej perspektywie mają również duży potencjał empatii, a tym samym trwale oddziaływanie.

Położenie bezpośrednio przy przystanku kolejowym i autobusowym jest wielką zaletą obiektu.

Ze względu na ograniczoną przestrzeń, grupy szkolne liczące ponad 30 uczestników są trudne do obsługi w muzeum. Dotyczy to również transgranicznych spotkań uczniów z kilku klas. One musiałyby przebiegać w etapach i z włączeniem innych obiektów (GMSH, Schweizerhaus Seelow, Dom Kultury w Seelow).

Ponadto obecnie nie jest też zabezpieczony personel programów edukacyjnych, więc potrzebny jest pewien horyzont planowania.

2.2.5 Schweizerhaus Seelow

Obiekt Schweizerhaus Seelow znajduje się w Seelow przy dolnej krawędzi Kotliny Freienwaldzkiej i graniczy od południa z miejscem pamięci i muzeum bitwy o Wzgórza Seelow. Od 2010 roku należy on do miasta Seelow, a od 2007 jest zarządzany i prowadzony przez stowarzyszenie Heimatverein Schweizerhaus Seelow e.V.

Kontekst historyczny

Historię Schweizerhaus czyta się jak tour de force przez XX wiek. Od lokalu wycieczkowego po modelowe gospodarstwo rolne. Od miejsca spotkań elity artystycznej Republiki Weimarskiej do wywłaszczenia przez narodowych socjalistów. Od magazynu zaopatrzenia Armii Czerwonej po uznanie za własność publiczną i likwidację przez powiernictwo. Od zwrotu spadkobiercom po marazm i ożywienie...

Źródło: <https://www.heimatverein-seelow.de/geschichte-schweizerhaus/>

W 1919 roku berliński bankier Hugo Simon nabył teren pod obiekt. Jako Żyd i zdeklarowany pacyfista był członkiem Niezależnej Socjaldemokratycznej Partii Niemiec i przez krótki czas pruskim ministrem finansów w latach rewolucji 1918/19. W czasach Republiki Weimarskiej był mecenasem sztuki i dokonywał zakupów dla Niemieckiej Galerii Narodowej. W 1933 roku, krótko po pożarze Reichstagu, wraz z rodziną został zmuszony do emigracji, najpierw do Francji, a później do Brazylii. Od roku 1936 teren obiektu znajdował się pod kontrolą rolniczego gospodarstwa doświadczalnego Oderbruch Landsberg/Warthe, które zatrudniało również robotników przymusowych. Od 1950 roku działało tu Państwowe Gospodarstwo Ogrodnicze Wollup. W roku 1990 nieruchomość została zwrócona rodzinie Simon.

Profil: Historyczne miejsce edukacji, rekreacji i spotkań w dziedzinie sztuki, ogrodnictwa i rolnictwa

Na terenie obiektu znajdują się różne budynki i tereny zewnętrzne (sam Schweizerhaus, park, podwórze gospodarcze, oranżeria, domek myśliwski, transformatorownia, domek ogrodnika, pasieka, kurnik), z których część została odnowiona lub jest wykorzystywana dla celów ogrodnictwa. Jest on wpisany na listę zabytków Brandenburgii.

Schweizerhaus jest wykorzystywany jako miejsce wydarzeń i edukacji oraz pełni różne funkcje kulturalne i rekreacyjne. W głównym budynku znajduje się kilka sal spotkań z nowoczesnym

wyposażeniem oraz zapleczem gospodarczym. Na podwórku naprzeciwko znajduje się kawiarnia Sammeltassen-Café.

Oferta edukacyjna i metody

Dla grup wiekowych do 12 lat (przedszkole/szkoła podstawowa) oferowane są przede wszystkim wycieczki i warsztaty przyrodnicze, np. ekologiczne pszczelarstwo, sadownictwo, przetwórstwo owoców itp. Przy podniesionych grządkach i na terenach otwartych poruszany jest też temat łąk kwietnych i zagospodarowania otwartych terenów. Kolejna oferta to przyjazne dzieciom poszukiwanie skarbów na terenie obiektu. Tematem przewodnim jest historia dostosowana do wieku dzieci.

Oferty dla starszych grup szkolnych poruszają kwestię utraty dóbr kultury, ich ponownego odkrywania i restauracji. Tematy towarzyszące to wyłączenie dóbr kultury, wynikająca z niego restytucja i sposób, w jaki jest to prezentowane opinii publicznej. Uczestnicy mogą realizować różne tematy w formie wycieczki połączonej z odkryciami i prezentować sobie nawzajem swoje wyniki. Oferty te zostały opracowane we współpracy z Muzeum "Mit-Mach" w Berlinie.

Wnioski (mocne i słabe strony):

Urozmaicona historia Schweizerhaus Seelow pozwala na podjęcie tu wielu tematów jako w pozaszkolnym miejscu nauki, również w związku z II wojną światową. Ponadto Schweizerhaus posiada większe pomieszczenia, które mogą uzupełnić w bezpośrednim sąsiedztwie ograniczoną przestrzeń dostępną w GMSH i w Muzeum Stacja Historii Seelow, a także zaplecze gospodarcze.

2.2.6 Muzeum Berlin-Karlshorst, DE

Muzeum znajduje się we wschodniej części Berlina, w dzielnicy Karlshorst, w budynku byłej Szkoły Saperów Umocnień Trzeciej Rzeszy, która została zbudowana w 1936 roku.

Profil: Miejsce pamięci i muzeum poświęcone wyniszczającej wojnie przeciwko Związkowi Radzieckiemu i podpisaniu kapitulacji nazistowskich Niemiec w dniach 8.-9. maja 1945 roku

Muzeum zostało otwarte 7 listopada 1967 r. jako "Muzeum Bezwarunkowej Kapitulacji Faszystowskich Niemiec w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej 1941-1945" (w skrócie "Muzeum Kapitulacji"). Celem było stworzenie przestrzeni pamięci o bohaterskich czynach Armii Czerwonej w historycznym miejscu. Początkowo muzeum było dostępne tylko dla żołnierzy radzieckich, ale później zostało otwarte również dla szerokiej publiczności. (źródło: <https://www.museum->

karlshorst.de/das-museum-dauerausstellung-sonderausstellung/das-museum)

Wraz z rozwojem sytuacji geopolitycznej treść wystawy była sukcesywnie dostosowywana, a nazwa muzeum również uległa zmianie - po raz ostatni w 2022 roku z "Muzeum Niemiecko-Rosyjskiego" na "Muzeum Berlin Karlshorst". Niemcy, Rosja, Ukraina i Białoruś nadal są wspólnym organem prowadzącym w formie stowarzyszenia "Muzeum Berlin-Karlshorst e.V.", a muzeum finansowane jest przez Pełnomocnika ds. Kultury i Mediów Niemiec.

Obecna ekspozycja stała "Niemcy i Związek Radziecki w II wojnie światowej" została otwarta w 2013 roku i przedstawia szczegółowo historię II wojny światowej od inwazji do kapitulacji. Obiekt muzeum składa się z budynku muzeum, wystawy plenerowej dużego sprzętu wojskowego oraz budynku administracyjnego. Uwzględniono również radziecki pomnik z cmentarzem wojennym w dzielnicy Treptow, a także "Tajemniczy Karlshorst - poszukiwanie śladów w byłej radzieckiej strefie zamkniętej".

Muzeum jest członkiem-założycielem Liberation Route Germany e.V., części europejskiego szlaku kulturowego Liberation Route Europe - (LRE).

Oferta edukacyjna i metody

Centralnym elementem jest akt podpisania kapitulacji w oryginalnym miejscu historycznym. Dzięki oryginalnym wnętrzą sali, tablicom informacyjnym, materiałom wideo i audioprzewodnikom ta część historii jest autentycznie przekazywana, przed prezentacją historii całej wojny w obrazowy i interaktywny sposób. Treści wystawy są imponujące, a zaplanowane mordercze działania nazistowskiego reżimu w Europie Wschodniej są przedstawione bez upiększeń, tak samo jak i kontratak Armii Czerwonej.

Grupą docelową są uczniowie od 9. klasy wzwyż, w oparciu o ramowy plan nauczania. Wiele treści edukacyjnych ściśle związanych z ramowym planem nauczania jest dostępnych dla grup szkolnych, od prostych wycieczek z przewodnikiem po całe dni projektowe. Duży nacisk kładzie się na samodzielną pracę zespołową i komunikację. Obecnie proponowane są trzy tematy warsztatów:

- Listy z 1945 roku i czasów późniejszych
- Uczniowie oprowadzają uczniów: Opracowywanie treści wystaw w zespole
- „Wycieczka eksploracyjna” z przewodnikiem: Wybór zdjęć i ich prawidłowa interpretacja (rozpoznawanie fake newsów), analiza wystaw, prezentacja wyników pracy

Szkolenia w ramach doskonalenia zawodowego dla nauczycieli podtrzymują relacje ze szkołami w okolicy i ułatwiają nauczycielom dostęp do treści edukacyjnych muzeum i zapoznanie się z nimi. Informacje zwrotne od nauczycieli stanowią podstawę dla dalszego rozwoju programów dla młodzieży oraz moderowanych dyskusji przed i po zwiedzaniu przez uczniów ekspozycji z przewodnikiem. Zawarto umowy o współpracy z wieloma szkołami.

Wnioski (mocne i słabe strony):

Muzeum Berlin-Karlshorst umiejscawia w przestrzeni zakończenie II wojny światowej w Europie. Jednocześnie kompleksowo przedstawia ono historię II wojny światowej, a zwłaszcza pokazuje niszczycielskie skutki wyniszczającej wojny w Europie Wschodniej. Okres powojenny jest również prezentowany, np. poprzez osobiste refleksje wojennego pokolenia.

2.3 Analiza wybranych miejsc pamięci w Europie

Aby uzyskać jak najpełniejszy wgląd w kulturę pamięci i metody przepracowania II wojny światowej oraz przekazywania wiedzy na jej temat młodym ludziom, analizie poddano kolejne miejsca pamięci w Europie. Wyboru dokonano na podstawie wskazówek Europejskiego Szlaku Kulturowego "Liberation Route Europe" w odniesieniu do wybitnych treści muzealnych i nowoczesnego przekazu.

2.3.1 Nazistowski kompleks Ordensburg Vogelsang [*Zamek zakonny*] Vogelsang (DE)

Były kompleks nazistowski Ordensburg Vogelsang znajduje się w Parku Narodowym Eifel, na południowy wschód od Akwizgranu, w pobliżu granicy z Belgią. Zbudowany i eksploatowany był jako elitarna szkoła NSDAP, a następnie wykorzystywany jako poligon wojskowy "Camp Vogelsang" przez wojsko brytyjskie od 1946 roku i przez wojsko belgijskie w latach 1950-2005. W roku 2008 powstała spółka Vogelsang IP gmbH ("IP" oznacza Internationaler Platz [*Miejsce międzynarodowe*]), a obiekt był sukcesywnie przekształcany w wielofunkcyjne miejsce edukacji i spotkań. www.vogelsang-ip.de

Profil: Vogelsang IP - "Międzynarodowe miejsce" dla tolerancji, różnorodności i pokojowego współistnienia

Vogelsang IP podejmuje zasadniczo 4 główne tematy:

- Vogelsang IP Międzynarodowe Miejsce
- Centrum Dokumentacji Nazistowskiej Vogelsang
- Centrum Parku Narodowego Eifel
- Akademia IP Vogelsang

Rozmiar obiektu i szereg dawnych budynków koszarowych i funkcyjnych, w tym obiektów sportowych z krytym basenem, pozwalają na niezwykle wszechstronne wykorzystanie kompleksu. Oprócz treści wystawienniczych, spotkań i możliwości edukacyjnych, oferowane są również zajęcia rekreacyjne, takie jak kino, sport i turystyka piesza, noclegi i gastronomia itp.

Powojenne wykorzystanie Vogelsang, głównie przez belgijskie wojsko do 2006 roku, również daje możliwość przekazania tła i skutków zimnej wojny.

Kontekst historyczny

NS Ordensburg Vogelsang była jedną z 4 planowanych szkół elity NSDAP, w których mieli być szkoleni przywódcy nazistowskiego reżimu. Monumentalny kompleks budowany był od 1934 roku na powierzchni około 100 hektarów i jest jedną z największych budowli z okresu narodowego socjalizmu. Od 1936 roku kształcono tu tzw. "Ordensjuncker [*junkrów zakonu*]", którzy w przyszłości mieli stać się członkami nazistowskich elit.

Miejsce to przyciąga imponującą architekturą i funkcjonalnością, osadzonymi w krajobrazie gór Eifel i uzupełnionymi nazistowską sztuką prezentowaną na budynkach i w postaci rzeźb na terenie obiektu (patrz zdjęcie, ©Vogelsang IP).

W połączeniu z konsekwentną ideologiczną i cielesną strategią edukacji oraz propagandą nazistów, młodzi Niemcy mogli być wychowywani tu na bezwzględnych narodowych socjalistów. W szczególności przedmiot

"nauka o rasie" przekazywał filozofię "aryjskiej rasy panów", która była uosabiana i prezentowana światu zewnętrznemu przez uczniów szkoły. Efekt ten wzmacniał fakt, że na kształcenie do tych szkół można było zostać skierowanym jedynie z polecenia.

Wraz z wybuchem wojny w 1939 roku szkolenie musiało zostać zmodyfikowane i skrócone. Wielu absolwentów zostało wysłanych na Wschód, gdzie naziści prowadzili otwartą wojnę rasową i eksterminację. „Junkrzy zakonu” tworzyli nowe organy administracji na okupowanych terytoriach i często uczestniczyli również w narodowosocjalistycznych zbrodniach.

Oferta edukacyjna i metody

Obiekt ten jest wykorzystywany w niezwykle wszechstronny sposób, a jego wyjątkową cechą jest szeroki zakres interaktywnych metod nauki i aktywności dla niemal wszystkich grup wiekowych i edukacyjnych. *"Historyczne miejsce Vogelsang oferuje wielowarstwowe perspektywy i skłania do przemyśleń dzięki różnorodnemu podejściu do krajobrazu, budynków, rzeźb, obrazów i obiektów. Pozaszkolne miejsce nauki Vogelsang jest równocześnie platformą do omawiania i kształtowania teraźniejszości oraz rozwijania perspektyw społecznych na przyszłość."*³

Wystawa stała "Przeznaczenie: Rasa panów - Zamki zakonne narodowych socjalistów pomiędzy fascynacją i zbrodnią" ukazuje perfidne metody stosowane przez narodowych socjalistów w celu ideologicznego kształtowania młodych Niemców w bardzo młodym wieku i przygotowania ich do kariery w NSDAP, a także w jednostkach wojskowych i siłach zbrojnych Rzeszy Niemieckiej. Wysoki poziom szczegółowości obrazowo oddaje przy tym potężną siłę przyciągania nazistowskiej propagandy i architektury oraz celowo zadaje pytania takie jak: Co ty byś zrobił? Czy w dzisiejszym świecie istnieją porównywalne sytuacje? Co oznaczają dla nas demokracja i pluralizm w naszym społeczeństwie?

Projekt wystawy został w 2018 roku nagrodzony, jest nowoczesny i przyciągający uwagę, stanowi połączenie tekstu, obrazów, filmów i plików audio oraz interaktywnych stacji.

Koncepcja wystawy i zwiedzania jest wolna od barier i wielojęzyczna, ale sama wystawa "Przeznaczenie: Rasa panów" dostępna jest tylko w języku niemieckim.

Aktualne oferty działu edukacji młodzieży obejmują między innymi (patrz także metryczki w załączniku, źródło Vogelsang IP):

³ Źródło <https://vogelsang-ip.de>

Wycieczkę z przewodnikiem dla klas szkolnych (zwiedzanie obiektu z przewodnikiem "Odkryj Vogelsang")	135 min od 105 euro	od 12 lat
Dni naukowe dla szkół ponadpodstawowych I. i II. stopnia (praca w małych grupach na stacjach w terenie) - Poszukiwanie śladów „junkrów zakonu”, dzień badań w terenie	180 min 250 €	od 15 lat; GS klasy od 9/10, ale lepiej od klasy 11; GY od klasy 9, ale lepiej EF do Q2
- Poszukiwanie śladów „junkrów zakonu”, dzień badań w terenie	270 min 190 €	
„Przeznaczenie: Rasa panów”, dzień badań na wystawie stałej	270 min 250 €	
Dzień projektowy "Wspólne kształtowanie teraźniejszości" - Priorytet 1 "Kim jesteśmy?" - Priorytet 2 "Być częścią"	270 min. od 187,50 euro	Szkoły ponadpodstawowe I./II. stopnia, otwarte grupy młodzieżowe od 12 lat
Dzień projektowy "Rasizm codzienny" (uwrażliwienie, zwiedzanie terenu, praca w małych grupach)		Szkoły ponadpodstawowe I./II. stopnia (od klasy 9), klasy szkolne, otwarte grupy młodzieżowe

Oprócz wystawy stałej "Przeznaczenie: Rasa panów", oferowanych jest wiele zmieniających się wystaw specjalnych oraz aktywna wystawa "Marzenia o dzicy" w Centrum Parku Narodowego Eifel na powierzchni 2000 m². Liczne pasjonujące projekty uzupełniają ofertę i budują pomost do teraźniejszości, np.:

- Aktywnie przeciwko prawicowemu ekstremizmowi i rasizmowi,
- KUCK - kawiarnia kulturalna w kinie jako przestrzeń międzynarodowych spotkań,
- Euregionalny dialog (młodzieży) wokół kultury pamięci (EEJD) 2021.

Wnioski (mocne i słabe strony):

Vogelsang IP jest jednym z najważniejszych miejsc pamięci i edukacji o czasach narodowego socjalizmu, nie tylko w Niemczech. Podejmowane są tu przykładowo następujące kwestie "Jak mogło do tego dojść?" i "Jak można dziś rozpoznać nowe tendencje narodowosocjalistyczne?".

Jako wszechstronne miejsce edukacji, Vogelsang IP oferuje w szczególności grupom szkolnym wyjątkową pozaszkolną interaktywną ofertę edukacyjną dotyczącą reżimu nazistowskiego i zachęca do międzynarodowego dialogu i wymiany. Młodzież i młodzi dorośli mogą „eksplorować i badać macecznik nazistowskich zbrodniarzy w jego wymiarze historycznym i w jego dzisiejszym znaczeniu w aktywny sposób, a tym samym pomagać w kształtowaniu pamięci w przyszłości.”⁴

Miejsce to wywiera trwałe wrażenie już samą swoją strukturą i architekturą. Niemal niewyczerpane zasoby przestrzeni, a także naturalne otoczenie nie stawiają prawie żadnych granic edukacji historyczno-politycznej, a także odpowiednim metodom edukacyjnych w autentycznym miejscu. Zarządzanie merytoryczne oraz rozwój kompleksu to oddzielne działy,

⁴ Źródło <https://vogelsang-ip.de>

które koncepcyjnie i trwale współpracują ze sobą. Lokalizacja na granicy z Belgią umożliwia transgraniczną wymianę i porównanie kultur pamięci na przykładzie aliantów i Niemców.

Pod tym względem Vogelsang IP oraz Muzeum i Miejsce Pamięci Wzgórz Seelow z pewnością mają interesujące cechy wspólne, np. w odniesieniu do skutków ideologicznych nazizmu lub okresu zimnej wojny.

2.3.2 Muzeum Wojny w Bastogne (BE)

Otwarte w 2014 roku Muzeum Wojny w Bastogne znajduje się 2 km na północny wschód od miasta Bastogne w Belgii, niedaleko granicy z Luksemburgiem. Składa się z ono z nowoczesnego muzeum i Mardasson Memorial. www.bastognewarmuseum.be

Profil: Muzeum poświęcone II wojnie światowej i ofensywie w Ardenach

Muzeum zajmuje się szczegółowo oblężeniem i bitwą o Bastogne w grudniu 1944 roku, jako częścią ofensywy Wehrmachtu w Ardenach. Jako pomnik i miejsce pamięci Belgii i zachodnich aliantów w II wojnie światowej, odzwierciedla ono w pierwszym rzędzie kulturę pamięci i narrację zachodnich zwycięskich mocarstw.

Niemniej jednak wydarzenia historyczne są przedstawiane z perspektywy różnych uczestników (13-letni uczeń, nauczycielka, amerykański kapral, niemiecki podporucznik), których ścieżki krzyżują się podczas bitwy.

Imponujący *Mardasson Memorial* o wysokości 12 m i długości boków 31 m, znajduje się obok muzeum i został wzniesiony już w 1950 roku na cześć ponad 75 000 żołnierzy amerykańskich, którzy zostali ranni lub zginęli podczas ofensywy w Ardenach. Obejmuje on galerię, platformę widokową z odniesieniami do ofensywy w Ardenach oraz kryptę z ołtarzami katolickim, protestanckim i żydowskim. Pomnik jest obecnie remontowany i nie jest dostępny. (zdjęcie: ©Jean-Pol Grandmont)

Kontekst historyczny

Po wylądowaniu zachodnich aliantów w Normandii w czerwcu 1944 roku, rozpoczęło się sukcesywne wyzwolenie okupowanych przez Niemcy terytoriów i kontrofensywa w kierunku Niemiec.

Ofensywa Wehrmachtu w Ardenach miała na celu powstrzymanie tego natarcia w grudniu 1944 roku i odzyskanie portu w Antwerpii. Trzy niemieckie armie niespodziewanie ruszyły do ataku i udało im się okrążyć przejęte przez Amerykanów miasto Bastogne, ważny węzeł drogowy, a następnie oblegać je od 20 do 27 grudnia. Amerykanie, odcięci od zaopatrzenia, byli jednak w stanie, z dużymi stratami i tocząc liczne potyczki, utrzymać miasto do czasu przybycia posiłków i przerwania niemieckiego pierścienia.

W ten sposób bitwa o Bastogne jest symbolem narracji armii amerykańskiej o heroicznej walce o wyzwolenie Europy spod nazistowskiego reżimu.

Oferta edukacyjna i metody

Szczególne wartości muzeum jako miejsca edukacji polega na szczegółowym przedstawieniu

wydarzeń podczas bitwy o Bastogne z różnych perspektyw. Wycieczki z (wielojęzycznym) audioprzewodnikiem głęboko wciągają w ówczesne wydarzenia.

Historię opartą na prawdziwych wydarzeniach opowiadają przy tym cztery fikcyjne postacie, a prezentowane są ich myśli, decyzje i działania. Ekspozyty, ale przede wszystkim multimedialne stacje i zestawy, dają szczegółowy wgląd w wydarzenia z grudnia 1944 roku, ale także wyjaśniają konteksty wcześniejsze i późniejsze, obejmujące zarówno genezę II wojny światowej, jak i życie prawdziwych bohaterów do około 2014 roku.

Wrażenie robią zwłaszcza przypominające scenografię "scenowizje". Siedząc na imitacji pnia drzewa w grudniowym lesie w Bastogne, oglądać można bitwę rozgrywającą się przed nami w formie multimedialnej. Ekran w połączeniu z elementami scenicznymi, efektami świetlnymi i dźwiękowymi dają wrażenie bycia "w centrum wydarzeń". W innych miejscach można oglądać lądowanie w Normandii w okularach 3D, spacerować po zburzonym mieście lub usiąść w amerykańskim kinie.

Wieloperspektywiczna opowieść o czwórce głównych bohaterów jest niskoprogowa, spójna z wyraźnym podziałem ról, a nawet pozwala na interakcję, wzajemne zrozumienie i pojednanie.

Wnioski (mocne i słabe strony):

Siła muzeum polega na tym, że zostało ono zbudowane w 2014 roku z jasną koncepcją specjalnie dla aktualnej nowoczesnej narracji. Kontynuacja historii bohaterów aż do współczesności umożliwia rozpoznanie nadrzędnych kontekstów, łącznie z upadkiem muru berlińskiego i Unią Europejską, a także odniesień do obecnych "wrogów klasowych", takich jak Rosja czy Korea Północna.

Memoriał oraz inne muzea i wystawy w Bastogne, np. z dużymi ekspozycjami, uzupełniają ofertę.

Sposób, w jaki historia jest przekazywana, jest zrównoważony i jako zamknięta narracja nie pozostawia żadnych pytań bez odpowiedzi. Jeżeli ktoś chce się jednak zagłębić w ten temat, to ma różne możliwości, aby to zrobić, na miejscu lub online.

Obrazowy i efektowny sposób przekazywania informacji o wydarzeniach przemawia szczególnie do młodych ludzi. Jeśli jednak wizyta ogranicza się do zwiedzania z przewodnikiem, brakuje interpretującej konfrontacji z przedstawionymi perspektywami, a przede wszystkim z konsekwencjami wojny. Subiektywnie wąskie skupienie się na walkach i ludziach w nie zaangażowanych może przesłonić pełny zakres i okropności II wojny światowej.

2.3.3 Muzeum Airborne Hartenstein (NL)

Muzeum Airborne Hartenstein znajduje się na zachód od miasta Arnhem, w byłej XVIII-wiecznej rezydencji szlacheckiej, która wykorzystywana była jako kwatera główna armii brytyjskiej podczas operacji „Market Garden” (bitwy o Arnhem).

<https://www.airbornemuseum.nl/>

Profil: Muzeum historii bitwy o Arnhem we wrześniu 1944 roku

W dawnym dworze, a później hotelu, na 4 kondygnacjach (2 w piwnicy) muzeum prezentuje obszerne informacje na temat bitwy o Arnhem, a w szczególności losów brytyjskich i amerykańskich wojsk powietrznodesantowych we wrześniu 1944 roku. Obok dworu znajduje się rozległy park ze ścieżką przyrodniczą, kilkoma dużymi eksponatami i restauracją.

Kontekst historyczny

W dniach 17-27 września 1944 roku miała miejsce operacja „Market Garden”, największa jak dotąd operacja powietrznodesantowa w historii. Prawie 40 000 spadochroniarzy zostało zrzuconych za liniami wroga, aby ominąć Linie Zygfryda, zabezpieczyć mosty na Dolnym Renie i umożliwić szybki przemarsh w głąb Rzeszy Niemieckiej. Niespodziewanie duży opór Niemców, zła pogoda w Anglii (posiłki) i słaba komunikacja między siłami alianckimi ostatecznie doprowadziły do niepowodzenia operacji, z dużymi stratami w ludziach i środkach.

Oferta edukacyjna i metody

Historia dworu i bitwy jest przekazywana za pomocą eksponatów, materiałów audio i filmowych, stacji multimedialnych i "scenowizji". Górne piętra poświęcone są budynkowi i jego dawnym mieszkańcom. Na wystawie prezentowane są obrazy i przedmioty codziennego użytku, a także kolekcja orderów.

Dwie kondygnacje piwniczne opowiadają historię bitwy oraz kilku lokalnych bojowników ruchu oporu. Wejście odbywa się przez replikę kadłuba samolotu, w którym symulowane jest lądowanie awaryjne. Następnie przechodzi się przez mroczne teatry wojenne z efektami świetlnymi i dźwiękowymi.

Wnioski (mocne i słabe strony):

To, co bardzo dobrze działa w Muzeum Wojny w Bastogne ze względu na dobrą koncepcję i wystarczającą przestrzeń wystawienniczą, wydaje się w Muzeum Hartenstein "nadmiernie skompresowane". Liczne efekty świetlne, nagrania audio i wideo mogą szybko przytłoczyć

niedoświadczonych widzów, a do tego dochodzi ciasna przestrzeń i "przerwy" w narracji z powodu koniecznych zmian między kondygnacjami.

Chociaż poszczególne piętra mają różne tematy, które oczywiście się przeplatają, wystawa wydaje się niejednorodna. Większe grupy mogą szybko przytłoczyć ograniczoną dostępną przestrzeń, a system audioprzewodników nie zawsze działa prawidłowo.

Niemniej jednak muzeum bardzo obrazowo oddaje horror bitwy i to, jak musieli się podczas niej czuć żołnierze i ludność cywilna. Jednak bez prezentacji kontekstu początków, przebiegu i zakończenia II wojny światowej może to również prowadzić do subiektywnych błędnych interpretacji.

2.3.4 Niemiecki Cmentarz Wojenny Lommel (BE)

Na południe od belgijskiego miasta Lommel znajduje się jeden z największych niemieckich cmentarzy wojennych poza granicami Niemiec. Na powierzchni 16 ha znajduje się 38 569 grobów poległych żołnierzy niemieckich z okresu II wojny światowej oraz 542 groby poległych żołnierzy niemieckich z okresu I wojny światowej.

Młodzież z 16 krajów pomagała w pracach związanych z założeniem cmentarza w latach 50-tych XX wieku. "Pojednanie ponad grobami" to motto, które do dziś przyświeca pracy z młodzieżą Niemieckiego Związku Ludowego Opieki nad Grobami Wojennymi, który opiekuje się cmentarzem.

Międzynarodowe Centrum Spotkań i Edukacji młodzieży Huis Over Grenzen zostało otwarte 17 września 1993 roku w budynku przy wejściu na cmentarz wojenny. Związek Ludowy Opieki nad Grobami Wojennymi proponuje tu edukację historyczną, społeczną i polityczną. Huis Over Grenzen to - obok Ysselsteyn (Holandia), Niederbronn-Les-Bains (Francja) i Golm (Niemcy) - jedna z czterech instytucji prowadzonych przez Związek.

(Źródło: <https://kriegsgraeberstaetten.volksbund.de/friedhof/lommel>)

Oferta edukacyjna i metody

Niemiecki Związek Ludowy Opieki nad Grobami Wojennymi oferuje wieloaspektowy, nowoczesny i kompleksowy program *edukacji na rzecz pokoju* w swoich obiektach i poza nimi. Oprócz opieki nad grobami wojennymi, analizy i konfrontacji z losami poległych, organizowane są również konkursy dla uczniów i kursy doskonalenia zawodowego dla nauczycieli o szerokim zakresie tematów.

Na przykład kursy doskonalenia zawodowego dla pedagogów: "Bitwa w Hürtgenwald i ofensywa

w Ardenach - placówki edukacyjne w górach Eifel i Belgii", we wrześniu 2022, między innymi w ramach programu dokształcania online Saksońskiego Krajowego Ośrodka Kształcenia Nauczycieli (ogłoszenie patrz załącznik).

Międzynarodowa wymiana młodzieży jest również ważną częścią działań przekazujących wiedzę.

Wnioski (mocne i słabe strony):

Niemiecki Cmentarz Wojenny Lommel robi wrażenie szczególnie swoim rozmiarem. Symetryczne rzędy grobów ciągnące się aż po horyzont powodują konsternację i ilustrują konsekwencje wojny w sposób niemożliwy w innych miejscach. Ponadto, organizowany w różnych lokalizacjach, ustrukturyzowany program *edukacji na rzecz pokoju* Niemieckiego Związku Ludowego Opieki nad Grobami Wojennymi jest przykładem najlepszej praktyki w przekazywaniu młodym ludziom wiedzy o II wojnie światowej.

W regionie nad Odrą i Wartą około 100 małych i średnich cmentarzy wojennych jest zarejestrowanych w Niemieckim Związku Ludowym Opieki nad Grobami Wojennymi i mogą one być włączone w działania jako dodatkowe pozaszkolne miejsca nauki.

2.3.5 Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku (PL)

Muzeum znajduje się w północnej części centrum Gdańska i zostało otwarte w nowo powstałym budynku w marcu 2017 roku. <https://muzeum1939.pl/en>

Profil: Muzeum II Wojny Światowej

Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku to instytucja, której działaniom przyświeca hasło Kultura wielu wymiarów. Na jednej z największych powierzchni wystawienniczych w Europie za pomocą nie tylko artefaktów, ale również nowoczesnych technologii przedstawiano historię ludności cywilnej żyjącej w trakcie II wojny światowej, a także ukazano wyjątkowość polskiego

doświadczenia na tle innych narodów. (Źródło: <https://muzeum1939.pl/en/our-mission/4370.html>)

Muzeum jest narodowym muzeum Polski i zostało zbudowane specjalnie w celu opowiedzenia historii II wojny światowej w obrazowy i nowoczesny sposób, przede wszystkim z polskiego punktu widzenia. Obiekt ma prawie 35 000 m² powierzchni, wykorzystywanej na wystawy oraz jako centrum kulturalne, edukacyjne i badawcze.

Jednym z głównych obszarów działalności muzeum jest edukacja muzealna i przekazywanie historii dzieciom i młodzieży od wieku przedszkolnego do około 20 lat. Przedmieścia Gdańska, np. Westerplatte z "Muzeum Westerplatte i Wojny 1939", są również zintegrowane w pracę muzeum i jego narrację poprzez wycieczki.

Główne tematy edukacji historycznej to między innymi:

- Los ludności żydowskiej
- Polska ludność cywilna pod okupacją niemiecką
- Złamanie kodu Enigma
- Polski ruch oporu i opór w obozach koncentracyjnych
- Utracone dzieciństwo podczas drugiej wojny światowej

Oferta edukacyjna i metody

Program edukacyjny muzeum obejmuje 14 obszarów tematycznych i jest ściśle powiązany z działami ekspozycji stałej. Lekcje muzealne trwają średnio 45-90 minut i są skierowane do polskich dzieci i uczniów w wieku od przedszkolnego, przez szkołę podstawową do szkoły średniej. Lekcje muzealne są dostosowane do potrzeb i poziomu wiedzy dzieci i młodzieży. W wielu przypadkach wiedza przekazywana jest za pomocą nowoczesnych technologii, takich jak wirtualna rzeczywistość, wirtualne gry (np. podróże w czasie), nauczanie cyfrowe itp. Dostępne są również oferty w języku angielskim, niemieckim i innych językach.

Podobnie jak w przypadku Muzeum Bastogne, duża przestrzeń oferuje wystarczająco dużo miejsca na szczegółowe odtworzenie historycznych ulic lub pomieszczeń mieszkalnych z okresu warszawskiego getta czy wojny. Pokazano tu na przykład krok po kroku, jak życie żydowskiej rodziny musiało się zmienić w czasie wojny. Pozwala to zwiedzającym na podróż w czasie i wczucie się w te sytuacje. W zależności od grupy wiekowej, nośnikami historii są niedźwiedź "kapral Wojtek", graphic novels (komiksy) i wirtualne gry w odniesieniu do elementów wystawy, przedstawienia teatralne lub historie życia prawdziwych ludzi z tamtych czasów.

Bogata oferta muzealna jest ściśle powiązana z programem szkolnym, a wizyta w muzeum jest częścią obowiązkowego programu w polskim ramowym planie nauczania. Grupy szkolne są przygotowywane do wizyty w muzeum podczas lekcji oraz kursów wprowadzających. Podczas pandemii koronawirusa stworzono szeroko zakrojony program edukacji online.

Wnioski (mocne i słabe strony):

Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku to nowoczesna placówka muzealna, która kompleksowo przedstawia II wojnę światową z perspektywy Polski. Mocną stroną muzeum jest jego wielkość, różnorodność ekspozycji, nowoczesne wyposażenie i spójna orientacja. Nowoczesne i wspierane technologicznie metody przekazywania wiedzy umożliwiają niezwykle niskoprogowe wprowadzenie w historię II wojny światowej, która była tak drastyczna zwłaszcza dla narodu

polskiego.

Bezwarunkowe wsparcie państwowe dzięki formie muzeum narodowego jest pomocne tak samo, jak integracja z zajęciami szkolnymi jako obowiązkowy program nauczania realizowany poza szkołą, co zaowocowało 2 milionami odwiedzających w ciągu pierwszych czterech lat pomimo pandemii.

Wiele metod i narzędzi edukacyjnych stanowi dobre wzory dla lekcji muzealnych realizowanych przez MRU i GMSH.

Szczegółowy raport na temat Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku wraz z jego ofertą znajduje się w załączniku do niniejszej koncepcji.

2.4 Podsumowanie stanu obecnego

Historia II wojny światowej jest kompleksowo przedstawiana i interpretowana w niezliczonych obiektach w całej Europie, w tym także w polsko-niemieckim regionie przygranicznym nad Odrą i Wartą. Wojna jest tutaj przedstawiona w tak wielowarstwowy i multiperspektywiczny sposób, że prawie wszystkie tematy ramowych planów nauczania mogą być prezentowane w pozaszkolnych placówkach edukacyjnych regionu.

W tym kontekście dwa główne miejsca - MRU i GMSH - reprezentują różne wydarzenia lub okresy czasu związane z II wojną światową. Miejsce Pamięci Wzgórz Seelow podejmuje przede wszystkim temat bitwy z kwietnia 1945 roku, ale także wyjaśnia całą chronologię wojny oraz jej skutki i naukę z tego płynącą.

Międzyrzecki Rejon Umocniony ukazuje funkcjonowanie obiektów wojskowych, a także psychologiczne znaczenie fizycznej bariery. Począwszy od planowania, poprzez budowę, aż po militarne użytkowanie i późniejsze wykorzystanie obiektu, istnieje tu znacznie większe okno czasowe, a zatem teoretycznie także większe spektrum narracyjne.

Następujące treści edukacyjne dotyczące II wojny światowej są obecnie proponowane lub dopiero planowane.

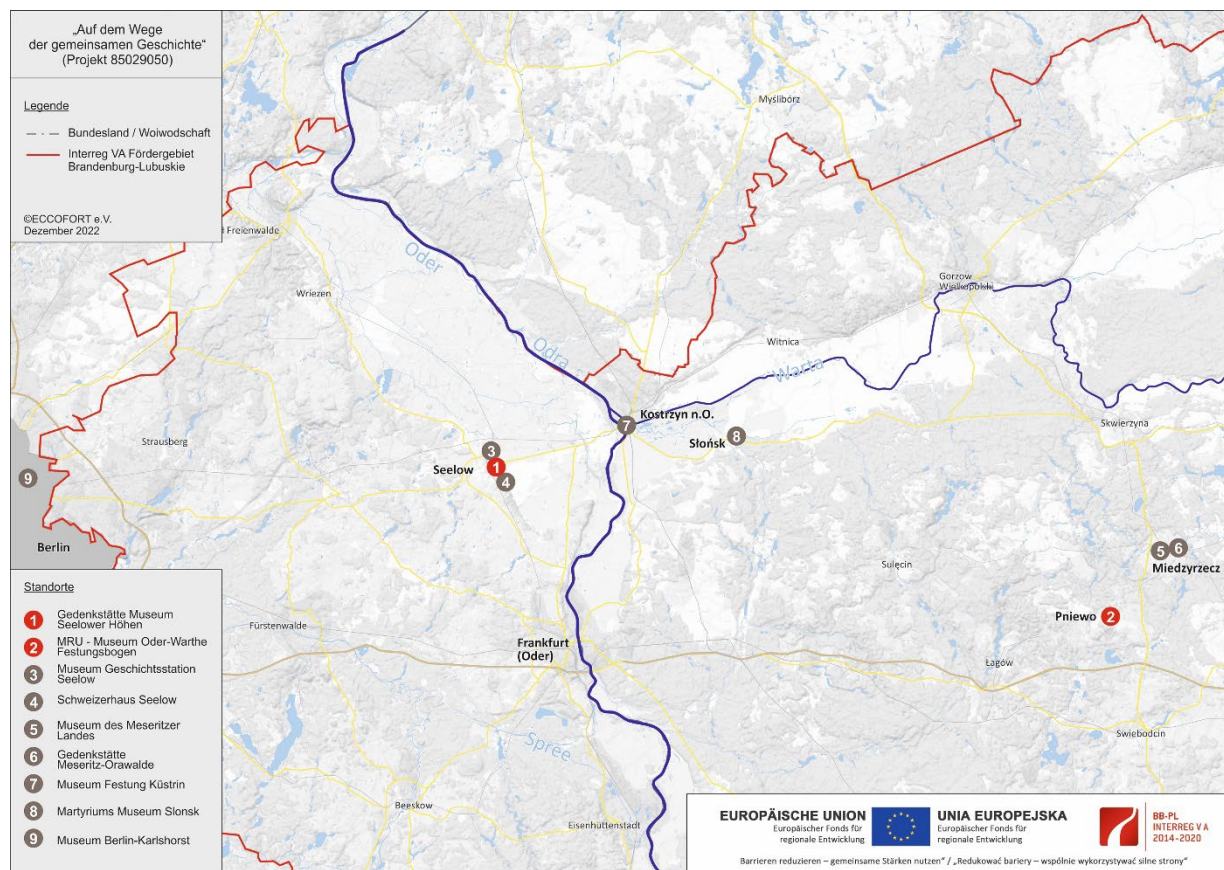
GMSH	MRU
Chronologia II wojny światowej: Agresja na Polskę - przebieg i teatry II wojny światowej - cele niemieckiej polityki okupacyjnej - walki - koniec wojny	Struktura i strategiczne znaczenie obiektu i jego komponentów - rola militarna w 1945 roku
Bitwa: Życie żołnierzy - sytuacja militarna w dniu 16.4.1945 - zachowanie Armii Czerwonej / żołnierzy radzieckich - zachowanie żołnierzy niemieckich - konsekwencje dla ludności cywilnej	Osiągnięcia inżynieryjne (plany i realizacja całej linii Odra-Warta)
Poza tym: <ul style="list-style-type: none"> - Pomnik i cmentarz w wyniku rozkazu radzieckiego - Przepracowanie historii - kultury pamięci w NRD, RFN, Zjednoczonych Niemczech 	Poza tym: <ul style="list-style-type: none"> - Systemy uzbrojenia i pojazdy wojskowe po 1945 roku - Przyroda i środowisko (kwatery nietoperzy)

Obok wydarzeń, z którymi są związane, obie pozaszkolne placówki edukacyjne oferują również ramy do prezentacji II wojny światowej jako całości, jej konsekwencji i nauki z niej płynącej oraz historii aż do współczesności. **Jednak ważne kwestie II wojny światowej, takie jak Holocaust, tyrania i bezprawie, są niedostatecznie reprezentowane i brakuje ich lub są mało autentyczne w tych miejscach.**

Tylko wtedy, gdy inne miejsca zostaną zintegrowane z koncepcją lekcji muzealnych, będzie można, zdaniem autorów, pokazać kompleksowo przebieg II wojny światowej w regionie nad Odrą i Wartą. Dotyczy to w szczególności takich tematów jak "Holocaust", "Eutanazja", "Życie w czasach nazistowskich" lub "Konsekwencje wojny dla regionu nad Odrą i Wartą - przesunięcie Polski na zachód / przymusowe migracje".

Wymienione już okoliczne miejsca pamięci są doskonałym uzupełnieniem i pozwalają na pełne i pogłębione przedstawienie wydarzeń i skutków II wojny światowej dla regionu nad Odrą i Wartą i jego mieszkańców z kilku perspektyw. Ponadto stanowią one przystanki między dwiema, dość odległymi od siebie, głównymi lokalizacjami.

Rysunek: istotne miejsca pamięci nad Odrą i Wartą

Poddane analizie na poziomie międzynarodowym obiekty są również wybitnymi przykładami miejsc pamięci II wojny światowej o wysokiej wartości edukacyjnej ze sprawdzonymi metodami przekazywania wiedzy i narzędziami. Można z nich zaczerpnąć wiele impulsów do własnej regionalnej pracy edukacyjnej lub skopiować je z kilkoma modyfikacjami.

3 KONCEPCJA LEKCJI MUZEALNYCH

3.1 Podstawy lekcji muzealnych

Podstawy dla lekcji muzealnych na badanym obszarze są **zasadniczo dobre**. Oferty muzeów podejmujących temat II wojny światowej, ich głębia treści, pedagogiczne przygotowanie i prezentacja są dobrze rozwinięte i nadal mają duży **potencjał**, zwłaszcza w zakresie współpracy i rozwoju wspólnych ofert. Sieci transgraniczne, takie jak "Pamięć łączy Odra-Warta", pracują nad sukcesywnym wykorzystaniem tego potencjału, aby w przyszłości w bardziej zrównoważony sposób informować o szczególnej historii regionu nad Odrą i Wartą.

Materiały dydaktyczne, takie jak polsko-niemiecka seria podręczników do historii "Europa - nasza historia", stanowią kolejną **doskonałą podstawę** do nauczania historii Niemiec i Polski podczas II wojny światowej oraz do interpretowania jej porównawczo z różnych perspektyw.

Jednak ograniczenia czasowe związane z wycieczkami edukacyjnymi w szkołach publicznych i brak regularnych połączeń transportu publicznego **utrudniają** częściowo skuteczne wdrażanie transgranicznej edukacji muzealnej w regionie. Odległość między dwoma głównymi obiektami GMSH i MRU wynosi 126 km (przez Frankfurt nad Odrą, ponieważ duże autobusy nie mogą przejeżdżać przez most na Odrze na drodze B1, a tą trasą jest to 109 km). Pokonanie odległości Międzyrzecz-Seelow transportem publicznym zajęłoby obecnie 4,5 godziny; Pniewo oddalone jest od Międzyrzecza o około 12 km i brak jest właściwie połączenia transportem publicznym.

Ponadto wycieczki edukacyjne są często bardzo uzależnione od osobistego zaangażowania nauczycieli w szkołach, którzy zazwyczaj muszą sami pokonać biurokrację, aby uzyskać zgodę i finansowanie. Pomocy udzielają pedagodzy muzealni, ponownie w oparciu o osobiste zaangażowanie i indywidualne podejście.

Polsko-niemieckie "spotkania edukacyjne" wymagają również dużej koordynacji między uczestniczącymi szkołami, a także usług tłumaczeniowych podczas przygotowań, realizacji i analizy po projekcie. Często brakuje również pomieszczeń, dostępnego personelu opiekuńczego i wyżywienia dla większych grup uczniowskich w pozaszkolnych placówkach edukacyjnych.

Krótkoterminowo nie uda się przezwyciężyć tych trudności, ponieważ wymagałoby to strukturalnie ingerencji przynajmniej w regionalny system szkolnictwa i infrastrukturę transportu publicznego.

Niemniej jednak, metody edukacyjne, a także wątki edukacyjne i narracyjne dla zajęć pozaszkolnych na temat II wojny światowej w regionie można z pewnością opracować w celu wsparcia celów zdefiniowanych zadań, na przykład za pomocą nowoczesnych narzędzi.

3.2 Modułowe lekcje muzealne w regionie nad Odrą i Wartą

Z różnych powodów szkoły w Niemczech i w Polsce nie mają obecnie właściwie możliwości przeprowadzenia lekcji muzealnych w ciągu jednego roku w więcej niż jednej pozaszkolnej placówce edukacyjnej. Wybór zależy w dużej mierze od możliwości czasowych i finansowych szkół oraz od treści proponowanych przez placówki edukacyjne.

Niemniej jednak niniejsza koncepcja ma na celu połączenie różnych miejsc wydarzeń w regionie w sposób modułowy, aby móc opowiedzieć całą historię II wojny światowej autentycznie z różnych perspektyw. Poszczególne placówki edukacyjne powinny zasadniczo być w stanie

przedstawić wszystkie tematy (całą historię), ale są przede wszystkim autentyczne dla jednego lub kilku głównych wydarzeń.

Poniższe regionalne wydarzenia i miejsca mogą służyć jako "motywy przewodnie" w historii II wojny światowej w regionie nad Odrą i Wartą (nie rościmy sobie prawa do kompletności).

Czas	Treść	Obiekt
1930-1939	Przejęcie władzy, przebieg wyborów, nazistowska administracja itp. w niemieckich miastach	Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej w Międzyrzeczu Schweizerhaus Seelow Muzeum Stacja Historii Seelow Muzeum Berlin-Karlshorst
	Zastraszanie, konformizm, prześladowanie i więzienie dysydentów	Słońsk: Więzienie Sonnenburg (Muzeum Martyrologii), Schweizerhaus Seelow Muzeum Stacja Historii Seelow
	Przygotowania do wojny	MRU (faza budowy) Muzeum Berlin-Karlshorst
	Mobilizacja, agresja na Polskę	Frankfurt nad Odrą - Koszary Muzeum Berlin-Karlshorst
1939-1944	Bezprawie, tyrania, prześladowania Żydów	Słońsk: KZ Sonnenburg (Muzeum Martyrologii), Cmentarz wojenny Stalag III C Alt-Drewitz w Kostrzynie nad Odrą - Stare Drzewice Kamienie pamięci w Seelow Tablice upamiętniające więźniów KZ- Außenlager Wulkow
	Życie w państwie nazistowskim, propaganda	Muzeum Twierdzy w Kostrzynie nad Odrą, Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej w Międzyrzeczu Schweizerhaus Seelow Muzeum Stacja Historii Seelow
1942-1944	Eutanazja ponad 10 000 ofiar w szpitalu i zakładzie Meseritz-Obrwalde	Miejsce pamięci i pomnik ofiar eutanazji, Międzyrzecz-Obrzyce
1945	Ofensywa i postępowanie Armii Czerwonej / Rola Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego	MRU
	Masakra 819 więźniów obozu koncentracyjnego Sonnenburg w nocy przed wyzwoleniem go przez Armię Czerwoną	Muzeum Martyrologii w Słońsku
	Wyzwolenie / zemsta na ludności niemieckiej	Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej w Międzyrzeczu
	Oblężenie / zniszczenie Kostrzyna	Muzeum Twierdzy Kostrzyn nad Odrą (dawne Stare Miasto i twierdza)
	Bitwa o Wzgórza Seelow	Muzeum i Miejsce Pamięci bitwy o Wzgórza

		Seelow, Reitweiner Sporn
	Przebieg walk	Teatr działań wojennych pałac Klessin, Podelzig
	Kapitulacja i koniec wojny	Muzeum Berlin-Karlshorst
1945-1947	Skutki dla ludności	Muzeum Stacja Historii Seelow Schweizerhaus Seelow
	Przesunięcie Polski na zachód	Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej w Międzyrzeczu Muzeum Stacja Historii Seelow
	Przymusowa migracja, deportacja do Związku Radzieckiego	Muzeum Viadrina, miejsce pamięci i dokumentacji „ofiary reżimu politycznego” we Frankfurcie nad Odrą

Zaleca się opracowanie pozaszkolnych modułów lekcyjnych dla grupy docelowej z wyżej wymienionymi instytucjami (ramowe plany nauczania DE, PL) lub dostosowanie istniejących modułów lekcyjnych w taki sposób, aby łącznie wyłonił się z nich obraz wyjątkowej historii regionalnej w czasie wojny i po jej zakończeniu.

Należy również zbadać, w jakim stopniu treści nauczania mogą być lub już zostały "zregionalizowane" na lekcjach szkolnych (nie pozaszkolnych) poprzez powiązanie materiału z wydarzeniami regionalnymi, a tym samym nauczanie go w sposób bardziej autentyczny. Należy opracować i przekazać nauczycielom odpowiednie pomoce naukowe i materiały dydaktyczne. Przyjętą praktyką są tak zwane lekcje przygotowawcze, w których grupy uczniów są przygotowywane do pozaszkolnego miejsca edukacji we współpracy z pedagogami z tych miejsc pamięci.

Ponadto należy zbadać, czy w oparciu o te miejsca i wydarzenia można opracować spójną polsko-niemiecką publikację / pomoc dydaktyczną na temat historii II wojny światowej w regionie nad Odrą i Wartą, nie tylko do celów lekcyjnych.

3.3 Instrumenty i narzędzia do lekcji muzealnych

Szeroka gama różnorodnych metod, instrumentów i narzędzi, które są dobrze znane i sprawdzone, może być wykorzystana do realizacji tematów lekcji. Pomoce dydaktyczne obejmują między innymi teksty, obrazy, zdjęcia, rysunki, grafiki, statystyki, przedmioty, modele, obiekty "hands on", media audiowizualne, inscenizacje, media interaktywne i wiele innych.

W zależności od grupy wiekowej i celu edukacyjnego, powinny być one odpowiednio zróżnicowane. Powinny one przy tym łączyć się z wcześniejszą wiedzą i doświadczeniami uczniów w kontekście programu nauczania i umożliwiać postęp w kompetencjach.

Zgodnie ze zdefiniowanym zadaniem należy również wziąć pod uwagę świat doświadczeń uczniów i ich codzienne życie. Dzięki indywidualnej opiece należy unikać sytuacji, w których zadania są zbyt mało lub zbyt wymagające dla uczestników. Powinni być oni motywowani do dalszego angażowania się w temat.

3.3.1 Metody pedagogiki muzealnej

Istnieje wiele publikacji na temat właściwych metod pedagogicznych w nauczaniu (dysonansowej) historii, dlatego poniżej podano tylko niewielki ich wybór jako przykłady:

- **Empfehlungen für das Lehren und Lernen über den Holocaust** [*Zalecenia dotyczące nauczania i uczenia się o Holokauście*], IHRA - International Holocaust Remembrance Alliance, wydanie 1, 2019, niemiecki, 68 s., <https://www.holocaustremembrance.com/de/resources/educational-materials/empfehlungen-zum-lehren-und-lernen-ueber-den-holocaust>
- **Leitfaden Bildung und Vermittlung im Museum gestalten** [*Wytyczne - kształtowanie edukacji i przekazywania wiedzy w muzeum*], Deutscher Museumsbund e. V. und Bundesverband Museumspädagogik e. V., Berlin, grudzień 2020, niemiecki, 92 s., ISBN 978-3-9819866-7-9, www.museumsbund.de/publikationen/bildungsvermittlung
- **Freiräume schaffen. Jugendliche im Museum** [*Dawanie swobody. Młodzież w muzeum*], Bundesverband Museumspädagogik e.V. 2014, niemiecki, 76 S., www.museumspaedagogik.org
- **Methoden-Kiste**, Methoden für Schule und Bildungsarbeit [*Skrzynia metod, metody dla szkoły i pracy edukacyjnej*] (März 2020), Bundeszentrale für politische Bildung, niemiecki 64 s., Bestell-Nr. 5340, ISBN 978-3-8389-7020-2, www.bpb.de
- **Lernort Kriegsgräberstätte: Pädagogische Formate und Beispiele** [*Miejsce nauki cmentarz wojenny: pedagogiczne formaty i przykłady*], Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V., 60 s., https://www.volksbund.de/fileadmin/redaktion_BG/Mediathek/Jugend_und_Bildung/VDK_Kriegsgraeberstaetten_klein.pdf
- **Über Krieg sprechen: Wie internationale Jugendbegegnungen Verständnis und Zivilcourage fördern können** [*Rozmawiać o wojnie: jak międzynarodowe spotkania młodzieży mogą promować zrozumienie i odwagę cywilną*], Diemut König & Laurent Jalabert, DFJW, 16 s., (patrz załącznik)

3.3.2 Instrumenty i narzędzia dla młodzieży

Częścią zdefiniowanego zadania jest zidentyfikowanie lub opracowanie metod i środków edukacji muzealnej, które są atrakcyjne dla młodych pokoleń. Nikt nie jest w stanie przewidzieć trendów, ale wzbudzanie ciekawości to ponadczasowy sposób na przekazywanie wiedzy i doświadczenia.

Autentyczne pozaszkolne placówki edukacyjne powinny generalnie oferować możliwości samodzielnego doświadczenia historii, chłonięcia jej niemal wszystkimi zmysłami, w najlepszym przypadku z odniesieniami do własnego regionu, pochodzenia, rodziny, grupy wiekowej lub preferencji uczących się.

Interakcja i samodzielne opracowywanie treści edukacyjnych, a także wciągająca narracja historyczna to kolejne sprawdzone metody zrównoważonego przekazywania wiedzy, jak pokazują przykłady z analizy stanu obecnego.

Trwałe efekty uczenia się są też uzyskiwane wtedy, gdy empatia dla osób lub wydarzeń z historii może być generowana poprzez osobiste opowieści, takie jak życiorysy, listy itp.

Oprócz czystych lekcji muzealnych należy również zapewnić zachęty i pobudzać motywację do poznawania historii regionalnej wykraczającej poza cele nauczania i zakres lekcji.

3.3.2.1 Interaktywne cyfrowe podchody

Narzędzia takie jak wspierane cyfrowo poszukiwania skarbów i interaktywne rajdy wiedzy są przydatne również dlatego, że mogą być używane w różnych lokalizacjach.

Jedną z takich szeroko znanych platform oferuje na przykład berlińska firma Actionbound

(www.actionbound.com). W aplikacji mobilnej można przekazywać i wyszukiwać różnorodne treści edukacyjne zabawowo i w oparciu o lokalizację. Administracja i zarządzanie treścią są prowadzone przy tym niezależnie przez uczestniczące w sieci obiekty.

Sensowne jest przykładowo stworzenie tak zwanego "boundu" jako rajdu wiedzy z pytaniami i interakcjami dla wszystkich wyżej wymienionych obiektów proponujących modułowe lekcje muzealne (punkt 3.2). W ten sposób można wygenerować motywację do podążania za "*motywem przewodnim historii w regionie*" i chęć odwiedzenia wszystkich placówek edukacyjnych.

Na przykład dla GMSH jako placówki edukacyjnej odpowiednie są następujące pytania i interakcje:

- Ile grobów żołnierzy znajduje się w miejscu pamięci?
- Ile lat miał najmłodszy poległy żołnierz radziecki?
- Jaka broń była głównie używana przez Armię Czerwoną?
- Ile czołgów wystawiła armia niemiecka w bitwie o Wzgórza Seelow?
- Ile osób zginęło podczas bitwy o Wzgórza Seelow?
- Jak długo trwała bitwa?
- Zrób zdjęcie grobu żołnierza / eksponatu, który zrobił na Tobie największe wrażenie itp.

W zależności od kompleksowości i kontekstu pytań i zadań interaktywnych, fakty i treści edukacyjne mogą być przekazywane w sposób zrównoważony i generowane mogą być bezpośrednio informacje zwrotne na temat formatu i treści edukacyjnych.

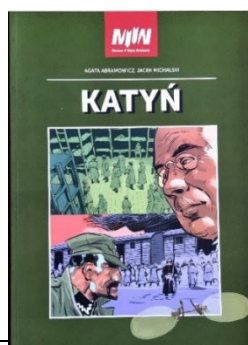
Aplikacja oferuje również możliwość tworzenia "boundów" jako konkursów. Przyznawanie punktów za poprawne odpowiedzi i publiczne wyróżnianie zwycięzców zwiększają motywację uczestników.

3.3.2.2 Graphic Novels

Pod względem literackim graphic novels należą do gatunku komiksów. Opowiadają one złożone historie w komiksowym stylu z rysunkami i krótkimi tekstami w języku mówionym lub wyjaśnieniami. W ten sposób skutecznie trafiają bezpośrednio do młodych ludzi i swoich fanów.

Na przykład w "Odkryciu" wydanym przez Dom Anny Frank / Muzeum Ruchu Oporu we Fryzji opowiadana jest historia młodego człowieka, który znajduje przedmioty z czasów wojny na strychu u babci i w rezultacie jest w stanie ponownie połączyć przyjaźń rozdartą przez wojnę.

Coraz więcej muzeów wykorzystuje graphic novels jako formę przekazywania historii młodszymi pokoleniom. Na przykład eksponaty muzealne są wiązane z opowieścią, która wyjaśnia ich pochodzenie i historię, np. okulary Żyda w publikacji "Katyń" Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku.

3.3.2.3 Metody wzbudzania empatii

Inną sprawdzoną metodą nauczania historii w zrównoważony sposób jest projekcja wydarzeń historycznych na samych uczniach. Wymaga to intensywnego nadzoru pedagogicznego, ponieważ żadne pytania nie powinny pozostać bez odpowiedzi, aby uniknąć błędnych interpretacji.

Na przykład w Miejscu Pamięci Theresienstadt (CZ) uczniowie są zachęceni podczas warsztatów do napisania "listu do matki" z więzienia, po otrzymaniu informacji o codziennym życiu w więzieniu w formie inscenizacji. Listy pisane są przy tym z różnych perspektyw, np. z punktu widzenia strażnika, z pozycji więźnia itp.

W Muzeum Martyrologii w Słońsku i wielu innych instytucjach uczniowie samodzielnie opracowują życiorysy na podstawie dostępnych dokumentów i informacji, np. więźniów obozów koncentracyjnych, strażników itp.

W ten sposób uczniowie powinni osobiście utożsamiać się z losami ofiar lub sprawców i próbować zrozumieć ich działania oraz ocenić je z dzisiejszej perspektywy, np. także losy ich rówieśników z 1945 roku. W ten sposób można również zadawać z punktu widzenia zaangażowanych osób pytania, na które nie było wówczas odpowiedzi np.: "Dlaczego muszę teraz umrzeć?"

3.3.2.4 Tworzenie produktów - samodzielne opowiadanie historii

Osobiste zainteresowania i hobby młodych ludzi mogą być traktowane jako podstawa do artystycznego prezentowania i interpretowania historii ich oczami. Fotografia, tworzenie krótkich filmów, stories i reels do mediów społecznościowych, występy sceniczne, rysunek, teksty piosenek i muzyka, wiersze, krótkie opowiadania lub wywiady, taniec i wiele innych to możliwe formy powiązania z historią. Ponadto w wyniku tego powstają nowe *produkty*, które z kolei generują emocje dla innych odwiedzających i skłaniają ich do przemyśleń.

Wnioski

Lekcje muzealne mogą być ekscytująco i interaktywnie opracowywane dla młodych ludzi przy niewielkim nakładzie środków. Często istnieją już bardzo dobre metody dydaktyczne w pozaszkolnych miejscach edukacji, które:

- wzbudzają emocje,
- umożliwiają uczniom identyfikowanie się z wydarzeniami i losami,
- wywołują empatię,
- proponują interakcję,
- zapraszają do udziału w wydarzeniach historycznych,
- pobudzają ciekawość i chęć prowadzenia badań, znalezienia odpowiedzi na (nierozwiązane) pytania,
- i wiele więcej.

Z punktu widzenia autorów, wyzwaniem zdecydowanie nie jest to, że młodzi ludzie rzekomo "nie są już zdolni do entuzjazmu". Historia często nie jest też przedstawiana w nudny sposób lub, jak opisano, można ją uatrakcyjnić za pomocą prostych środków. Po stronie nauczycieli brak

informacji, duże wyzwania organizacyjne, zbyt wąskie warunki ramowe i niskie wsparcie są w większym stopniu przyczynami stosunkowo niskiego odzewu w pozaszkolnych placówkach edukacyjnych w regionie.

Nie bez powodu więc Miejsce Pamięci Vogelsang IP informuje, że: *"Istnieje możliwość udzielania wsparcia dla grup i klas szkolnych przez powiaty lub gminy. Aby uzyskać indywidualną poradę, skontaktuj się z naszym zespołem ds. rezerwacji"*.

3.4 Grupy docelowe i nawiązanie kontaktu

Można zidentyfikować następujące grupy docelowe lekcji muzealnych w Niemczech i w Polsce:

- Uczniowie (przedszkole, szkoła podstawowa, szkoły ponadpodstawowe)
- Studenci
- Kształcenie i doskonalenie zawodowe dla grup specjalistów (edukacja polityczna, historia),
- Grupy wycieczek edukacyjnych,
- Ogół społeczeństwa (informacje).

Inną ważną grupą docelową są nauczyciele i wykładowcy, ponieważ należy ich motywować do lekcji w placówkach pozaszkolnych i wskazywać im drogę, często w ramach indywidualnego podejścia. Kursy szkoleniowe i specjalistyczne warsztaty dla nauczycieli, takie jak organizowane w Muzeum Berlin-Karlshorst, z jednej strony torują drogę zainteresowanym nauczycielom, a z drugiej dają placówkom pozaszkolnym bezpośrednie informacje zwrotne na temat wymagań i rzeczywistości.

Przy dotarciu do młodych ludzi ogromne znaczenie ma forma zwracania się do nich. Nagłówki, zwiastuny i slogany dla treści edukacyjnych powinny być opracowywane w sposób zorientowany na grupę docelową, aby wzbudzić emocje i ciekawość, na przykład również poprzez prowokację.

3.5 Kanały promocji

Lekcje muzealne nie napędzają się same. Nie ma gwarancji popytu tylko dlatego, że muzeum istnieje i jest klasyfikowane jako pozaszkolna placówka edukacyjna. Wręcz przeciwnie, z uwagi na ograniczone możliwości czasowe, kadrowe i budżetowe szkół, istnieje duża konkurencja. Aby odnieść sukces, pozaszkolne placówki edukacyjne muszą aktywnie i z indywidualnymi koncepcjami zwracać się do szkół i kadry nauczycielskiej.

Alternatywnie, łącząc się i tworząc *regionalną sieć muzeów*, wspólnie opracowują narzędzia muzealne dla regionu (patrz punkt 3.3.2), które następnie wspólnie promują. W uzupełnieniu razem z parterami z obszaru edukacji młodzieży i turystyki, takich jak Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży (PNWM), która wspiera polsko-niemieckie spotkania, można tworzyć zrównoważone, atrakcyjne oferty wycieczek edukacyjnych do placówek pozaszkolnych.

Możliwe kanały promocji poza marketingiem bezpośrednim dla wybranych grup docelowych przedstawiono w poniższym przeglądzie.

Kanał promocji	Opis / cel promocji
Regionalne i ponadregionalne targi edukacyjne	Poziom znajomości, networking, podstawowe informacje dla grup docelowych
Specjalistyczne konferencje/ warsztaty dla nauczycieli, pracowników kuratorów itp.	Informacje specjalistyczne, wizerunek, zaufanie, poziom znajomości, networking, poziom rezerwacji i rekomendacji
Specjalistyczne konferencje/ warsztaty dla organizatorów wycieczek edukacyjnych i przewodników turystycznych	Informacje specjalistyczne, wizerunek, zaufanie, poziom znajomości, networking, poziom rezerwacji i rekomendacji
Udostępniane materiały: materiały informacyjne (ulotki, plakaty, przewodniki, mapy, specjalistyczne broszury, itp.) wykładane w informacjach turystycznych, urzędach, szkołach itp.	Podstawowe informacje dla grup docelowych, poziom znajomości, motywacja do odwiedzin, wizerunek
Public relations (również w mediach szkolnych): Artykuły prasowe, artykuły specjalistyczne, materiały radiowe i telewizyjne, imprezy informacyjne	Informacje, wizerunek, zaufanie, stopień znajomości, motywacja do odwiedzin
Marketing internetowy: Strony internetowe, media społecznościowe, bazy danych obiektów, kalendarze wydarzeń itp.	Wizerunek, zaufanie, stopień znajomości, motywacja do wizyty, specyficzne informacje
Wydarzenia szkolne: Dzień Otwartych Drzwi, Dzień Edukacji itp.	Podstawowe informacje dla grup docelowych, poziom znajomości, motywacja do wizyty, wizerunek, sieć

3.5.1 Regionalna i ponadregionalna promocja

Marketing pozaszkolnych ofert edukacyjnych zwykle dotyczy przede wszystkim bezpośredniego sąsiedztwa. Tutaj można najlepiej rozwijać i wdrażać trwałe partnerstwa z organami prowadzącymi placówek edukacyjnych.

Strategiczne partnerstwa z innymi regionami są również atrakcyjne i mają sens, jeśli własna oferta edukacyjna pasuje do tamtejszych ram edukacyjnych. Niemiecko-francuski region przygraniczny nad górnym Renem (Alzacja / Badenia-Wirtembergia) ma na przykład podobnie intensywną historię II wojny światowej jak region nad Odrą i Wartą. Jednak już wydarzenia po 1945 roku znacznie się różnią z uwagi na zachodnią okupację, co zachęca do ekscytujących porównań.

Zauważalne jest zainteresowanie kilkudniowymi wycieczkami edukacyjnymi do bardziej odległych miejsc, w tym za granicę. Lokalni dostawcy edukacji muzealnej powinni sprawdzić swoje oferty pod tym kątem, również w odniesieniu do dostępnych wersji językowych własnych ofert. W ten sposób łączenie obiektów edukacyjnych w wielodniowe oferty edukacyjne w różnych lokalizacjach może otworzyć je na nowe grupy docelowe.

3.6 Transgraniczne oferty wycieczek edukacyjnych

W oparciu o możliwe moduły edukacji muzealnej (punkt 3.2) można opracować różnorodne oferty podróży edukacyjnych, które mogą być oferowane jako pojedyncze moduły (od kilku godzin do pół dnia) lub jako kilka modułów (wycieczki jednodniowe lub kilkudniowe) i które mogą być kierowane nie tylko do grup szkolnych.

Zaleca się przy tym współpracę z jednym lub kilkoma organizatorami wycieczek edukacyjnych, aby zdjąć obciążenia administracyjne i ubezpieczeniowe (Ustawa o podróżach zorganizowanych, Prawo o podróżach itp.) z pozaszkolnych miejsc edukacji, np. MK Reise GmbH Berlin.

W Niemczech Ustawa o wycieczkach edukacyjnych pozwala pracownikom na wzięcie maksymalnie 10 dni urlopu szkoleniowego na podróże edukacyjne w ciągu 2 lat, niezależnie od tematu. Ważne jest, aby wycieczka obejmowała co najmniej 6 godzin treści edukacyjnych każdego dnia, aby wycieczki były uznawane w danych krajach związkowych oraz aby organizatorzy wycieczek byli odpowiednio wykwalifikowani i certyfikowani.

Aby wycieczka edukacyjna została uznana, uczestniczące w niej obiekty muszą być zarejestrowane jako pozaszkolne palcówki edukacyjne na serwerze edukacyjnym Berlina i Brandenburgii (<https://bildungsserver.berlin-brandenburg.de/lernort-anmelden>).

3.6.1 Tematyczne wycieczki edukacyjne w regionie nad Odrą i Wartą

W ramach projektu "Miejsca pamięci nad Odrą i Wartą" opracowano tematyczne wycieczki edukacyjne, które można wykorzystać również tutaj. W załączniku znajdują się projekty następujących dwóch podróży studyjnych, kolejne są opracowywane w ramach sieci:

- **Ważne wydarzenia wojenne 1945 roku** - Przestrzeń losu w regionie nad Odrą i Wartą (2 dni: Muzeum Martyrologii w Słońsku, Stare Miasto i Twierdza w Kostrzynie nad Odrą, Bitwa o Wzgórza Seelow)
- **Miejsca zimnej wojny** - bunkry wojskowe, cywilne i rządowe w regionie nad Odrą i Wartą (2 dni): Muzeum Bunkrów Fuchsbau, Seewerk Falkenhagen, bunkier atomowy w Garzau, Wołkodar / Obiekt 3003, Obiekt 17/201 Strausberg)

Przykłady innych możliwych tematycznych modułów edukacyjnych przedstawiono poniżej. Są to jedynie nieautoryzowane przykłady do celów prezentacyjnych.

Nazwa	Treść	Wybór modułów / obiekty
Bezprawie i tyrania podczas II wojny światowej	Eutanazja, praca przymusowa, prześladowania, deportacje	<ul style="list-style-type: none"> • Zwiedzanie miejsca pamięci i pomnika ofiar eutanazji, Międzyrzecz-Obrzyce (3h) • Wizyta w Muzeum Martyrologii w Słońsku (1,5 h) i ewentualnie warsztaty "Życiorysy" (2,5 h) w Domu Kultury • Zwiedzanie cmentarza wojennego Stalagu IIIC Alt-Drewitz w Kostrzynie nad Odrą - Stare Drzewice (1,5h) • Wizyta w miejscu dokumentacji obozu koncentracyjnego Lieberose (2,5 h)

		<ul style="list-style-type: none"> • Zwiedzanie Muzeum Viadrina - miejsca pamięci i dokumentacji „Ofiary reżimu politycznego” we Frankfurcie nad Odrą (2h)
Życie pod nazistowskim reżimem	Narodowosocjalistyczna tyrania i jej wpływ na społeczeństwo	<ul style="list-style-type: none"> • Warsztaty „Kamienie pamięci w Seelow” w Schweizerhaus Seelow (3-4 h) • Wizyta w Muzeum Stacja Historii Seelow (2h) • Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej w Międzyrzeczu (3h)
Śladami Armii Czerwonej	Szlaki Armii Czerwonej 1945, walki jednostek polskich i radzieckich	<ul style="list-style-type: none"> • Zwiedzanie MRU (3h) - militarna rola MRU w 1945 roku • Wizyta w Muzeum Martyrologii w Słońsku (1,5 h) - masakra w nocy poprzedzającej wyzwolenie • Zwiedzanie Muzeum Twierdzy Kostrzyn (2,5 h) - Oblężenie i zniszczenie Küstrin • Zwiedzanie Miejsca Pamięci Muzeum Wzgórz Seelow (2 h) - Bitwa o Wzgórz Seelow • Zwiedzanie pola bitwy o Wzgórz Seelow (4 h) • Siekierki: pomnik ofiar wojny, Most Europejski, sanktuarium, polski pomnik i cmentarz wojenny, Stare Łysogórki (4h)
Ostatnie dni Wehrmachtu	Oblężenie Kostrzyna, bitwa o Wzgórz Seelow, kapitulacja	<ul style="list-style-type: none"> • Zwiedzanie Muzeum Twierdzy Kostrzyn (3 h) - Oblężenie i zniszczenie Kostrzyna • Zwiedzanie Miejsca Pamięci Muzeum Wzgórz Seelow (3 h) - Bitwa o Wzgórz Seelow, życie żołnierzy • Zwiedzanie pola bitwy o Wzgórz Seelow (4 h) • Zwiedzanie Muzeum Berlin-Karlshorst (3h)
Jak Polska została przesunięta nad Odrę	Przesunięcie Polski na zachód, przymusowa migracja na wschód od Odry	<ul style="list-style-type: none"> • Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej w Międzyrzeczu - Warsztaty nt. przymusowej migracji (3h) • Wizyta w Muzeum Stacja Historii Seelow (2h) • Zwiedzanie Muzeum Viadrina - miejsca pamięci i dokumentacji „Ofiary reżimu politycznego” we Frankfurcie nad Odrą (2h)

3.7 Partnerzy

Oprócz regionalnych placówek edukacyjnych istnieje szereg innych interesujących możliwości współpracy i partnerów, którzy mogą wspierać i promować osiągnięcie zdefiniowanych celów rozwojowych. Poniżej podano kilka przykładów.

3.7.1 Instytucje państwowe i fundacje

3.7.1.1 Brandenburska Krajowa Centrala Edukacji Politycznej

"Krajowa Centrala jest wiodącą instytucją zajmującą się pozaszkolną edukacją polityczną młodzieży i dorosłych w kraju związkowym Brandenburgia. Jej zadaniem jest wspieranie osób w aktywnym angażowaniu się w demokratyczne społeczeństwo" Źródło: www.politische-bildung-

brandenburg.de

Działając pod auspicjami Ministerstwa Edukacji, Młodzieży i Sportu Kraju Związkowego Brandenburgia, instytucja ta organizuje wydarzenia, wystawy, wydaje książki i podejmuje inne działania w różnych tematach z zakresu edukacji politycznej i informacji. W 2023 roku koncentruje się na przykład na następujących tematach:

- Między odwagą a niechęcią - zmiany klimatu i zrównoważony rozwój w Brandenburgii,
- Brandenburgia i wojna na Ukrainie,
- Brandenburgia w prostych słowach (wiedza regionalna).

Ponadto za pośrednictwem Brandenburskiej Krajowej Centrali Edukacji Politycznej można uzyskać wsparcie na wiele różnych form pozaszkolnej edukacji politycznej (seminaria, warsztaty, wykłady, projekty teatralne i filmowe itp.) Oferowane są również inne możliwości finansowania: <https://www.politische-bildung-brandenburg.de/foerderung/weitere-foerdermoeglichkeiten>

3.7.1.2 Niemiecki Instytut Spraw Polskich

Niemiecki Instytut Spraw Polskich jest niemieckim ośrodkiem zajmującym się polską historią, polityką, kulturą i społeczeństwem oraz stosunkami polsko-niemieckimi, realizującym kilka zadań: *"Łączy ze sobą odnoszącą się do praktyki naukę i badania, oferty edukacyjne dla szkół i uczelni wyższych, fora polityczne, projekty edytorskie i wydarzenia publiczne. Instytut posiada unikalną bibliotekę poświęconą Polsce z bogatymi zbiorami na temat stosunków polsko-niemieckich, polskiej teraźniejszości i historii, literatury w oryginale i w tłumaczeniu"* Źródło: www.deutsches-polen-institut.de

W tym celu opracowano również własne moduły edukacyjne, które są dostępne na stronie internetowej www.poleninderschule.de. Moduły dotyczące drugiej wojny światowej to:

- ❖ **"Polska w II wojnie światowej i Powstanie Warszawskie 1944"** oraz
- ❖ **"Ucieczka, wypędzenie i przymusowe przesiedlenie jako konsekwencje II wojny światowej (1939-1947)".**

Odpowiednie karty pracy zostały ujęte dla informacji w załączniku.

Ponadto organizowane są szkolenia dla nauczycieli na temat historii Polski oraz różne wydarzenia specjalne, np. wieczory autorskie. Dostępne są również różnego rodzaju filmy dokumentalne do wykorzystania na lekcjach, np.: **"POLSKA 39. Jak niemieccy żołnierze stali się mordercami"**.

3.7.1.3 Międzynarodowa współpraca młodzieży

Organizacje młodzieżowe, takie jak Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży (PNWM), są organizacjami międzynarodowymi powstałymi na podstawie umów międzypaństwowych (w tym przypadku między Niemcami a Polską w 1991 roku) w celu *"promowania kontaktów i wymiany między młodymi ludźmi z obu krajów, a tym samym wspierania wzajemnego poznawania się i zrozumienia"*.

Oferta organizacji współpracy młodzieży jest bogata - od szkoleń w zakresie organizacji transgranicznych spotkań młodzieży po ich promocję. Dla wymiany szkolnej oznacza to: *„Klasyczna” wymiana z zakwaterowaniem w rodzinach, wspólne lekcje i program towarzyszący? A może spotkanie w miejscu trzecim lub praktyki zawodowe? PNWM oraz międzynarodowe domy*

spotkań merytorycznie i finansowo wspierają szkoły w realizacji różnorodnych projektów wymian.”

Transgraniczne spotkanie młodych ludzi jest tutaj centralnym elementem. Wspierane są polsko-niemieckie:

- Spotkania młodzieży
- Projekty online
- Zachować pamięć / Projekty historyczne
- Eksperyment wymiana / STE(A)M* (matematyka, informatyka, nauki przyrodnicze, technika)
- Projekty trójstronne
- Projekty zawodowe
- i wiele innych.

Organizacje współpracy młodzieży charakteryzują się prostymi zasadami finansowania i wytycznymi, a także niskoprogowymi procedurami składania wniosków (na rok 2023 patrz załącznik).

Inne organizacje współpracy młodzieży z programami wymiany istnieją przykładowo z Francją, Czechami, Izraelem, Grecją, Federacją Rosyjską lub trójstronnie, np. Niemcy-Polska-Ukraina.

Ponadto, na przykład Goethe Institut, Fundacja Roberta Boscha, Centrum Japońsko-Niemieckie w Berlinie, UK-German Connection lub "Młode drogi w Europie" promują dwustronne projekty i wymiany młodzieży.

<https://dpjw.org/save-the-date-forum-jugend-und-beruf-trebnitz/>

3.7.2 Inni partnerzy i osoby opiniotwórcze

3.7.2.1 Organizatorzy wycieczek młodzieżowych i edukacyjnych

Organizatorzy wycieczek edukacyjnych specjalizują się w turystyce edukacyjnej o różnej tematyce. W Niemczech oferty wycieczek edukacyjnych muszą być składane do akceptacji przez kraje związkowe, co zabezpiecza pewien poziom merytoryczny.

Niektórzy organizatorzy wycieczek edukacyjnych są otwarci na nowe oferty, w tym MK Reisen GmbH (Martin Kaule) z Berlina, który chętnie opracowuje nowe wycieczki edukacyjne z nowymi partnerami i regionami.

Ponadto istnieje niezliczona liczba wyspecjalizowanych organizatorów wycieczek szkolnych lub młodzieżowych oraz młodzieżowych obozów pracy, którzy reklamują swoje własne oferty w corocznych katalogach i na stronach internetowych lub łączą oferty wielu różnych organizatorów. Należy sprawdzić, czy można umieścić własne wycieczki edukacyjne w ramach tych ofert.

3.7.2.2 LRE – Liberation Route Europe 1944-45

Europejski szlak kulturowy na temat wyzwolenia (Liberation Route Europe - LRE) to

certyfikowany przez Radę Europy szlak kulturowy łączący ludzi, miejsca i wydarzenia, stworzony, aby upamiętnić wyzwolenie Europy spod okupacji podczas drugiej wojny światowej i pochylić się nad trwałymi skutkami i historią wojny poprzez multinarodowe podejście z wielu perspektyw. Szlak łączy setki miejsc i historii w dziewięciu państwach Europy oraz najważniejsze regiony na trasie przemarszu sił alianckich w latach 1943-1945.

Liberation Route koncentruje się głównie na wyzwoleniu Europy Zachodniej przez siły alianckie, ale szlak Armii Czerwonej i jej sprzymierzeńców w kierunku Berlina staje się coraz bardziej przedmiotem zainteresowania szlaku kulturowego. Znaczące miejsca pamięci w Polsce, jak obóz zagłady Treblinka czy miejsca pamięci i muzea w Warszawie i Gdańsku są już częściami tego szlaku.

Liberation Route Europe jest ważnym multiplikatorem na arenie międzynarodowej dla rozpowszechniania informacji na temat pozaszkolnych placówek i ofert edukacyjnych. W roku 2020 w Torgau utworzono Liberation Route Germany e.V., z siedzibą w Muzeum Berlin-Karlshorst.

3.7.2.3 Niemiecki Związek Ludowy Opieki nad Grobami Wojennymi

Niemiecki Związek Ludowy Opieki nad Grobami Wojennymi to organizacja humanitarna. Na zlecenie rządu niemieckiego realizuje ona zadanie poszukiwania, ekshumacji i godnego pochówku osób poległych w wojnie i opieki nad ich grobami. Związek opiekuje się także rodzinami poległych i udziela porad instytucjom prywatnym i publicznym w kwestiach opieki nad grobami wojennymi, także na płaszczyźnie międzynarodowej. Angażuje się także na rzecz kultury pamięci i promuje spotkania i edukację młodych ludzi w miejscach wiecznego spoczynku” źródło: www.volksbund.de

Niemiecki Związek Ludowy Opieki nad Grobami Wojennymi prowadzi poza tym jako jedyna organizacja opiekująca się grobami wojennymi na świecie własną szkolną i pozaszkolną pracę z młodzieżą oraz własne miejsca edukacji i spotkań młodzieży (patrz także punkt 2.3.4).

Związek krajowy Brandenburgii, z siedzibą w Halbe, opiekuje się setką małych i większych cmentarzy wojennych obejmujących łącznie około 13.000 grobów (patrz lista w załączniku).

4 REKOMENDACJE

W odniesieniu do zdefiniowanych zadań, czyli wypracowania transgranicznych połączonych w sieć lekcji muzealnych w obu lokalizacjach MRU i GMSH, istnieją obecnie znaczące trudnienia, które stoją na drodze trwałej wspólnej ofercie edukacyjnej. Przeszkody te są jednak natury generalnej i wymagają analizy i rozwiązań na wyższych szczeblach.

Poniżej przedstawiono przykładowo kilka zaleceń, mających na celu wsparcie połączenia w sieć i zrównoważonej implementacji pozaszkolnych ofert edukacyjnych i wycieczek edukacyjnych w regionie. Możliwymi priorytetami mogą przy tym być:

- Stworzenie wspólnej bazy informacji na temat pozaszkolnych ofert edukacyjnych w regionie,
- Stworzenie sieci i transgraniczna koordynacja lekcji muzealnych / wycieczek edukacyjnych w regionie,
- Rozwój transgranicznych ofert wycieczek edukacyjnych (patrz punkt 3.6), również inkluzywnych, wzdłuż istniejących osi transportu publicznego itp.,
- Stworzenie odpowiedniej infrastruktury do realizacji zaplanowanych polsko-niemieckich wycieczek edukacyjnych - w pozaszkolnych miejscach nauki, a także w regionie przygranicznym.

Z punktu widzenia autorów zdefiniowane zadanie (lekcje muzealne na temat II wojny światowej / wydarzeń wojennych w 1945 roku w regionie) powinno zostać rozszerzone, np. w kolejnych projektach.

Region nad Odrą i Wartą ma unikalną historię regionalną, o której należy informować w sposób całościowy. Druga wojna światowa to tylko krótki okres czasu, ale z poważnymi konsekwencjami. Konsekwencje te można znacznie lepiej zilustrować, zwłaszcza w kontekście okresu przedwojennego i powojennego (por. "Koncepcja opracowania i promocji transgranicznej marki turystycznej "Pamięć łączy" w regionie nad Odrą i Wartą, ECCOFORT e.V. 2022, słowo kluczowe "multiperspektywiczny krajobraz pamięci nad Odrą i Wartą").

4.1 Wspólna bazy informacji na temat pozaszkolnych ofert edukacyjnych w regionie

Przy poszukiwaniu informacji do pracy nad niniejszą koncepcją, najbardziej zauważalnymi przeszkodami były zdecentralizowana dostępność danych oraz polsko-niemiecka bariera językowa.

Zdecydowanie zaleca się opracowanie centralnie zarządzanej wspólnej wielojęzycznej platformy informacyjnej dla pozaszkolnych placówek edukacyjnych w województwie Lubuskim i Brandenburgii, na przykład z następującymi treściami:

- ❖ Katalog pozaszkolnych placówek edukacyjnych, w tym metryczki obiektów, informacje o oferowanych tematach edukacyjnych, dostępności, personelu i pojemności sal, ofertach językowych, gastronomii, ofertach transportu publicznego itp.,
- ❖ Wspólne wielojęzyczne materiały dydaktyczne, arkusze na temat historii regionalnej, oparte na polsko-niemieckiej serii podręczników do historii "Nasza Europa",

- ❖ Baza faktów z historii regionu
- ❖ Kalendarz ferii szkolnych PL-DE,
- ❖ Giełda współpracy w celu realizacji wspólnych polsko-niemieckich wycieczek edukacyjnych, w miarę możliwości we współpracy z wykwalifikowanymi organizatorami turystyki
- ❖ Możliwości finansowania i partnerzy (np. PNWM),
- ❖ Aktualne projekty i stan prac, oferty szkoleniowe dla nauczycieli,
- ❖ Centrum wsparcia, kontaktów itp.

Ponadto zainteresowanym obiektom należy wskazać drogę do uzyskania przez nie statusu pozaszkolnej placówki edukacyjnej.

4.2 Networking i koordynacja transgraniczna

Należy stworzyć transgraniczną sieć pozaszkolnych placówek edukacji i miejsc spotkań z polsko-niemieckim biurem koordynacyjnym. Zdaniem autorów, pilnymi zadaniami sieci byłyby np.:

- ❖ Nawiązanie kontaktów między 12 pedagogami miejsc pamięci w Brandenburgii i ich polskimi odpowiednikami,
- ❖ Networking i współpraca transgraniczna niemieckich i polskich placówek edukacyjnych, wzajemne uznawanie i wspieranie w zależności od tematyki zajęć, wzajemne pośrednictwo/łączenie zapytań edukacyjnych,
- ❖ regularne specjalistyczne polsko-niemieckie warsztaty i szkolenia w celu poprawy jakości oferty, rozszerzenia i networkingu odnośnie do merytorycznych zakresów ofert placówek edukacyjnych,
- ❖ ukierunkowane na grupę docelową opracowanie pozaszkolnych modułów lekcyjnych (ramowe plany nauczania szkół ponadpodstawowych w Niemczech i Polsce),
- ❖ Centralne biuro doradztwa indywidualnego i promocji transgranicznych pozaszkolnych wycieczek edukacyjnych,
- ❖ Zalecenia dla instytucji nadrzędnych w celu poprawy warunków ramowych dla pozaszkolnych wycieczek edukacyjnych w woj. Lubuskim- Brandenburgii itp.

Sieć, która ma zostać utworzona, mogłaby być na przykład *klastrem tematycznym* w ramach nowej sieci "**Pamięć łączy**" Odra-Warta, która jest obecnie koordynowana przez miasto Seelow.

4.2.1 Tworzenie lokalnych klastrów edukacyjnych

Na przykład w Seelow stosunkowo łatwo jest rozwinąć lokalny klaster edukacyjny w małej skali przestrzennej we współpracy z Miejscem Pamięci Muzeum Wzgórz Seelow, nowym Muzeum Stacja Historyczna Seelow i Schweizerhaus Seelow, który miałby również dobre połączenia transportem publicznym - koleją regionalną na linii RB60.

Z jednej strony trzy lokalizacje uzupełniają się tematycznie, a z drugiej strony jako klaster, rozwiązują lokalne deficyty, np. ograniczone możliwości zapewnienia usług i pomieszczeń w miejscu pamięci i muzeum uzupełniane mogą być kawiarnią i salami w Schweizerhaus.

4.3 Infrastruktura dla wycieczek edukacyjnych

W odniesieniu do zidentyfikowanych przeszkód w organizacji i realizacji transgranicznych pozaszkolnych wycieczek edukacyjnych, **analiza stanu obecnego** (potencjalnych) niemieckich i polskich pozaszkolnych placówek edukacyjnych w regionie powinna uwzględnić następujące kluczowe punkty i ująć je w bazie danych:

- Informacje o obiekcie (pozaszkolna placówka edukacyjna), adres, osoba do kontaktów, godziny otwarcia itp.
- Połączenia transportowe / dostępność transportem publicznym
- Tematy związane z edukacją
- Możliwości prowadzenia lekcji muzealnych/spotkań uczniów (maks. wielkość grupy)
- Możliwości zapewnienia wyżywienia i zakwaterowania dla grup szkolnych
- Wskaźnik wykorzystania/potencjał dla lekcji muzealnych
- Oferta kadrowa (wycieczki z przewodnikiem, języki, tłumaczenia itp.)

Podstawę do zidentyfikowania potencjalnych pozaszkolnych placówek edukacyjnych można znaleźć w "Koncepcji opracowania i promocji transgranicznej marki turystycznej "Pamięć łączy" w regionie nad Odrą i Wartą", ECCOFORT e.V. 2022.

Na podstawie takiej analizy obecnej sytuacji można określić deficyty w regionalnej infrastrukturze transportu publicznego, w możliwościach lokalowych i kadrowych placówek edukacyjnych itp. oraz opracować odpowiednie ramy działania. Na przykład zamek Trebnitz jest obecnie jedynym miejscem spotkań dysponującym możliwościami zakwaterowania i wyżywienia dla więcej niż dwóch klas szkolnych we wschodniej Brandenburgii.

Dla polsko-niemieckich pozaszkolnych wycieczek edukacyjnych w regionie można również utworzyć centralnie koordynowaną grupę dostawców środków transportu na żądanie (autobusy, rowery itp.). Autobus szkolny mógłby osiągnąć wysoki w skali roku wskaźnik wykorzystania dzięki wycieczkom edukacyjnym w Brandenburgii, koordynowanym przez powiaty lub województwa. Należy również wziąć pod uwagę i zmodyfikować ewentualne przeszkody biurokratyczne w ruchu transgranicznym.

5 ZAŁĄCZNIKI

5.1 Konspekty lekcji

1. Vogelsang IP
 - Vogelsang IP - Wycieczka z przewodnikiem dla klasy szkolnej
 - Dni studyjne na poziomie szkoły ponadpodstawowej
 - "Na tropie: Uczniowie Adolfa Hitlera"
 - "Na tropie: Rycerze zakonu"
 - "Przeznaczenie: rasa panów"
2. Przykład informacji o szkoleniu dla nauczycieli Niemieckiego Związku Ludowego Opieki nad Grobami Wojennymi.
3. Arkusze pracy Niemieckiego Instytutu Spraw Polskich

5.2 Raport Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

5.3 Broszury

- Doskonalenie zawodowe dla nauczycieli, Eifel/Lommel (D/B), 8-11 września 2022 r
- Rozmawiać o wojnie: jak międzynarodowe spotkania młodzieży mogą promować zrozumienie i odwagę cywilną, Diemut König & Laurent Jalabert,

5.4 Przykładowe wycieczki edukacyjne w regionie nad Odrą i Wartą

- Główne wydarzenia wojenne 1945 roku
- Zimna wojna

5.5 Stawki i wytyczne dotyczące finansowania przez PNWM 2023

5.6 Lista cmentarzy wojennych Brandenburgii Wschodniej

5.7 Wytyczne i przepisy

- Przepisy administracyjne dotyczące imprez szkolnych organizowanych poza szkołą (VV-Schulfahrten - VVSchulf):
https://bravors.brandenburg.de/verwaltungsvorschriften/vv_schulfahrten
- Przepisy administracyjne dotyczące wykonywania obowiązku opieki i nadzoru w szkołach (VV-Aufsicht - VVAUFs)
<https://bravors.brandenburg.de/verwaltungsvorschriften/vvaufs>
- Wytyczne w sprawie przyznawania subwencji dla uczniów z Brandenburgii na pokrycie kosztów wycieczek szkolnych z obowiązkowymi wizytami w miejscach pamięci (RL-Schulfahrten zu Gedenkstätten - RLSchGS)
<https://bravors.brandenburg.de/verwaltungsvorschriften/rlschgs>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 września 2002 r. w sprawie organizacji wycieczek szkolnych oraz innych imprez i wyjazdów szkolnych można znaleźć na oficjalnej stronie internetowej polskiego Ministerstwa Edukacji, Nauki i Sportu:
<https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/rozporzadzenia-i-akty-prawne>

5.8 Lista danych kontaktowych

Geschichts- und Heimatverein Gusow-Platow e.V. Dorfstraße 18 15306 Gusow-Platow, Niemcy	Tel.: +49 (0)170 2696383
Heimatverein Schweizerhaus Seelow e.V. Am Schweizerhaus 1-5 15306 Seelow, Niemcy	Tel.: +49 (0)3346 4291910 Mail: info@heimatverein-seelow.de Web: www.heimatverein-seelow.de
MUZEUM II WOJNY ŚWIATOWEJ W GDAŃSKU pl. W. Bartoszewskiego 1 80-862 Gdańsk, Polska	Tel.: +48 58 760 09 60 Mail: info@muzeum1939.pl Web: https://muzeum1939.pl/
Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej Podzamcze 2 66-300 Międzyrzecz, Polska	Tel.: +48 95 742 18 50 Mail: Web: www.muzeum-miedzyrzecz.pl/
Muzeum Twierdzy Kostrzyn Graniczna 1 66-470 Kostrzyn nad Odrą, Polska	Tel.: +48 95 752 23 60 Mail: biuro@muzeum.kostrzyn.pl Web: http://muzeum.kostrzyn.pl/pl
Muzeum Martyrologii Słońsk 3 Lutego 54 66-436 Słońsk, Polska	Tel.: +48 95 752 23 60 Mail: muzeum@slonsk.pl Web: https://de-de.facebook.com/muzeumslonsk/
Muzeum Berlin-Karlshorst Zwieseler Straße 4 10318 Berlin, Niemcy	Tel.: +49 (0)30 - 501 508-10 Mail: kontakt@museum-karlshorst.de Web: https://www.museum-karlshorst.de/

5.8.1 Linki

Deutsche Bahn: <https://www.klasseunterwegs.de/>

5.1 Unterrichtsblätter

1. Vogelsang IP

- Vogelsang IP - Die Schulklassenführung
- Studientage für die Sekundarstufe I und II
 - "Spurensuche: Adolf-Hitler-Schüler"
 - "Spurensuche: Ordensjunker"
 - "Bestimmung Herrenmensch"

„BESTIMMUNG: HERRENMENSCH“ STUDENTAG ZUR DAUERAUSSTELLUNG

NEUE PERSPEKTIVEN EINNEHMEN - QUELLEN INTERPRETIEREN - AUSSTELLUNGEN BEFRAGEN
- INFOBLATT -

Die Dauerausstellung „Bestimmung: Herrenmensch. NS-Ordensburgen zwischen Faszination und Verbrechen“ ist seit September 2016 eröffnet. Die Dauerausstellung bietet neue Perspektiven auf die Geschichte der Menschen, die in Vogelsang in der NS-Zeit handelten und lebten. Eine Vielzahl von Text-, Video und Bilddokumenten und Objekten ermöglicht einen Blick auf das Leben in der NS-Ordensburg und die „fatale Attraktion“ des NS. Die Ausstellung nimmt neben Vogelsang als Ort der Verherrlichung der Menschenverachtung auch die besetzten Gebiete im Osten Europas während des Zweiten Weltkriegs in den Blick, wo mehrere Hundert ehemaliger „Ordensburgmänner“ zu Tätern und Mittätern an den nationalsozialistischen Verbrechen wurden. Die Teilnehmenden haben die Möglichkeit, in Kleingruppen die Ausstellung zu erforschen und mit ihr zu arbeiten. Dabei erschließen und erörtern sie die „Angebote“ des NS, die vor Ort durchgeführten Praktiken zum Aufbau einer „Burg“-Gemeinschaft und das individuelle Erleben der „Ordensburgmänner“. Sie stellen Fragen nach Zwangsläufigkeiten historischer Entwicklungen, hinterfragen Handlungs- und Entscheidungsräume von Akteuren und nehmen Täter und Opfer in den Blick. Außerdem diskutieren sie den Einsatz der Quellen und ausgestellten Objekte in der Ausstellung. Die Dauerausstellung versteht sich neben ihrem dokumentarischen Charakter ausdrücklich als Angebot vielfältiger Lernzugänge, als Ort der aktiven, partizipativen Erinnerungskultur und der kritischen historisch-politischen Bildung. Ein Studentag in der Dauerausstellung kann auch Ausgangspunkt sein für weitere Recherchen im Kursverband oder für die Wahl individueller Schwerpunkte. Ein Forschungstag mit vertiefendem thematischen Zuschnitt bietet sich als Ergänzung an.

„BESTIMMUNG: HERRENMENSCH“ - STUDENTAG ZUR DAUERAUSSTELLUNG

Zielgruppe Alter Schulform	ab 15 Jahren GS Stufe ab 9/10, eher aber ab Stufe 11 GY ab Stufe 9, eher aber EF bis Q2 BK
Für wen geeignet?	<ul style="list-style-type: none">• Einbettung in eine Unterrichtsreihe zum Thema Nationalsozialismus• Grundkurse, Leistungskurse, Projektkurse, AGs• Geschichte, Sozialwissenschaften/Politik• Pädagogik, Erziehungswissenschaften [Hinweis: diese Kurse widmen sich dem Ort und den Themen mit besonderem Fokus auf die Interdependenzen/wechselseitigen Abhängigkeiten zwischen Erziehung, Gesellschaft und Politik – vgl. Abiturvorgaben]• offene Jugendgruppen
Dauer Zeitfenster	270min (6 Ustd.) zzgl. Pause
Kosten	250 Euro
Anzahl TN	ca. 25 TN

„BESTIMMUNG: HERRENMENSCH“ - STUDIENTAG ZUR DAUERAUSSTELLUNG

Sprache	deutsch
Struktur	<ul style="list-style-type: none"> • Einführung • gemeinsamer kurzer Geländerundgang • Annäherung an die Ausstellungserzählung • Mittagspause (individuelle Absprache) • gemeinsame Begehung der Ausstellung, dort arbeitsteilige Kleingruppenarbeit in sechs Ausstellungskapiteln • gemeinsame, moderierte Begehung des Kapitels „Entgrenzung und Gewalt“ (Verbrechen in den besetzten Ostgebieten) • moderierte Präsentations-, Vernetzungs- und Reflexionsphase
Orte	<ul style="list-style-type: none"> • Start und Ende am Forum Vogelsang • Gelände • Dauerausstellung • Seminarraum
Methoden	<ul style="list-style-type: none"> • dialogischer Geländerundgang • Bildergalerie – Fragen entwickeln, Hypothesen aufstellen, Vorwissen abfragen, Problematisierungen vornehmen • themenverschiedene Gruppenarbeit in der Dauerausstellung • Vernetzungen, Präsentationen der Schülerinnen und Schüler, moderierte Systematisierungen
eingesetztes Material	<ul style="list-style-type: none"> • Gelände – Sachquelle • Text-, 3D-, Bild-, Video-, Audioquellen der Dauerausstellung
Inhalte/Themen	<ul style="list-style-type: none"> • Themen der Dauerausstellung, wie u.a. <ul style="list-style-type: none"> • Ort dieser Schulungseinrichtungen im NS-Erziehungssystem; Vogelsang als Bühne der Selbstdarstellung • Selbstbild der Ordensjunker, Versprechungen, Identitätsangebote • pseudoreligiöser Charakter des Ortes und der Praktiken • mit Ausbruch des Zweiten Weltkrieges Ordensjunker in die Wehrmacht; als Akteure der Besatzungspolitik in Polen, als Täter und Mittäter in den NS-Massenverbrechen • übergeordnete Fragestellungen, wie z.B. <ul style="list-style-type: none"> • Was machte die (fatale) Attraktion eines Ortes wie Vogelsang zur NS-Zeit aus? • Von welchen Hoffnungen und Sehnsüchten waren die Männer bewegt? • Waren die Ordensburgmänner durch Drill und Formierung dazu vorbestimmt, sich an Verbrechen zu beteiligen oder konnten sie auch Nein sagen? Sahen sie sich selbst als „Herrenmenschen“ und handelten auch so? • Was hat das alles mit mir zu tun? Gibt es heute vergleichbare Situationen? Was bedeutet uns Demokratie und Pluralität in unserer Gesellschaft? • Mögliche weitere Aspekte: <ul style="list-style-type: none"> • Handlungsspielräume der Männer in den besetzten Ostgebieten • Quellen – woher wissen wir etwas über den Holocaust? Wo sind Grenzen unseres Wissens? • Wie kann man gesellschaftlich verantwortlich mit dem Ort Vogelsang umgehen (Erinnerungskultur)?
Buchung	fon +49 (0)2444 91579-11 buchung@vogelsang-ip.de

SPURENSUCHE „ORDENSJUNKER“ STUDENTAG IM GELÄNDE (180 MIN)

GESCHICHTE ERFORSCHEN - MOTIVATIONEN VERSTEHEN - BEWEGGRÜNDE HINTERFRAGEN

- INFOBLATT -

Vogelsang war in der NS-Zeit Ausbildungsort einer zukünftigen »Herrschaftselite«. Zahlreiche dieser »Ordensjunker« wurden im Zweiten Weltkrieg zu Tätern und Mittätern an den nationalsozialistischen Verbrechen – mussten sie so handeln? Die Teilnehmerinnen und Teilnehmer erforschen in Arbeitsgruppen das Gelände, unterstützt durch ergänzende Text- und Bildquellen. Beim anschließenden gemeinsamen Rundgang führen sie selbst als Expertinnen und Experten über das Gelände. Eingebettet in reflektierende Phasen ermöglicht der Studentag die Herausbildung von Sach- und Werturteilen am historischen Ort der »fatalen Attraktion« des Nationalsozialismus. Dabei werden die damals wie heute handelnden, fühlenden, entscheidenden Menschen und ihre Verantwortung (selbst)kritisch in den Blick genommen.

SPURENSUCHE „ORDENSJUNKER“ - STUDENTAG IM GELÄNDE (180 MIN)

Zielgruppe Alter Schulform	ab 15 Jahren GS Stufe ab 9/10, eher aber ab Stufe 11 GY ab Stufe 9, eher aber EF bis Q2 BK
Für wen geeignet?	<ul style="list-style-type: none">• Einbettung in eine Unterrichtsreihe zum Thema Nationalsozialismus• Grundkurse, Leistungskurse, Projektkurse, AGs• Geschichte, Sozialwissenschaften/Politik, Pädagogik
Dauer Zeitfenster	180min (4 Ustd.) ohne Pause
Kosten	190 Euro
Anzahl TN	ca. 25 TN
Sprache	deutsch
Struktur	<ul style="list-style-type: none">• Einführung im Seminarraum• themenverschiedene Forschung an Geländestationen in Kleingruppen• gemeinsamer Rundgang mit Schülerexperten• kurze moderierte Vernetzungsphasen im Seminarraum oder ggf. draußen
Orte	<ul style="list-style-type: none">• Start und Ende am Forum Vogelsang IP• Stationen im Gelände• Seminarraum
Methoden	<ul style="list-style-type: none">• themenverschiedene Gruppenarbeit• Schülerinnen und Schüler als Experten• moderierte und vernetzende Reflexionsphasen

SPURENSUCHE „ORDENSJUNKER“ - STUDIENTAG IM GELÄNDE (180 MIN)

eingesetztes Material	<ul style="list-style-type: none">• Gelände als Sachquelle• historische Bild- und Textquellen aus dem Archiv der NS-Dokumentation Vogelsang• Egodokumente (Briefe, Fotos)
Inhalte/Themen	<ul style="list-style-type: none">• Idee/Ziele des Baus der Ordensburgen• Erziehungsziele und -stile, -vorstellungen im NS• Idee/Ziele der „Führerschulung“ in den Ordensburgen• Auswahlkriterien der zukünftigen „Führeranwärter“• NS-Ideologie und ihre Konkretisierung in Vogelsang• Alltag und Erleben der „Ordensburgerziehung“• NS-Ideologie• Täterschaft der Ordensjunker im Zweiten Weltkrieg
Buchung	fon +49 (0)2444 91579-11 buchung@vogelsang-ip.de

SPURENSUCHE „ORDENSJUNKER“ STUDENTAG IM GELÄNDE (270 MIN)

GESCHICHTE ERFORSCHEN - MOTIVATIONEN VERSTEHEN - BEWEGGRÜNDE HINTERFRAGEN

- INFOBLATT -

Vogelsang war in der NS-Zeit Ausbildungsort einer zukünftigen »Herrschaftselite«. Zahlreiche dieser »Ordensjunker« wurden im Zweiten Weltkrieg zu Tätern und Mittätern an den nationalsozialistischen Verbrechen – mussten sie so handeln? Die Teilnehmerinnen und Teilnehmer erforschen in Arbeitsgruppen das Gelände und bauliche Hinterlassenschaften der ehemaligen NS-Ordensburg. Unterstützende Bild- und Textquellen helfen ihnen, Geschichtsspuren im Gelände zu erkunden. Thematische Schwerpunkte sind unter anderem NS-Ideologie, Besonderheiten der „Herrschaftsarchitektur“, Erziehungsziele und -vorstellungen sowie Praktiken des Ein- und Ausschlusses von Menschen. Diese Themen werden an einzelnen Geländestationen vertieft erörtert. Daneben ist der Ort Vogelsang Ausgangspunkt einer ersten Annäherung an die Täter- und Mittäterschaft der Ordensburgmänner im Zweiten Weltkrieg. Im Anschluss an die Forschungsphase führen Schülerinnen und Schüler als Expertinnen und Experten über das Gelände und gestalten so ihren eigenen Rundgang, begleitet durch geschulte Vogelsang-Teamer. Vernetzt durch reflektierende Phasen ermöglicht der Studentag „Ordensjunker“ die Herausbildung eines kritischen Geschichtsbewusstseins. Die damals wie heute handelnden, fühlenden, entscheidenden Menschen und ihre Verantwortung werden dabei (selbst)kritisch in den Blick genommen.

SPURENSUCHE „ORDENSJUNKER“ - STUDENTAG IM GELÄNDE (270 MIN)

Zielgruppe Alter Schulform	ab 15 Jahren GS Stufe ab 9/10, eher aber ab Stufe 11 GY ab Stufe 9, eher aber EF bis Q2 BK
Für wen geeignet?	<ul style="list-style-type: none">• Einbettung in eine Unterrichtsreihe zum Thema Nationalsozialismus• Grundkurse, Leistungskurse, Projektkurse, AGs• Fächer Geschichte, Sozialwissenschaften/Politik• Fächer Pädagogik, Erziehungswissenschaften [Hinweis: diese Kurse widmen sich dem Ort und den Themen mit besonderem Fokus auf die Interdependenzen/ wechselseitigen Abhängigkeiten zwischen Erziehung, Gesellschaft und Politik – vgl. Abiturvorgaben]• offene Jugendgruppen
Dauer Zeitfenster	270 min (6 Ustd.) zzgl. Pause
Kosten	250 Euro
Anzahl TN	ca. 25 TN
Sprache	deutsch

SPURENSUCHE „ORDENSJUNKER“ - STUDIENTAG IM GELÄNDE (270 MIN)

Struktur	<ul style="list-style-type: none"> • Einführung im Seminarraum [informierende PPP; Anknüpfen an Vorwissen; Problematisierung; Entwicklung von Fragestellungen] • kooperative, arbeitsteilige Kleingruppenarbeit an Geländestationen • gemeinsamer Rundgang mit Schüler-Experten • moderierte Vernetzungs- und Reflexionsphasen • Mittagspause (individuelle Absprache) • Sicherung, Vernetzung und Transfer im Seminarraum
Orte	<ul style="list-style-type: none"> • Start und Ende am Forum Vogelsang IP • Stationen im Gelände • Seminarraum
Methoden	<ul style="list-style-type: none"> • kooperatives Lernarrangement • themenverschiedene Gruppenarbeit • Schülerinnen und Schüler als Experten • Entwicklung von Fragestellungen und Vernetzungen • moderierte und vernetzende Reflexionsphasen
eingesetztes Material	<ul style="list-style-type: none"> • Gelände – Sachquelle • historische Bild- und Textquellen aus dem Archiv der NS-Dokumentation Vogelsang • Egodokumente (Briefe, Fotos) • Darstellungstexte/Hintergrundinformationen
Inhalte/Themen	<ul style="list-style-type: none"> • NS-Ideologie und Architektur • Vorstellungen von Erziehung und Bildung im NS • Inhalte und Ziele der Schulung auf den Ordensburgen • Tätigkeiten, Verhalten und Selbstdeutungen der Ordensburgmänner im Zweiten Weltkrieg • Geschichts- und Selbstkonstruktionen • Auswahlkriterien der zukünftigen „Führer“, Praxis der Ausbildung – Alltag und Erleben • Reflexion z.B. Vogelsang als Ort der „Täter“ in der deutschen Erinnerungskultur; Täterschaft; ...
Vorteile des 270min-Studentags	<ul style="list-style-type: none"> • mehr Zeit zur intensiven Erforschung und Befragung des Ortes • Kooperatives Lernarrangement – fördert die eigenständige differenzierte Bearbeitung, Befragung und Vernetzung der Quellen und des Ortes • intensivere Gesamtvernetzung und Transferphasen • Entwicklung weiterführender Fragestellungen • Integration von breiterem Quellenmaterial und Unterthemen • Vertiefte Auseinandersetzung • Eigenständigkeit
Buchung	<p>fon +49 (0)2444 91579-11 buchung@vogelsang-ip.de</p>

VOGELSANG ENTDECKEN GELÄNDEFÜHRUNG

- INFOBLATT -

Die Geländeführung als Basisangebot bietet Schulklassen und Jugendgruppen die Möglichkeit, begleitet durch eine Referentin oder einen Referenten, die Anlage von Vogelsang zu entdecken. Einzelne historische Räumlichkeiten werden aufgesucht und dienen, wie auch Stationen im Gelände, als Gesprächsanlass eines gemeinsamen Sehen-Lernens des heutigen und damaligen Ortes. Die Geländeführung ist dialogisch aufgebaut und bietet einen kurzen Überblick über den Ort.

VOGELSANG ENTDECKEN - GELÄNDEFÜHRUNG	
Zielgruppe Alter Schulform	ab 12 Jahren HS, RS, SK Stufe 9 GS Stufe ab 9/10 GY ab Stufe 9 BK
Für wen geeignet?	<ul style="list-style-type: none">• Lernende mit guter Aufmerksamkeitsspanne• keine Vorkenntnisse notwendig• Einbettung in eine Unterrichtsreihe zum Thema „Nationalsozialismus“ oder „Erinnerungskultur“ wird angeraten
Dauer Zeitfenster	135min (3 Ustd.) ohne Pause
Kosten	140 Euro
Anzahl TN	ca. 25 TN
Sprache	dt., engl., frz., nl., pol.
Struktur	<ul style="list-style-type: none">• geführter Geländerundgang mit Einblick in Gebäude• Vernetzung und Reflexion
Orte	<ul style="list-style-type: none">• Start und Ende am Forum Vogelsang• Stationen im Gelände
Methoden	Vortrag, z.T. dialogisch
eingesetztes Material	<ul style="list-style-type: none">• Gelände (als Sachquelle)• historische Bildquellen
Inhalte/Themen	<ul style="list-style-type: none">• historischer Überblick über das Gebäude und seine Nutzung• historische Akteurinnen und Akteure kennen lernen
Buchung	fon +49 (0)2444 91579-11 buchung@vogelsang-ip.de

5.1 Unterrichtsblätter

Beispiel Ausschreibung Lehrerfortbildung des Volksbundes Deutsche Kriegsgräberfürsorge

Fortbildung für pädagogische Fachkräfte

Eifel/Lommel (D/B)
8.-11. September 2022

VOLKSBUND
Gemeinsam für den Frieden.

Volksbund
Deutsche
Kriegsgräberfürsorge e.V.

Die Schlacht im Hürtgenwald und die Ardennenoffensive – Lernorte in der Eifel und in Belgien

Termin: 8.-11. September 2022

Relikte der deutsch-amerikanischen Kampfhandlungen 1944/45 prägen im deutsch-belgischen Grenzgebiet bis heute die Landschaft: Besonders die Gräber der militärischen und zivilen Toten verweisen auf das Ausmaß der Kämpfe und tragen zur Mystifizierung der sogenannten Ardennenoffensive bei. Wer waren die getöteten Soldaten und Zivilisten? Welche Narrative lassen sich an ihren Gräbern auf deutschen und belgischen Kriegsgräberstätten ablesen? Welche Kontroversen wirken bis heute und wie lassen sie sich in zeitgemäßer politischer Bildung diskutieren? Wir wollen uns auf Spurensuche begeben, den erinnerungskulturellen Wandel in der Region untersuchen und Kriegsgräberstätten als außerschulische Lernorte entdecken. Dazu zählt auch das "huis over grenzen" im belgischen Lommel, unsere internationale Jugendbegegnungs- und Bildungsstätte neben der größten deutschen Kriegsgräberstätte des Zweiten Weltkriegs in Westeuropa.

Programmauszug (Änderungen vorbehalten)

- Anreise am Donnerstag 09:00 Uhr mit dem Reisebus ab Bremen, Zustieg in Münster und Duisburg möglich
- Begehung der Kriegsgräberstätte Hürtgen
- Tagesfahrt zur JBS und Kriegsgräberstätte Lommel
- Exkursion zur ehemaligen Ordensburg Vogelsang
- Erkundung der Kriegsgräberstätte Vossenack
- Rückreise am Sonntag 10:00 Uhr mit dem Bus über Duisburg und Münster nach Bremen

Anmeldung bitte bis spätestens 11. Juli 2022.

Lernort Kriegsgräberstätte

Kriegsgräberstätten sind außerschulische Lernorte, an denen auf besondere Weise interkulturelle Begegnung und Bildung stattfinden können. Sie eignen sich für die Anwendung verschiedener Methoden des selbstbestimmten und forschenden Lernens. Gesellschaftliche und historische Thematiken lassen sich hier mit jungen Menschen auf respektvolle Weise diskutieren und Bezüge zwischen der Vergangenheit und Gegenwart herstellen. Nicht zuletzt bewirkt die Einbeziehung von Kriegsgräberstätten in den schulischen Bildungsprozess ein gesteigertes Maß an Empathie und Handlungsorientierung.

Jugendbegegnungs- und Bildungsstätten (JBS)

Unsere JBS liegen alle im grenznahen Bereich in direkter Nähe großer Kriegsgräberstätten. Sie verfügen über moderne Mehrbettzimmer für Jugendgruppen sowie eine ausreichende Anzahl von Einzelzimmern für Begleitpersonen. Sie bieten eine optimale Seminaerausstattung sowie umfangreiche Aufenthalts- und Freizeitmöglichkeiten.

Zahlreiche pädagogische Angebote und Module ermöglichen es, den Aufenthalt gemäß den individuellen Zielen und Bedürfnissen der Gruppen zu gestalten. Unsere JBS-Teams geben auch gern Tipps für die Freizeitgestaltung in der Umgebung und für Tagesausflüge.

Konzept unserer Fortbildungen 2022

Während der praxisnahen Fortbildungen wollen wir uns mit unterschiedlichen friedens- und gedenkstättenpädagogischen Methoden beschäftigen, die sich für den Einsatz auf Kriegsgräberstätten eignen. Dabei werden Ansätze und Ideen vorgestellt und erprobt, die von unseren Bildungsreferent:innen oder vom pädagogischen Personal der besuchten Gedenk- und Bildungsstätten im Rahmen der Bildungsarbeit mit Jugendgruppen genutzt werden. Beim Lehrkräfteseminar spielt darüber hinaus die Auseinandersetzung mit pädagogischen Materialien des Volksbundes zum Seminarthema eine besondere Rolle. Exkursionen vertiefen den regionalgeschichtlichen Bezug und zeigen Möglichkeiten auf, verschiedene Lernorte während einer Gedenkstättenfahrt zielführend zu kombinieren. Zudem bietet sich die Gelegenheit zum Austausch mit pädagogischen Fachkräften aus dem gesamten Bundesgebiet sowie ggf. aus dem gastgebenden Land.

Weitere Angebote 2022: Ysselsteyn, Berlin, Oksbøl

An- und Abreise

An- und Abreise erfolgen individuell zum/vom Veranstaltungsort. Eine gemeinsame Busanreise gemäß Ausschreibung ist möglich. Außerdem unterstützen wir Sie bei der Bildung von Fahrgemeinschaften. Nähere Informationen erhalten Sie mit der Buchungsbestätigung.

Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V.

Der Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. ist eine gemeinnützige humanitäre Organisation, die im staatlichen Auftrag Kriegsgräberstätten überwiegend im europäischen Ausland anlegt, pflegt und somit als Mahnmale gegen den Krieg und das Vergessen erhält.

Volksbund – Gemeinsam für den Frieden.

Als großer Träger der Erinnerungskultur und Bildungsarbeit in Deutschland engagiert sich der Volksbund seit über sechzig Jahren mit friedenspädagogischen Projekten für Schulen und andere Bildungsträger. Er betreibt heute als einziger Kriegsgräberdienst der Welt vier Jugendbegegnungs- und Bildungsstätten. Unsere Jugendbegegnungen und Workcamps führen jedes Jahr junge Menschen aus ganz Europa zusammen, um gemeinsam ein Zeichen für ein friedliches und tolerantes Miteinander zu setzen.

Kennen Sie bereits unsere neue Handreichung?

Lernort Kriegsgräberstätte – Pädagogische Formate und Beispiele

Ein Überblick zu den schulischen Projektmöglichkeiten
auf Kriegsgräberstätten

Mehr Infos: www.volksbund.de/schule

Eigenbeitrag

75 Euro, inkl. Hotelübernachtungen im Einzelzimmer (auf Wunsch im DZ), Vollpension, Programm

Die Veranstaltung ist bundesweit ausgeschrieben und wird in der Regel durch die landeseigenen Fortbildungsinstitute als Fortbildung anerkannt.

Mit freundlicher Unterstützung durch

 Titelmotiv: JBS Lommel

Kontakt

Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V.
 Abteilung Gedenkkultur und Bildung
 Fachbereich Friedenspädagogisches Arbeiten an
 Schulen und Hochschulen
 Lützowufer 1 • 10785 Berlin
 Tel.: +49 (0)30 2309 36-58
schule@volksbund.de • www.volksbund.de/schule

Anmeldung 2022

Hiermit melde ich mich verbindlich zu folgender Fortbildung des Volksbundes Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. an:

Eifel/Lommel, 08.-11.09.2022

Anrede: Frau Herr

Name, Vorname

Geburtsdatum

Schule/Institution

Fachbereich und Funktion

Anschrift (privat):

Straße

Hausnummer

PLZ

Ort

Handynummer (für kurzfristige Rückfragen)

E-Mail-Adresse

Zimmerwunsch: EZ DZ (zusammen mit _____)

So bin ich auf das Angebot aufmerksam geworden ...

Ich möchte den Bildungsnewsletter des Volksbundes abonnieren (erscheint vierteljährlich). ja nein

Datenschutzhinweis: Ihre personenbezogenen Daten werden gemäß Art. 6 (1) f der EU-Datenschutzgrundverordnung (DSGVO) ausschließlich von uns gespeichert und keinem Dritten zugänglich gemacht. Sie können gemäß Art. 21 der DSGVO jederzeit schriftlich widersprechen.

Mit meiner Unterschrift erkenne ich die Allgemeinen Geschäftsbedingungen des Volksbundes für Fortbildungsveranstaltungen (www.volksbund.de/agb) an. Bei weniger als 10 Anmeldungen behält sich der Volksbund das Recht vor, die Veranstaltung abzusagen.

Ort, Datum

Unterschrift

Anmeldung an schule@volksbund.de oder Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V., Friedenspädagogisches Arbeiten an Schulen und Hochschulen, Lützowufer 1, 10785 Berlin.

5.1 Unterrichtsblätter

Arbeitsblätter des Deutschen Polen Instituts

Flucht, Vertreibung und Zwangsumsiedlung als Folgen des Zweiten Weltkriegs (1939–1947)

Kurzbeschreibung des Moduls

Das Thema „Flucht und Vertreibung als Folgen des Zweiten Weltkriegs“ ist auch 70 Jahre nach Kriegsende immer noch fest im deutschen Bewusstsein verankert und in vielen deutschen Schulbüchern thematisch vorhanden. Der Fokus liegt dort jedoch fast ausschließlich auf dem Schicksal der deutschen Bevölkerung, die ihre Heimat im Osten nach 1945 verlassen musste. Weniger bekannt ist hingegen, dass durch die sog. Westverschiebung Polens auch viele Polen aus dem Osten ihres Landes unter anderem in die neuen, ehemals deutschen, nun polnischen Gebiete im Westen zwangsumgesiedelt wurden. Nicht selten trafen neu ankommende Polen auf noch nicht abgereiste deutsche Familien und lebten eine Zeitlang gemeinsam mit ihnen unter einem Dach.

Das vorliegende Modul legt den Fokus auf das Schicksal der Vertreibung und Zwangsumsiedlung von Polen und Deutschen. Ausgehend von der geographischen Westverschiebung Polens soll den Schülerinnen und Schülern anhand von Beispielen die Situation jener Menschen, die ihre Heimat aus unterschiedlichen Gründen und auf unterschiedliche Art und Weise – Vertreibung, Flucht, Zwangsumsiedlung – verlassen mussten, nähergebracht und das Phänomen der Vertreibung als europäische Nachkriegsfolge anschaulich gemacht werden.

Dass das Thema „Flucht, Vertreibung und Zwangsumsiedlung“ heute so aktuell wie nach dem Zweiten Weltkrieg ist, zeigen uns die Bilder von Asylsuchenden und die gesellschaftlichen Debatten über die Integration von Flüchtlingen. Das Modul beschäftigt sich daher auch mit der aktuellen gesellschaftspolitischen Bedeutung der Erinnerung an „Flucht und Vertreibung“ und dem heutigen Umgang mit dem Thema.

Das Modul enthält

- eine **didaktische Einführung** zum Thema
- Hinweise **zu Referatsthemen, weiterführender Literatur** sowie **Links**
- **Arbeitsblatt 1:** Die Westverschiebung Polens nach dem Zweiten Weltkrieg
- **Arbeitsblatt 2:** Vertreibung und Zwangsumsiedlung von Polen und Deutschen
- **Arbeitsblatt 3:** Gemeinsam anders. Eine Begegnung auf der Flucht.
- **Arbeitsblatt 4:** Flucht und Vertreibung im östlichen Europa nach 1944
- **Arbeitsblatt 5:** Flucht und Vertreibung als Politikum
- **Arbeitsblatt 6:** Erinnerung an Flucht und Vertreibung
- **Arbeitsblatt 7:** Flucht und Vertreibung damals und heute

Didaktische Einführung zum Thema**Flucht, Vertreibung und Zwangsumsiedlung als Folgen des Zweiten Weltkriegs (1939–1947)**Hinweise zum Einsatz im Unterricht

Das Thema „Flucht, Vertreibung und Zwangsumsiedlung als Folgen des Zweiten Weltkriegs“ lässt sich behandeln

- im Kontext der Unterrichtseinheit „Der Zweite Weltkrieg 1939-1945 und die Folgen“,
- im Kontext aktuellen Zeitgeschehens,
- zur Vorbereitung eines Schüleraustauschs mit Polen.

Film**Planet Wissen – Kriegsende, Flucht und Vertreibung (57.44 Min.)**

<https://www.youtube.com/watch?v=hmTgvG9Gjv0>

„Als der Osten noch Heimat war“

Teil 1 „Pommern“: <https://www.youtube.com/watch?v=Ob5CLr8rz8w>

Teil 2 „Schlesien“: <https://www.youtube.com/watch?v=yL0qP0fSdjc>

Teil 3 „Westpreußen“: <https://www.youtube.com/watch?v=z2bckDEkrow>

„Meiner Mutter Land“ (70 Min.)

<https://www.youtube.com/watch?v=98uGpU0ZWhA>

„Meines Vaters Haus“ (61 Min.)

<https://www.youtube.com/watch?v=Vyl1oKEHQBO>

„UNHCR: Flucht & Vertreibung 2013“ (5.04 Min.)

<https://www.youtube.com/watch?v=hcjPTvenBSg>

Kurze Dokumentation über die Gründe für Flucht und Vertreibung im 21. Jahrhundert.

Audio**„Ritt gen Westen“ (2.52 Min.)**

<https://www.youtube.com/watch?v=WF5wGuJ2vkA>

Marion Gräfin Dönhoff liest einen Ausschnitt aus ihrem Artikel „Ritt gen Westen“, in: Die ZEIT vom 21.03.1946, <http://www.zeit.de/1946/05/ritt-gen-westen>

Gedächtnis der Nation

<https://www.youtube.com/user/GDN1940bis1949>

Digitales Archiv mit Erinnerungen von deutschen ZeitzeugInnen.

„Geschichtspolitik in Zeiten der Flüchtlingskrise“

<http://www.swr.de/swr2/kultur-info/stiftung-flucht-vertreibung-versoehnung-ohne-chef/-/id=9597116/did=16427456/nid=9597116/1je8vin/index.html>

SWR2-Kulturgespräch am 5.11.2015 mit Prof. Martin Schulze Wessel.

Ausstellung**„Der Weg ins Ungewisse. Vertreibung aus und nach Schlesien 1945-1947“**

<http://www.hausschlesien.de/ausstellungen/279-der-weg-ins-ungewisse>

Ausstellung von HAUS SCHLESIEN in Zusammenarbeit mit dem Muzeum Archeologiczno-Historyczne in Glogau und dem Museum in Nysa/Neisse. Auf Anfrage ausleihbar.

Einführungstext

Der Einführungstext ordnet die Phänomene von Flucht, Vertreibung und Zwangsumsiedlung in den europäischen Kontext des 20. Jahrhunderts ein und beleuchtet die politischen Hintergründe sowie Parallelen und Unterschiede der verschiedenen Zwangsmigrationen zwischen 1939 und 1947. Er gibt einen kurzen Überblick über die Umsiedlung von Polen und Juden nach 1939, polnische Zwangsarbeiter in Deutschland, deutsche „Neusiedler“, die Flucht der deutschen Bevölkerung vor der Roten Armee, wilde Vertreibungen und die planmäßige Aussiedlung ab August 1945 sowie Deportationen von Polen und Deutschen in die Sowjetunion.

Themen der Arbeitsblätter

- eine **didaktische Einführung** zum Thema
- Hinweise **zu Referatsthemen, weiterführender Literatur** sowie **Links**
- **Arbeitsblatt 1:** Die Westverschiebung Polens nach dem Zweiten Weltkrieg
- **Arbeitsblatt 2:** Vertreibung und Zwangsumsiedlung von Polen und Deutschen
- **Arbeitsblatt 3:** Gemeinsam anders. Eine Begegnung auf der Flucht.
- **Arbeitsblatt 4:** Flucht und Vertreibung im östlichen Europa nach 1944
- **Arbeitsblatt 5:** Flucht und Vertreibung als Politikum
- **Arbeitsblatt 6:** Erinnerung an Flucht und Vertreibung
- **Arbeitsblatt 7:** Flucht und Vertreibung damals und heute

Themen, Links und Literatur**Themen für Referate und Hausarbeiten**

Die Themenvorschläge für Referate oder Hausarbeiten sollen Möglichkeiten aufzeigen, das Thema über den Unterricht hinaus mit den Schülerinnen und Schülern zu bearbeiten. Entsprechende Hinweise zur Sekundärliteratur erleichtern die Recherche und geben erste Anhaltspunkte für den Arbeitseinstieg:

1. Deutsche und Polen als Vertriebene. Ein Vergleich anhand von Erlebnisberichten.

Vertreibung aus dem Osten. Deutsche und Polen erinnern sich. Hrsg. v. Hans-Jürgen Bömelburg, Renate Stößinger u. Robert Traba. Olsztyn: Borussia 2006.

Dieser Schmerz bleibt: Lebenserinnerungen vertriebener Polen und Schlesier. Konzeption und Durchführung: Johannes Moser und Karsten Jahnke. Gesprochen von Dirk Döbrich. Dresden: Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde, 2004. CD.

Vertreibungen: Ostpolen – Neumark i. Schlesien – Schaumburg /Hameln-Pyrmont 1939–1949. Deutsche und polnische Vertriebenen-Schicksale = Wypędzenia. Hrsg. v. Grzegorz Borowski und Stefan Meyer. Bearb. Zbigniew Aleksy. Rinteln: Eulenburg, Museum Rinteln 2004

2. Darstellung von Flucht und Vertreibung in der Literatur.

Christa Wolf: Kindheitsmuster, Ursula Höntsch: Wir Kinder der Umsiedler, Horst Bienek: Erde und Feuer, Siegfried Lenz: Heimatmuseum, Günter Grass: Im Krebsgang, Leonie Ossowski: Stern ohne Himmel, Stefan Chwin: Tod in Danzig, Ulrike Draesner: Sieben Sprünge vom Rand der Welt

*3. Interviews mit Vertriebenen. Menschen aus unmittelbarer (familiärer) Umgebung erzählen von ihren Erlebnissen.**4. Menschen auf der Flucht. Warum Menschen ihre Heimat verlassen. Ursachen und Folgen anhand von Beispielen aus der Gegenwart.**5. Verwendung historischer Fotos. Lesen Sie z.B. den Artikel von Stephan Scholz „Ein neuer Blick auf das Drama im Osten?“ Fotografien in der medialen Erinnerung an Flucht und Vertreibung, in: Zeithistorische Forschungen 1/2014 und diskutieren Sie.*

Das Thema im Internet

Bildungsserver Berlin-Brandenburg Unterrichtsthema: „Flucht und Vertreibung“

<http://bildungsserver.berlin-brandenburg.de/unterricht/faecher/gesellschaftswissenschaften/geschichte/themen/flucht-und-vertreibung/?L=0>

Die Linksammlung und Literaturhinweise führen zu zahlreichen Materialien und Unterrichtshilfen zum Thema Flucht und Vertreibung.

LeMO – Lebendiges Museum Online „Die Flucht der deutschen Bevölkerung 1944/45“

<https://www.dhm.de/lemo/kapitel/zweiter-weltkrieg/kriegsverlauf/massenflucht>

Lernportal „The Unwanted“

<http://lernportal.the-unwanted.com/lernstation/self/public/index.html>

Erinnerungen von ehemals Vertriebenen und Flüchtlingen, die mittels ihrer Erzählungen, Fotos und anderer Quellen nachvollzogen werden können.

Schulweb

<http://www.schulweb.de/de/seiten/zeigen.html?seite=3377>

Für die Schule aufbereitete Unterrichtsmaterialien zu Migration, Flucht, Asyl

Boll, Friedhelm, Kruke, Anja: Einleitung. Zwangsmigration in Europa im 20. Jahrhundert – Erinnerungskultur auf dem Weg zur Europäisierung

<http://library.fes.de/pdf-files/netzquelle/03542-einleitung.pdf>

Faulenbach, Bernd: „Die Vertreibung der Deutschen aus den Gebieten jenseits von Oder und Neiße“, 2002.

<http://www.bpb.de/apuz/26557/die-vertreibung-der-deutschen-aus-den-gebieten-jenseits-von-oder-und-neisse?p=all>

Sehr ausführliche Darstellung als Hintergrundinformation zum Thema „Flucht und Vertreibung“ mit gut verwendbaren persönlichen Schilderungen.

Mack, Manfred: Deutschland und Polen [nach 1945]. Von Hass und Beziehungslosigkeit bis zu den ersten Ansätzen einer Verständigung. In: Deutschland & Europa, Heft 68–2014, S. 42-51. http://www.deutschlandundeuropa.de/68_14/nachkriegsjahre.htm

Deutsche & Polen: „1945 Vertreibung der Deutschen“

http://www.deutscheundpolen.de/ereignisse/ereignis_jsp/key=die_vertreibung_der_deutschen_1945.html

Texte, Materialien und Interviews auf der Seite www.deutscheundpolen.de.

„Flucht und Asyl“ – Informations- und Unterrichtsmaterialien des UNCHR

http://www.unhcr.de/fileadmin/user_upload/dokumente/06_service/Bildungsmaterialien/15_07_15_UNHCR_Flucht-und-Asyl_online.pdf

Stiftung Flucht, Vertreibung und Versöhnung: <http://www.sfvv.de/de>

Bund der Vertriebenen (BdV): <http://www.bund-der-vertriebenen.de>

Zentrum gegen Vertreibungen: <http://www.z-g-v.de/>

Materialien zur Debatte um das „Zentrum gegen Vertreibungen“:

<http://www.zeitgeschichte-online.de/site/40208192/default.aspx>

Weiterführende Literatur:

Eine sehr umfangreiche und empfehlenswerte Literaturliste von Ingo Eser und Stephanie Zloch (2015) zum Thema „Flucht, Vertreibung, Aussiedlung“ finden Sie unter folgendem Link: http://www.nglv.de/docs/Literatur_zum_Thema_Flucht,%20Vertreibung,%20Aussiedlung.pdf

Alavi, Bettina (Hrsg.): Zwangsmigration im Film. Der Zweite Weltkrieg in deutscher, polnischer und tschechischer Spiegelung. Heidelberg: Mattes 2015 (Diskurs Bildung. Schriftenreihe der Pädagogischen Hochschule Heidelberg. Bd. 58).

Becher, Ursula A. J.; Borodziej, Włodzimierz; Maier, Robert (Hrsg.): Deutschland und Polen im zwanzigsten Jahrhundert. Analysen. Quellen. Didaktische Hinweise (= Studien zur internationalen Schulbuchforschung. Bd. 82/c). Hannover:Hahn 2001.

Enthält zahlreiche Quellen und didaktische Hinweise zur Behandlung des Themas.

Borodziej, Włodzimierz: Flucht – Vertreibung – Zwangsaussiedlung. In: Deutsche und Polen. Geschichte – Kultur – Politik. Hrsg. von Andreas Lawaty und Hubert Orłowski. München: Beck 2003, S. 88–95.

Kurzer Überblicksartikel, der den Umgang mit dem Thema aus deutscher und polnischer Sicht referiert.

Haar, Ingo; Kochanowski, Jerzy: „Vertreibungen“. In: Kochanowski, Jerzy, Kosmala, Beate (Hrsg.): Deutschland, Polen und der Zweite Weltkrieg, Potsdam/Warschau: Deutsch-Polnisches Jugendwerk 2009, S. 65-81. Beim DPJW [erhältlich](#).

Überblick über deutsche und sowjetische Vertreibungen von Polen, Umsiedlung und Vertreibung aus den Kresy sowie Vertreibung der Deutschen.

Hryciuk, Grzegorz, Ruchniewicz, Małgorzata, Szaynok, Bożena, Żbikowski, Andrzej: Umsiedlungen, Vertreibungen und Fluchtbewegung 1939–1959.. Atlas zur Geschichte Ostmitteleuropas. Bundeszentrale für politische Bildung: Bonn 2013.

Sehr hilfreicher Überblick mit vielen Karten, Quellen und Erläuterungen.

Hahn, Hans Henning, Hahn, Eva: Die Vertreibung im deutschen Erinnern: Legenden, Mythos, Geschichte, Paderborn [u.a.]: Schöningh 2010.

Halicka, Beata: Polens wilder Westen. Erzwungene Migration und die kulturelle Aneignung des Oderraumes 1945-48. Paderborn 2013.

Kneip, Matthias, Mack, Manfred: „Flucht, Vertreibung und Zwangsumsiedlung als Folgen des Zweiten Weltkriegs“. In: dies. Polnische Geschichte und deutsch-polnische Beziehungen, Berlin: Cornelsen 2007, S. 64-97.

Migration, Zwangsmigration und Vertreibung. Thematische Auswahlverzeichnisse von Unterrichtsmaterialien. Nr. 32. Braunschweig: Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung 2004.

Das Verzeichnis kann kostenlos beim Georg-Eckert-Institut angefordert werden. Auch online: http://www.gei.de/fileadmin/gei.de/pdf/abteilungen/bibliothek/literaturlisten/Auswahllisten/AWV_32_2_Aufl..pdf

Orłowski, Hubert, „Flucht und Vertreibung. Gesichter der Deprivation“. In: Hahn, Hans Henning, Traba, Robert (Hrsg.): Deutsch-Polnische Erinnerungsorte. Band 1: Geteilt / Gemeinsam. Unter Mitarbeit von Maciej Górny und Kornelia Kończal, S. 445-472.

Piskorski, Jan M.: Die Verjagten. Flucht und Vertreibung im Europa des 20. Jahrhunderts. München: Siedler 2013. Aus dem Poln. von Peter Oliver Loew.

Strobel, Thomas, Maier, Robert (Hrsg.): Zwangsmigrationen und die deutsch-polnischen Beziehungen als Forschungsproblem und Unterrichtsgegenstand (= Studien zur internationalen Schulbuchforschung Bd. 121). Hannover: Hahn 2007, S. 43f.

Einführung

Flucht, Vertreibung und Zwangsumsiedlung als Folgen des Zweiten Weltkriegs (1939–1947)

Freiwillige und unfreiwillige Wanderungsbewegungen haben die Geschichte der Menschheit seit ihren Anfängen begleitet. Meist waren Armut und Hunger, Gewalt und Krieg ihre Auslöser. Das 20. Jahrhundert stellt in dieser Hinsicht zwar von den reinen Zahlen her keine Besonderheit dar, machten sich doch auch in den hundert Jahren zuvor Millionen von Menschen auf weite Reisen, doch gewann nun der Faktor der Unfreiwilligkeit deutlich an Gewicht. Die Vertreibung und Abschiebung ganzer Bevölkerungsgruppen nach ethnisch-nationalen, rassistischen oder sozialen Kriterien erlebte weltweit einen neuen Höhepunkt. Homogenisierungsprozesse galten als Allheilmittel für tatsächliche oder drohende interne Konflikte; Sündenböcke sollten von tatsächlichen Krisenursachen und dem Versagen der Herrschenden ablenken.

Auch scheinbar freiwillige Massenmigrationen geschehen immer aus der Not heraus. Insofern gibt es bei allen Unterschieden, was die Ursachen angeht, durchaus Parallelen zwischen Fluchten, Vertreibungen und Zwangsumsiedlungen von Polen, Deutschen und vielen anderen während und nach dem Zweiten Weltkrieg und der heutigen Flüchtlingswelle aus Asien und Afrika in Richtung Europa.

Nach dem Ersten Weltkrieg glaubten viele maßgebliche Politiker, einen erneuten dramatischen Konflikt mit Millionen Toten könne man in Zukunft nur verhindern, indem man die Menschen unterschiedlicher Nationalität soweit wie möglich trennte. Einheitliche Nationalstaaten ohne Minderheiten wurden als bestmögliche Lösungen erachtet. So fanden international sanktioniert Zwangsumsiedlungen zum Beispiel zwischen Griechenland und der Türkei statt. Die rassistische Ideologie des deutschen Nationalsozialismus verknüpfte dann die Homogenisierung von Territorien mit der Vertreibung, Terrorisierung und Ermordung als minderwertig empfundener Bevölkerungsgruppen, darunter Juden, Polen und Roma. Während der stalinistischen Terrorherrschaft in der Sowjetunion wurden aus sozialen und nationalen Motiven heraus missliebige Bevölkerungsgruppen nach Zentralasien deportiert, darunter in erster Linie Muslime von der Krim und aus dem Kaukasus, aber auch Balten, Polen und Deutsche.

Im deutsch-polnischen Verhältnis bedeutete die nationalsozialistische Eroberung und Besetzung Polens nach 1939 einen deutlichen Einschnitt. Zwischen Kriegsbeginn und Sommer 1941 wurden so über 400.000 Polen – meist innerhalb weniger Stunden – aus ihren Häusern und Wohnungen in den neuen Reichsgauen Wartheland, Danzig-Westpreußen und den Regierungsbezirken Kattowitz und Zichenau herausgeworfen und ins neue „Generalgouvernement“ nach Osten transportiert (Arbeitsblatt 2). Etwa zwei Millionen Polen kamen als sogenannte „Ostarbeiter“, d.h. als Zwangsarbeiter, ins „Altreich“. Weitere Umsiedlungen betrafen die Landbevölkerung in der Region Zamość zwischen Herbst 1942 und Sommer 1943, wo erste Schritte einer umfassenden Germanisierung unternommen wurden (etwa 110.000 Menschen) und die Einwohner Warschaus nach dem niedergeschlagenen Aufstand im Oktober 1944 (etwa 160.000 Menschen).

An die Stelle der Polen und der ebenfalls vertriebenen und später mehrheitlich ermordeten Juden sollten deutsche Neusiedler treten, zum einen Umsiedler aus dem Westen, zum anderen die in Absprache mit Stalin aus der Sowjetunion „zurückgeholten“ Balten-, Wolhynien-, Bukowina- und Galiziendeutschen (insgesamt etwa 750.000 Menschen). Sie konnten an ihren neuen Wohnorten wegen des Krieges teilweise nur provisorisch untergebracht werden.

Als sich die deutsche Niederlage deutlich abzeichnete, setzte trotz Beschwichtigungen und Drohungen durch die lokalen Behörden eine erste Fluchtwelle von Deutschen ein, die vor allem

der panischen Angst vor der Roten Armee geschuldet war, die die NS-Propaganda zusätzlich angeheizt hatte (Arbeitsblatt 4). Nicht alle schafften die Flucht im tiefsten Winter über das Eis des Frischen Haffs, die Ostsee, die unwegsamen Straßen Schlesiens, Pommerns und Zentralpolens oder die Sudeten. Etwa 7,5 Mio. Menschen machten sich aus den deutschen Ostprovinzen und aus Polen auf den Weg nach Westen. Zwischen 600.000 und 1,2 Mio. von ihnen kamen ums Leben. Viele wurden eingeholt und erlebten traumatische Begegnungen mit sowjetischen Soldaten. Nach Kriegsende wurden beinahe 300.000 deutsche Zivilisten nach Sibirien deportiert. Sie teilten das Schicksal von verschleppten Polen, Rumänen, Ungarn und Balten. Andere wurden in verschiedenen Wellen aus ihrer Heimat entfernt, zunächst etwa 400.000 in den sogenannten „wilden Vertreibungen“ durch polnisches Militär im Frühsommer 1945. Einer ähnlichen Vorgehensweise bedienten sich zur selben Zeit tschechoslowakische Soldaten und Milizen der sudetendeutschen Bevölkerung gegenüber.

Nachdem die alliierten Siegermächte Ende Juli/Anfang August in Potsdam die Aussiedlung aller Deutschen aus Polen, der Tschechoslowakei und Ungarn beschlossen hatten, erfolgte bis Ende 1947 die planmäßige Ausweisung von etwa 2,1 Mio. Menschen. Weitere 300.000 hatten sich diesem Schicksal durch Flucht entzogen. Viele Deutsche wurden vor ihrer Abschiebung gezwungen, in Übergangs- und Internierungslagern zu leben, darunter in den berüchtigten ehemaligen Kriegsgefangenenlagern von Lamsdorf, Potulitz und Schwientochlowitz.

Die Westverschiebung des polnischen Staates (Arbeitsblatt 1) schuf zudem ein weiteres Migrationsproblem, das mit der vertragsmäßigen Umsiedlung von etwa 750.000 Polen aus der Sowjetukraine, 226.000 aus Sowjetweißrussland und 148.000 aus Sowjetlitauen zu tun hatte. Umgekehrt verließen 480.000 Ukrainer sowie Litauer und Weißrussen Polen in östlicher Richtung. Da der heftige polnisch-ukrainische Bürgerkrieg, der schon während des Zweiten Weltkriegs begonnen hatte, auch in den ersten Nachkriegsjahren auf polnischem Territorium anhielt, entschloss sich die neue kommunistische Führung dazu, zwischen April und Juli 1947 140.000 Ukrainer aus ihren Siedlungsgebieten im Südosten zu verschleppen und im Westen und Norden Polens neu anzusiedeln („Aktion Weichsel“).

Zu den großen Wanderungswellen der ersten fünf Nachkriegsjahre gehörte auch die Rückkehr von Hunderttausenden Polen aus dem Westen und die innerpolnischen Migrationsprozesse zur Besiedlung der von den Deutschen in Pommern und Niederschlesien übernommenen bis auf einige verbliebene Deutsche oftmals menschenleeren Gegenden. Etwa 3 Mio. Polen aus dem Landesinnern suchten sich dort einen neuen Wohnort. In diesen Regionen, die in Anknüpfung an die polnische Herrschaft des Mittelalters „wiedergewonnene“ oder „piastische“ Gebiete genannt wurden, dauerte es relativ lange, bis ein subjektives Sicherheitsgefühl entstand. Die Neusiedler nannten sie deshalb auch den „Wilden Westen“. Mitunter kam es dort auch zu einem zeitweiligen, nicht unproblematischen Zusammenleben von Polen und Deutschen, das durch die dort bestehende Doppelherrschaft von neuer polnischer Zivil- und sowjetischer Militärverwaltung noch weiter kompliziert wurde (Arbeitsblatt 3)

Ende 1947 waren die umfassenden Migrationsprozesse weitgehend abgeschlossen. Es blieben jedoch einige hunderttausende Deutsche in Polen, teilweise, weil sie als Facharbeiter gebraucht wurden, wie im niederschlesischen Braunkohlerevier, teilweise, weil sie als sogenannte „Autochthone“ oder aufgrund ihrer polnischen Ehepartner die polnische Staatsbürgerschaft erhielten. Nach 1956 sowie in den 1970er und 1980er Jahren verließen viele von ihnen oder ihre Nachkommen dann doch noch ihre Heimat.

Text: Markus Krzoska (2015)

Arbeitsblatt 1: Die Westverschiebung Polens nach dem Zweiten Weltkrieg

© Cornelsen

Auf der Teheran-Konferenz 1943 und den Folgekonferenzen in Jalta und Potsdam wurde von den alliierten Westmächten und der UdSSR beschlossen, dass der Staat Polen wiederhergestellt, aber dauerhaft nach Westen verschoben werden sollte (**Westverschiebung Polens**). Die deutsche Bevölkerung sollte „ausgesiedelt“ werden. Ostpolen wurde endgültig Teil der Sowjetunion. Seine polnische Minderheitsbevölkerung wurde in die ehemals deutschen Gebiete umgesiedelt. Im Osten handelte es sich also – ausgehend von den von 1918 bis 1939 anerkannten Grenzen der Zweiten Polnischen Republik – um eine Teilung des ehemaligen Staatsgebiets. Zum Ausgleich sollte Polen im Westen Gebiete hinzugewinnen. Die **Oder-Neiße-Grenze** als neue Westgrenze Polens sollte die Annexion Ostpolens durch die Sowjetunion auf Kosten des besiegten Deutschen Reichs für die polnische Seite akzeptabler machen. Diese wurde zunächst von der DDR 1950 in einem Vertrag mit Polen akzeptiert und war in der Bundesrepublik lange umstritten. Erst 1970 im Warschauer Vertrag kam es zu einer vorübergehenden Anerkennung der Grenze durch Westdeutschland und im Zuge der deutschen Wiedervereinigung 1990 dann zu einer vertraglichen Regelung auch mit Gesamtdeutschland.

Aus: Wikipedia, https://de.wikipedia.org/wiki/Vierte_Teilung_Polens (15.01.2016, leicht bearbeitet)

Aufgaben

1. Zeichnen Sie mit unterschiedlichen Farben die Grenzen Polens von 1939 und 1945 nach und schraffieren Sie die abgetretenen bzw. neu hinzugewonnenen Gebiete. Was fällt Ihnen dabei besonders auf?
2. Auf der Fläche welcher heute existierenden Länder lag das polnische Staatsgebiet von 1939?
3. Diskutieren Sie die Folgen und Spätfolgen einer solchen planmäßigen Veränderung von Staatsgrenzen für die betroffene Bevölkerung.

Arbeitsblatt 2: Vertreibung und Zwangsumsiedlung von Polen und Deutschen

M1 Zwangsaussiedlung von Polen nach dem deutschen Einmarsch 1939

Ein Zeitzeuge berichtet über die Deportation von Polen aus dem Posener Gebiet ins Generalgouvernement. In die Häuser der Polen wurden dann Deutsche, die aus dem Baltikum ausgesiedelt worden waren, einquartiert.

„Das Dorf wurde umzingelt, und kurz vor Mitternacht wurden die Leute aus den Betten herausgejagt. Dann kam der Befehl, binnen einer halben oder Dreiviertelstunde mit einem Gepäck von 30 Kilogramm reisefertig zu sein. [...] Die Polen mussten in ihren eigenen Wagen in die Kreisstadt fahren und kamen dort hinter Stacheldraht. In der Kreisstadt warteten bereits Volksdeutsche, die man von woanders hergeholt hatte. Diese Volksdeutschen wurden dann auf dieselben Wagen geladen, in denen die polnischen Familien gekommen waren.“

Aus: K. Erik Franzen; Hans Lemberg: Die Vertriebenen. Hitlers letzte Opfer. Berlin, München: Propyläen 2001, S. 47.

M2 Ausweisung von Deutschen aus Sorau / Niederlausitz 1945

„Niemand von uns hatte mit einer Ausweisung gerechnet. Wohl wurde uns gesagt, dass wir nun polnisch verwaltet würden. Bis dann am Morgen des 23. Juni 1945 die gesamte Bevölkerung Soraus, gegen 29 000 Menschen, ausgewiesen wurde. [...] Mir ließen sie wie allen genau zehn Minuten Zeit. Ich konnte nun bloß mein einjähriges Enkelkind die drei Treppen herunterschleppen, danach den Kinderwagen, den sie mir auch schon teilweise ausgeplündert hatten, dann für den Kleinen heimlich einige Lebensmittel aus den Verstecken holen, und als ich dann noch für mich aus meiner Wohnung meinen Mantel holen wollte, ließ mich der Pole nicht mehr herein mit dem Vermerk, die zehn Minuten wären herum. [...] Es war ein Elendszug, denn Züge gingen ja nicht, und so zogen, man kann wohl sagen, drei Monate lang die Ausgewiesenen Schlesiens und Ostbrandenburgs auf diesen Landstraßen entlang: Kinderwagen, Leiterwagen, Schiebkarren, Sportwagen, man sah die unmöglichsten Gefährte. Bettelarm zogen wir da lang, denn schon längst hatte uns der Russe Geld, Papiere und Sparkassenbücher und natürlich Schmuck, Uhren, Trauring usw. abgenommen.“

Aus: Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ostmitteleuropa. Hrsg. vom Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte. Band I, 2. Bonn 1954, S. 688 f.

M3 Umsiedlung aus dem Wilnaer Gebiet nach Pommen und Großpolen (1945)

„Im Mai 1945, als der Krieg seinem Ende zuging, erschienen bei uns offizielle Mitteilungen der sowjetischen und wiederbelebten polnischen Behörden, aus denen hervorging, dass das Wilnaer Gebiet (*das bis 1939 zu Polen gehörte, Anm.d. Red.*) als angeblich von jeher zum westlichen Weißrussland gehörender Teil der UdSSR angeschlossen würde, die polnische Bevölkerung dagegen in die Polen zuerkannten deutschen Gebiete umgesiedelt werden sollte. [...] Polen, die sich nicht mit der Ausreise einverstanden erklärten, sollten die weißrussische Staatsangehörigkeit erhalten und vor Ort bleiben können. [...] Für meine Eltern war das eine erschreckende Nachricht [...] Die polnische Bevölkerung, die noch die Hölle zur Zeit der Besetzung durch die Bolschewiken zwischen September 1939 und Juni 1941 und die brutale Behandlung der Polen...in Erinnerung hatte, fürchtete sich, innerhalb der Grenzen der Sowjetunion zu bleiben.[...] Von der nahen Eisenbahnstation Gudogaje fuhren in der zweiten Hälfte des Jahres 1945 in regelmäßigen Abständen Transporte mit polnischen Familien und ihrem Hab und Gut gen Westen, in Richtung Deutschland.“

Aus: Vertreibung aus dem Osten. Deutsche und Polen erinnern sich. Hrsg. v. Hans-Jürgen Bömelburg u.a., Olsztyn 2000, S.371f.

Aufgabe

Vergleichen Sie die Umstände der Vertreibung bzw. Zwangsumsiedlungen aus Polen (1939), Deutschland (1945) und dem Wilnaer Gebiet (1945) und rekonstruieren Sie die jeweiligen historischen Hintergründe. Benennen Sie Gründe und Ziele für die jeweilige Zwangsumsiedlung/Vertreibung und diskutieren sie die materiellen wie psychologischen Folgen für die Betroffenen.

Arbeitsblatt 3: Gemeinsam anders. Eine Begegnung auf der Flucht.**Das Aufeinandertreffen von „Repatrianten“ und ostdeutscher Bevölkerung aus polnischer Sicht**

[...] Ein hochgewachsener älterer Deutscher öffnete mir. Ich konnte nicht Deutsch, hatte es aber einmal gelernt. Ich sprach ihn an, und zu meinem Erstaunen konnten wir uns vorzüglich einander verständlich machen. Gleich darauf kam eine Deutsche mittleren Alters hinzu, die Schwiegertochter des Hausherrn.

Gleich an der Schwelle erklärte ich ihnen, ich sei Pole und Repatriant* aus dem Osten. Am nächsten Tag werde meine Familie in ihr Haus einziehen. Für heute möchte ich nur um eine Übernachtungsmöglichkeit bitten. Ich wurde gastfreundlich, wenn auch kühl aufgenommen, was ja nicht weiter verwunderlich war. Da ich mich aber einigermaßen mit ihnen verständigen konnte, wich allmählich die Spannung, und sie sagten sogar, dass sie sich freuten, wenn gerade ich mit meiner Familie bei ihnen wohnen würde.

Ich erriet, dass ihr Gemeinwesen im Zusammenhang mit der Umsiedlung wohl nicht die beste Meinung von den Repatrianten hatte. Aus dem weiteren Gespräch ergab sich, dass sie sich mit dem Schicksal ihres Volkes, das den Krieg verloren hatte, abfanden, aber schließlich – so sagten sie – konnten nicht alle Deutschen für die Verbrechen Hitlers büßen. Mir wurde bewusst, dass uns in gewissem Grade ein gemeinsames unglückliches Schicksal verband. Uns, die wir von den Bandera-Leuten** zur Flucht aus der Heimat gezwungen worden waren, und sie, die nun die Folgen des Krieges trugen, den ein Teufel entfacht hatte.

Der ältere Deutsche hieß Paul Grosser, seine Schwiegertochter Emma; mit ihrem Mann, der bisher noch nicht aus dem Krieg heimgekehrt war, hatte sie zwei Söhne im Jugendalter – Werner und Michael.

Am nächsten Tag zog das ausgemergelte Pferd mit Mühe das mit Getreidesäcken beladene Fuhrwerk heran, hinterher schleppte sich die nicht weniger ausgemergelte Kuh. Beim Anblick dieser Karawane und beim Anblick meiner Mama und meiner Schwester in ihrer dörflichen Kleidung und mit den Tüchern, die Kopf und Stirn verhüllten, erlitten der „Großvater“ und Emma einen gelinden Schock. Trotz der Sprachbarriere wurden unsere Beziehungen schon nach den ersten Tagen sehr freundschaftlich. Ich tauschte mit „Großvater“ eine Taschenuhr, die schlecht ging (das sagte ich ihm aber), gegen eine Wanduhr, und Mama bekam von Emma gegen Mehl Bettwäsche und allerlei Kleinigkeiten. Am Sonntag darauf gingen wir zum Gottesdienst. Er fand in der Schule statt, denn die Kirche war beschädigt. Der Tisch in der großen Aula war mit weißem Tuch bedeckt, darauf das Kreuz und brennende Kerzen. Es war recht eng, weil wohl alle Deutschen und alle Umsiedler gekommen waren. Ein deutscher Kaplan zelebrierte den Gottesdienst. Voller Freude nahm ich wahr, dass dieser katholisch und – genau wie bei uns im Osten – in lateinischer Sprache gefeiert wurde. Für eine Weile verlor ich die Orientierung und glaubte, zu Hause in Koropiec zu sein. [...]

Ich merkte, dass die Deutschen mehr uns beobachteten, als dass sie beteten. Der Kontrast zwischen den Kopftüchern unserer verheirateten Frauen und den Hüten der deutschen Frauen musste für sie sehr überraschend gewesen sein. Ich hatte auch den Eindruck, dass sie sich wunderten, dass wir dem Ritual gemäß korrekt niederknieten, aufstanden und uns bekreuzigten. [...]

Seit einigen Tagen übernachtete Emma bei uns. Sie war tief verschreckt und deprimiert. Nur ein Schatten ihrer selbst. Sie fürchtete sich, zu Hause zu schlafen, denn die Banditen trieben ihr Unwesen ohne Rücksicht auf die Tageszeit, und sie war überdies eine hübsche Frau. Eines Nachts, als wir schon schliefen, klopfte es an der Tür. Längere Zeit reagierte niemand von uns. Das Klopfen wurde zum Hämmern mit Fäusten. Mama stand schließlich auf, entzündete die Lampe und öffnete die Tür. Der Ortsvorsteher trat ein – unser früherer Nachbar in Koropiec, Józef Felsztyński. In scharfem Ton befahl er Emma, aufzustehen und sich anzukleiden. Als Mama Widerspruch einlegte, befahl er ihr im selben Ton zu schweigen.

Die erschrockene, totenblasse Frau begann sich anzukleiden. Keiner von uns wusste, worum es ging. Plötzlich schlug sie der Ortsvorsteher mit voller Wucht ins Gesicht. Wir konnten ihr keinen Beistand leisten, als er sie brutal aus der Tür stieß. Uns bewarf er mit schmutzigen Schimpfworten, weil wir Deutschen Unterschlupf gewährten. [...]

Die Repatrianten, die aus dem Grenzland im Osten in die „Wiedergewonnenen Gebiete“ gekommen waren, bestellten zwar den Boden, sie pflügten und säten, aber sie taten es ohne Begeisterung. Die Sehnsucht nach der Heimat und den dort zurückgebliebenen Angehörigen setzte uns zu. Allgemein herrschte die Überzeugung, dass wir nur zeitweilig hier waren. [...]

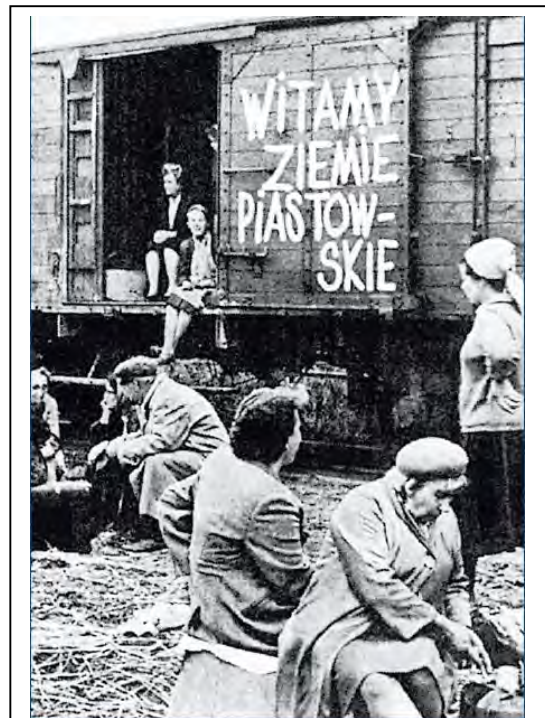
Aus: Michał Sobków: *Heimat. Völker am Scheideweg*. In: *Karta. Zeitzeugnisse aus Ostmitteleuropa*, Nr. 1/2000. S. 90, 95 f.

* *Repatriant*: In der Volksrepublik Polen gebräuchliche verharmlosende Bezeichnung für Zwangsumsiedler aus Ostpolen

** *Bandera-Leute*: Ukrainische Nationalisten, die durch Überfälle und Morde die polnische Bevölkerung aus Ostpolen vertrieben.

Polnische Briefmarke von 1985. Der Text lautet:
 „40-jähriges Jubiläum der wiedergewonnenen Gebiete / Wir waren hier, wir sind hier, wir werden hier sein / Ministerium der wiedergewonnenen Gebiete 1945–1949 / W. Gomułka“

Aus Ostpolen zwangsumgesiedelte Polen auf dem Weg nach Schlesien (1946). Auf der Waggontür steht geschrieben: „Wir begrüßen die Piastengebiete“.

Aus: *Flucht und Vertreibung. Europa zwischen 1939 und 1948*. Hamburg. 2004. S.202/203.

Aufgaben

1. Lesen Sie die Erinnerungen von Michał Sobków. Formulieren Sie – ausgehend von der Verhaftung Emmas – einen Hintergrundbericht, der den politischen Hintergrund dieses Aufeinandertreffens von Deutschen, die noch nicht vertrieben wurden, und Ostpolen, die bereits vertrieben wurden, beschreibt.

2. Überlegen Sie aus heutiger Sicht, welches Schicksal – auch im Hinblick auf die politischen und wirtschaftlichen Entwicklungen nach 1945 – die vertriebenen Deutschen und die zwangsumgesiedelten Polen verbindet bzw. unterscheidet.

3. Auf der Waggontür eines Zuges mit Übersiedlern aus Ostpolen nach Schlesien steht geschrieben: „Wir begrüßen die Piastengebiete“, auf der Briefmarke ist von „wiedergewonnenen Gebieten“ die Rede. Erklären Sie die Begriffe „Piastengebiete“ bzw. „wiedergewonnene Gebiete“ (ggfs. mit Hilfe des Internet) und interpretieren Sie diese im Hinblick auf die historische Lage Schlesiens zwischen Deutschland und Polen.

Arbeitsblatt 4: Flucht und Vertreibung im östlichen Europa zwischen 1944 und 1948

© Cornelsen

Aufgaben

1. Erstellen Sie anhand der Pfeile in der Karte eine Tabelle, in welche Sie Herkunftsland, Zielland und Anzahl der Flüchtlinge und Vertriebenen eintragen.

Herkunftsland/Region	Zielland/Region	Anzahl der Flüchtlinge und Vertriebenen

2. Recherchieren Sie, ob es in Ihrer Stadt Hinweise, z.B. in Form von Straßennamen, auf die Aufnahme von Vertriebenen nach 1945 gibt.

3. Recherchieren Sie, ob Sie in Ihrer Familie oder in Ihrem Bekanntenkreis Personen oder deren Nachkommen haben, die nach 1945 aus den ehemaligen deutschen Ostgebieten oder anderen Gebieten Ostmitteleuropas geflüchtet oder vertrieben worden sind. Fassen Sie deren Erinnerungen in einem kurzen Bericht zusammen.

Arbeitsblatt 5: Flucht und Vertreibung als Politikum

1946

1947

1949

1949

1949

1949

1949

ab 1953

Aufgaben

1. Beschreiben Sie die Wahlplakate. Was fällt Ihnen auf? Was verwundert sie? Was hätten Sie (nicht) erwartet?

2. Informieren Sie sich über die Positionen der Parteien zur Oder-Neiße-Linie bis zur deutschen Wiedervereinigung 1990. Beziehen Sie auch den Kniefall von Willy Brandt mit ein (mehr unter: <http://www.poleninderschule.de/arbeitsblaetter/geschichte/willy-brandts-kniefall-und-der-warschauer-vertrag-1970/>).

3. Welche Vertretungen für Vertriebene entstanden nach 1945? Was waren ihre Forderungen und wie viele Menschen repräsentierten sie? Welche Formen der staatlichen Unterstützung gab es nach dem Krieg für Vertriebene in Ost- und Westdeutschland? Recherchieren Sie.

Arbeitsblatt 6: Erinnerung an Flucht und Vertreibung**„Das bestgehütete Geheimnis“**

Ausschnitt aus einem Interview von Benedikt Erenz mit dem Historiker Hans Henning Hahn über den Mythos Vertreibung von 2010. Das erwähnte Buch findet sich im Literaturverzeichnis auf Seite 5.

[...]

DIE ZEIT: Es ist ein wunderlicher Widerspruch: Während die Flüchtlinge und Vertriebenen völlig in der deutschen Gesellschaft aufgegangen sind, erscheinen uns die Vertriebenenverbände fremder denn je. Wie kommt das?

Hans Henning Hahn: Das ist in der Tat ein Phänomen. Die Verbände entstammen der unmittelbaren Nachkriegszeit. Seither geben sie sich, ohne demokratische Legitimation, als die Repräsentanten unschuldiger Opfer brutaler Gewalt aus. Sie haben ihren politischen Stil, diese ganze Rhetorik aus den fünfziger Jahren bis heute konserviert, wie in einer Zeitblase. [...]

ZEIT: In den fünfziger Jahren waren die Verbände zum Teil braune Netzwerke. Hat das damals niemanden gekümmert?

Hahn: Natürlich wurde das immer wieder kritisiert, in den Medien, nicht zuletzt von zahlreichen Vertriebenen selbst. Offensichtlich sind diese Netzwerke aber damals von der Politik nicht als Skandalon empfunden worden, schließlich saßen überall Exnazis. Außerdem war nur ein sehr kleiner Teil der Heimatlosen organisiert. Die überwiegende Mehrheit hatte mit den Verbänden nichts am Hut. Gerade die NS-Vergangenheit führender Funktionäre war ja für viele der Grund, diesen Verbänden fernzubleiben. Deshalb ist es auch Quatsch, alle Vertriebenen oder gar noch ihre Nachkommen pauschal als „Ewiggestrige“ abzutun oder als „verkappte Nazis“ zu denunzieren.

ZEIT: In diesem Jahr wird die „Charta der Heimatvertriebenen“ von 1950 gefeiert. Zugleich gibt es massive Kritik. Was stört die Kritiker?

Hahn: Zwei Punkte: erstens die darin enthaltene Behauptung, die Vertriebenen seien die vom Leid jener Zeit – also der Kriegs- und Nachkriegszeit – am schwersten Betroffenen. Zweitens der viel gelobte „Verzicht auf Rache und Vergeltung“ – als würde man auf etwas verzichten, was einem zustehe. Solche Formulierungen verraten die damalige moralische Desorientierung der Charta-Autoren. Auch unter ihnen befanden sich zahlreiche ehemalige Nazis, und das mag den Mangel an Einsicht erklären in das, was geschehen war. Unerklärlich aber ist, wie man diese Formeln und Formulierungen heute noch feiern kann.

ZEIT: In dem Buch, das Sie mit Ihrer Frau geschrieben haben, sprechen Sie vom „Mythos Vertreibung“. Was meinen Sie damit?

Hahn: Hinter dem Begriff „Vertreibung“ stehen sehr unterschiedliche Umsiedlungserfahrungen von Deutschen aus den Jahren zwischen 1939 und 1949. Nicht alle diese Menschen wurden vertrieben, ja nicht einmal die gängige Redewendung „Flucht und Vertreibung“ reicht aus, um der Vielfalt der Erfahrungen gerecht zu werden.

ZEIT: Sie spielen auf die Umsiedlungen an, die schon zur Zeit des „Dritten Reichs“ stattfanden?

Hahn: Ja, zum Beispiel. Statt zu differenzieren und zu präzisieren, sprach man pauschal von Vertreibung. So trat an die Stelle einer historisch genauen Beschäftigung mit der Geschichte der Betroffenen ein Kanon gefestigter Redewendungen, der seit Jahrzehnten wiederholt wird. Solch einen rhetorischen Kanon nennt man Mythos. Deshalb unterscheiden wir in unserem Buch zwischen dem Reden über die konkreten Ereignisse, die von 1939 bis 1949 rund elf Millionen Deutsche heimatlos machten und ins heutige Deutschland brachten, und dem „Mythos Vertreibung“. Wir wollen die Aufmerksamkeit auf das historische Geschehen selbst lenken.

ZEIT: Es gibt Werke berühmter Autoren zum Thema, von Anna Seghers bis Siegfried Lenz. Es gab und gibt etliche Sachbücher, Filme, Fernseh- und Zeitschriftenserien. Warum wird dennoch immer wieder suggeriert, das Thema wäre ein „Tabu“?

Hahn: Ich sprach gerade vom rhetorischen Kanon, der den Mythos ausmacht. In diesem Fall gehörte der Tabu-Vorwurf von Anfang an dazu. Die Vertriebenenpolitiker klagten darüber, dass die Welt, Europa, ja auch Deutschland das Leid der deutschen Zivilbevölkerung nicht kennen wolle und eben tabuisiere. Was damals schon Unsinn war: Wir haben in unserem Buch den internationalen Berichten und der Wahrnehmung der Vertreibung in der frühen Nachkriegszeit ein ganzes Kapitel gewidmet. Im Übrigen wurde jeder, der in der Bundesrepublik aufwuchs, in Schule und Medien mit dem Thema konfrontiert. Es blieb zwar meist bei dem pauschalen Bild der „Vertreibung durch die Sowjets“, über die ganze Vielfalt der Verlusterfahrungen der Deutschen zwischen 1939 und 1949 konnte man wenig hören, sehen und lesen. Aber das Thema an sich war in der Öffentlichkeit omnipräsent. [...]

Aus: DIE ZEIT, 07.10.2010 Nr. 41, <http://www.zeit.de/2010/41/Interview-Hahn>

Aufgaben

- 1. Lesen Sie das Interview mit dem Historiker Henning Hahn und diskutieren Sie die Verwendung des Begriffs „Vertreibung“. Warum spricht Hahn von einem „Mythos“?*
- 2. Wie charakterisiert Hahn die Vertriebenenverbände? Informieren Sie sich über die Hintergründe.*
- 3. Lesen Sie den Text der „Charta der deutschen Heimatvertriebenen“ von 1950 und diskutieren Sie die Prämissen und Forderungen der Heimatvertriebenen.*
- 4. Informieren Sie sich über die Diskussionen um ein „Zentrum gegen Vertreibungen“ und die Stiftung „Flucht, Vertreibung und Versöhnung“. Nehmen Sie dazu die Links auf Seite 4 zur Hilfe. Warum gab und gibt es immer wieder politische Auseinandersetzungen um das Thema „Flucht und Vertreibung“?*

Arbeitsblatt 7: Flucht und Vertreibung damals und heute

Rede von Bundespräsident Joachim Gauck am Gedenktag für die Opfer von Flucht und Vertreibung am 20. Juni 2015

„Über Entwurzelte wollen wir heute sprechen.

Über Flüchtlinge und Vertriebene, zwangsweise Emigrierte.

Über Heimatlose einst und Heimatlose heute und morgen.

Über Menschen, die nicht mehr dort sind und auch noch nicht ganz hier.

Über Menschen, die etwas vermissen und gleichzeitig froh sind, nicht dort leben zu müssen, wohin das Heimweh ihre Gedanken lenkt.

Über Entwurzelte wollen wir heute sprechen. [...]

Auf eine ganz existentielle Weise gehören sie nämlich zusammen – die Schicksale von damals und die Schicksale von heute, die Trauer und die Erwartungen von damals und die Ängste und die Zukunftsorientierungen von heute.

Ich wünschte, die Erinnerung an die geflüchteten und vertriebenen Menschen von damals könnte unser Verständnis für geflüchtete und vertriebene Menschen von heute vertiefen. Und umgekehrt: Die Auseinandersetzung mit den Entwurzelten von heute könnte unsere Empathie mit den Entwurzelten von damals fördern. [...]

Hunderttausende Menschen kamen durch Kriegshandlungen, Krankheit, Hunger, Vergewaltigungen, auch durch Entkräftung und Zwangsarbeit in der Nachkriegszeit um. Insgesamt verloren 12 bis 14 Millionen Deutsche am Ende des Zweiten Weltkrieges durch Flucht und Vertreibung ihre Heimat. Die Bevölkerung in jenen Gebieten, die später Bundesrepublik Deutschland und Deutsche Demokratische Republik heißen sollten, wuchs um nahezu 20 Prozent. [...]

Heute weiß ich: Wer die Gefühle des anderen abwehrt, der wehrt auch eigene Gefühle ab. Offenheit für das Leid der anderen hingegen führt zu Verständnis, führt zu Nähe. Daran sollten wir heute auch denken, wenn in unserem Ort, in unserem Stadtteil oder in unserer Nachbarschaft Fremde einquartiert werden oder des Schutzes bedürfen. Verständnis für das Leid des anderen ist eine Grundvoraussetzung mitmenschlichen Zusammenlebens. [...]

Unbehagen gegenüber dem Fremden gab es zu allen Zeiten. Wir erleben es heute, wir erlebten es nach 1945, obwohl es sich bei den Flüchtlingen um Landsleute handelte, die in derselben Kultur verankert waren und zum Teil in derselben nationalen Geschichte. Fremd – das lernen wir daraus – ist jeweils derjenige, der neu in eine schon bestehende Gruppe hineinkommt und als Eindringling empfunden wird. Gründe für Distanz oder Ablehnung, die finden sich immer. [...]

Deutschland hat so viel Erfahrung mit Flüchtlingen und Vertriebenen, eine positive Erfahrung, auf die wir im öffentlichen Diskurs viel zu selten zurückgreifen. Dabei täte uns doch Rückversicherung gut, wenn wir uns heute mit neuen Herausforderungen konfrontiert sehen. [...]

Viele streben nach Europa, einem Ort ihrer Sehnsucht, dem Kontinent der Freiheit und des Wohlstands, der ihnen und ihren Familien ermöglichen soll, ein besseres Leben ohne Angst, Gewalt und Hunger zu führen. [...]

Sie sind wochen- oder monate-, manchmal jahrelang unterwegs und wehrlos Plünderern, Erpressern und Schleusern ausgeliefert. Sie werden ausgebeutet, ausgeraubt, gefoltert, sexuell missbraucht. [...]

Auch Deutschland war einmal ein Land voller verzweifelter, hoffender Auswanderer. Fast 5,5 Millionen Deutsche trieb es zwischen 1812 und 1912 trotz lebensgefährlicher Überfahrten über

den Atlantik zu einem ungewissen Neuanfang in Amerika. Sie flohen vor der Not, und sie flohen vor politischer Repression oder religiöser Intoleranz – so wie die Flüchtlinge und viele Migranten heute. [...]

In jüngster Zeit ist nämlich erneut die Frage zu hören: Wie viele Flüchtlinge kann unsere Gesellschaft überhaupt verkraften? Eine Nation lebt ja vom Zusammengehörigkeitsgefühl, vom Vertrauen, der Kooperation und vom Mitgefühl unter ihren Bürgern. Flüchtlinge und Zuwanderer erhöhen einerseits die soziale und kulturelle Vielfalt und vergrößern die Innovationskraft der Gesellschaft. Deshalb sprechen wir in diesen Fällen auch von Bereicherung. Andererseits wissen wir aus jüngsten wissenschaftlichen Untersuchungen, dass gegenseitige Rücksichtnahme und die Bereitschaft zur Solidarität innerhalb einer Gesellschaft auch zurückgehen können, wenn etwa die Zahl der Flüchtlinge und Zuwanderer in Ballungsräumen zu schnell und zu stark steigt oder die kulturelle Distanz zu groß erscheint.

Zugleich dürfen wir aber die Möglichkeiten von Flüchtlingen und die Chancen für unsere Gesellschaft nicht verkennen. Wir müssen uns immer wieder daran erinnern, welch großen Anteil Flüchtlinge und Vertriebene am erfolgreichen Aufbau Deutschlands hatten. Eben diesen Geist, der den Neuanfang sucht und die Zukunft gestalten will, erkenne ich auch bei vielen Flüchtlingen von heute. [...]

Vor 70 Jahren hat ein armes und zerstörtes Deutschland Millionen von Flüchtlingen zu integrieren vermocht. Denken wir heute nicht zu klein von uns. Haben wir Vertrauen in die Kräfte, über die dieses Land verfügt. Wir brauchen immer auch ein Selbstbild, das uns trägt. Und wir werden uns selbst auf Dauer nur akzeptieren können, wenn wir heute alles tun, was uns heute möglich ist. Warum sollte ein wirtschaftlich erfolgreiches und politisch stabiles Deutschland nicht fähig sein, in gegenwärtigen Herausforderungen Chancen von morgen zu erkennen?“

Aus: <http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-Gauck/Reden/2015/06/150620-Gedenktag-Flucht-Vertreibung.html>

Die gesamte Rede zum Nachhören: <https://www.youtube.com/watch?v=NN3UA4uqmn0>

Aufgaben

1. Fassen Sie in den Inhalt der Rede von Bundespräsident Gauck knapp in zwei Sätzen zusammen.
2. Warum ist die Auseinandersetzung mit historischer Flucht und Vertreibung nach Ansicht Joachim Gaucks so wichtig? Welche Hoffnungen hegt er?
3. Warum meint der Bundespräsident, dass die neuen Herausforderungen bewältigt werden können?
4. Welche Chancen können sich seiner Meinung nach aus Migration und Integration für die deutsche Gesellschaft ergeben?
5. Vergleichen Sie die Flüchtlingswelle damals und heute in Bezug auf Ausgangssituation, Flüchtlinge und Motivation zur Flucht.
6. Informieren Sie sich in Ihrem näheren Umfeld über Flucht und Vertreibung in der Nachkriegszeit und über Flüchtlinge und Asylsuchende heute.

Polen im Zweiten Weltkrieg und der Warschauer Aufstand 1944

Kurzbeschreibung des Moduls

Der Erinnerung an den Zweiten Weltkrieg, der mit dem Überfall Deutschlands und der Sowjetunion auf Polen begann, an die Teilung des Landes, den Alltag unter der Okkupation, aber auch den militärischen und zivilen Widerstand kommt im polnischen Geschichtsbewusstsein bis heute eine zentrale Bedeutung zu. Im deutschen Geschichtsbewusstsein, auch in Schulbüchern und im Schulunterricht, spielen diese Themen eine eher untergeordnete Rolle.

In einer Einführung werden im folgenden Modul grundlegende Fragestellungen dieses Themas angesprochen und eingeordnet. In fünf Arbeitsblättern werden einzelne Aspekte vertieft und am Beispiel des Warschauer Aufstands von 1944 Fragen der heutigen Bewertung und der Formen der Erinnerung behandelt.

Ein von Andrzej Klamt im Auftrag des Deutschen Polen-Instituts erstellter Schulfilm „Polen im Zweiten Weltkrieg“ eignet sich als Einstieg in das Thema.

Das Modul enthält

- eine **didaktische Einführung** zum Thema
- Hinweise **zu Referatsthemen, weiterführender Literatur** sowie **Links**
- **Arbeitsblatt 1:** Aus einer Ansprache Adolf Hitlers / Zehn Gebote für die Kriegsführung der deutschen Soldaten
- **Arbeitsblatt 2:** Der Hitler-Stalin-Pakt / Außenminister Władysław Bartoszewski zur Rolle Polens im Zweiten Weltkrieg
- **Arbeitsblatt 3:** Der Warschauer Aufstand
- **Arbeitsblatt 4:** Heldenmut oder Wahnsinn – welchen Sinn hatte der Warschauer Aufstand?
- **Arbeitsblatt 5:** Der Warschauer Aufstand im Liedtext

Didaktische Einführung zum Thema

Polen im Zweiten Weltkrieg und der Warschauer Aufstand 1944

Hinweise zum Einsatz im Unterricht

Das Thema „Polen im Zweiten Weltkrieg und der Warschauer Aufstand 1944“ lässt sich behandeln

- im Kontext der Unterrichtseinheit „Zweiter Weltkrieg“
- im Kontext der Behandlung des Themas „Vergangenheitsbewältigung und Erinnerungspolitik“
- zur Vorbereitung eines Schüleraustauschs mit Polen

Film

Polen im Zweiten Weltkrieg (8.58 Min.)

<http://www.poleninderschule.de/filme/geschichte/>

Ein Schulfilm von Andrzej Klamt im Auftrag des Deutschen Polen-Instituts.

„1. August 1944: Vom Warschauer Aufstand zur Zwangsarbeit“ (15.43 Min.)

<http://www.zwangsarbeit-archiv.de/zwangsarbeit/ereignisse/warschauer-aufstand-1944/index.html>

Eine Zeitzeugin und ein Zeitzeuge berichten von dem Aufstand und seinen Folgen. Ausschnitte aus lebensgeschichtlichen Interviews mit zwei Menschen, die 1944 am Warschauer Aufstand beteiligt waren und in der letzten großen Deportationswelle zur Zwangsarbeit nach Deutschland verschleppt wurden: Alicja K. in ein Konzentrationslager, Zbigniew D. in eine Fabrik.

„Geheimsache Ghettofilm“ (1.27 Std.)

<http://www.bpb.de/geschichte/nationalsozialismus/geheimsache-ghettofilm/157498/der-film>

Mit Begleitmaterialien der Bundeszentrale für politische Bildung. Der Film ist nur in Deutschland online zugänglich.

„Godzina W“ (77 Min.)

<https://www.youtube.com/watch?v=-a70QJra1Do>

Polnischer Spielfilm über den Warschauer Aufstand mit englischen Untertiteln.

„Der Stern und sein Schatten“ – Daimler-Benz kehrt zurück in die Genshagener Heide (insgesamt 90 Min.), Ausschnitt 6: Die Polinnen (15.19 Min.)

<http://www.gesichter-der-zwangsarbeit.de/die-filme>

Dokumentationen von Helmuth Bauer mit Ágnes Bartha über Edit Bán Kiss, die Erinnerungen und Wiederbegegnungen ehemaliger KZ-Häftlinge und über ihren Kampf um materielle wie ideelle Anerkennung durch die Daimler-Benz AG.

„Miasto ruin (Stadt der Ruinen)“ (6.49 Min.)

<https://www.youtube.com/watch?v=twDouTqS4c8#t=261>

Slideshow-Video über das zerstörte Warschau.

„Die Poleneiche“ – Film über die Liebe einer Deutschen zu einem polnischen Zwangsarbeiter (48.42 Min.)

<https://www.youtube.com/watch?v=jZXUYpRr310>

AF-Film in Zusammenarbeit mit der Literaturwerkstatt (Leitung: Hartmut Danneck) des Gymnasiums am Hoptbühl in Villingen-Schwenningen.

Virtueller Besuch im Museum des Warschauer Aufstands (6.23 Min.)

<http://www.polish-online.com/polen/staedte/warschauer-aufstand-museum.php>

Eindrücke von der Dauerausstellung. Für den Film auf der Seite nach unten scrollen.

Audio

„70 Jahre Warschauer Aufstand: Der aufbegehrende Nachbar“ (16.20 Min.)

http://www.deutschlandradiokultur.de/70-jahre-warschauer-aufstand-der-aufbegehrende-nachbar.976.de.html?dram%3Aarticle_id=293128

Ein Feature im Deutschlandradio Kultur vom 30.7.2014 anlässlich des 70. Jahrestags des Warschauer Aufstands zur Frage nach dem deutschen Umgang mit den polnischen Freiheitskämpfern im 19. und 20. Jahrhundert. An der Niederschlagung des Warschauer Aufstands maßgeblich beteiligt war SS-Gruppenführer Heinz Reinefarth – im Nachkriegsdeutschland langjähriger Bürgermeister von Westerland. Thematisiert wird auch der Umgang mit der Erinnerung an diesen Lokalpolitiker auf Sylt.

Warschauer Aufstand 1944: Wendepunkt im polnischen Widerstand. Włodzimierz Borodziej im Gespräch mit Michael Köhler (10.11 Min.)

http://www.deutschlandfunk.de/warschauer-aufstand-1944-wendepunkt-im-polnischen-widerstand.694.de.html?dram:article_id=292834

Ein Interview mit dem polnischen Historiker Włodzimierz Borodziej im Deutschlandfunk am 27.07.2014 zum Jahrestag des Warschauer Aufstands.

„Die Kinder des Warschauer Aufstands“ (43.43 Min.)

http://www.deutschlandfunk.de/tragische-helden-die-kinder-des-warschauer-aufstands.1170.de.html?dram:article_id=287855

Deutschlandfunk-Dossier von Holger Lühmann vom 13.07.2014. Im Warschauer Aufstand kämpften auch viele Tausend Kinder. Der Heldenkult um die Jungen von damals wird jedoch zunehmend auch kritisiert – so wie die bisherige Deutung der Aufstandsgeschichte insgesamt.

„Bin ich ein Mörder geworden?“ (6.23 Min.)

http://www.deutschlandradiokultur.de/70-jahre-warschauer-aufstand-bin-ich-ein-moerder-geworden.2165.de.html?dram%3Aarticle_id=294406

Beitrag des Deutschlandfunks vom 13.08.2014. Erinnerungen eines 22-jährigen ehemaligen Wehrmachtssoldaten, Originalaufnahmen. Am 13. August 1944 war Harald Kaiser unter den ersten deutschen Spezialeinheiten, die in die Stadt einmarschierten, um den Aufstand niederzuschlagen.

„Film *Steine für die Barrikade* – Märtyrer des polnischen Untergrunds“ (4.27 Min.)

http://www.deutschlandfunk.de/film-steine-fuer-die-barrikade-maertyrer-des-polnischen.691.de.html?dram:article_id=280457

Eine Rezension von Martin Sander im Deutschlandfunk am 18.03.2014. Pfadfinder gingen während der NS-Besatzung in den polnischen Untergrund und kämpften gegen die deutschen Okkupanten. Der Film „Steine für die Barrikade“ sorgte 2014 in Polen für eine kontroverse Diskussion.

„Zimmer Nummer 18: Die Polinnen von Moabit“ (50.52 Min.)

http://www.deutschlandfunk.de/geschichte-zimmer-nummer-18.1247.de.html?dram:article_id=279459

Ein Deutschlandfunk-Feature von Simone Trierer vom 18.04.2014 über sieben junge Polinnen, die vom Reichsgericht wegen Spionage verurteilt worden waren und im Gefängnis Moabit einsaßen.

Einführungstext

Der Einführungstext behandelt die zentralen Ereignisse des Themas „Polen im Zweiten Weltkrieg“. Der Text eignet sich als Hintergrundinformation für Lehrerinnen und Lehrer, als Ergänzungsmaterial zum Film „Polen im Zweiten Weltkrieg“ sowie als Textvorlage zur Schülerarbeit.

Themen der Arbeitsblätter

- **Arbeitsblatt 1:** Aus einer Ansprache Adolf Hitlers / Zehn Gebote für die Kriegsführung der deutschen Soldaten
- **Arbeitsblatt 2:** Hitler-Stalin-Pakt / Außenminister Władysław Bartoszewski zur Rolle Polens im Zweiten Weltkrieg
- **Arbeitsblatt 3:** Der Warschauer Aufstand
- **Arbeitsblatt 4:** Heldenmut oder Wahnsinn – welchen Sinn hatte der Warschauer Aufstand?
- **Arbeitsblatt 5:** Der Warschauer Aufstand im Liedtext

Themen, Links und Literatur

Themen für Referate und Hausarbeiten

Die Themenvorschläge für Referate oder Hausarbeiten sollen Möglichkeiten aufzeigen, das Thema über den Unterricht hinaus mit den Schülerinnen und Schülern zu bearbeiten. Entsprechende Hinweise zur Sekundärliteratur erleichtern die Recherche und geben erste Anhaltspunkte für den Arbeitseinstieg:

Die deutsche Besatzung Polens im Zweiten Weltkrieg. Vorgehensweisen und Zielsetzungen. Vergleich mit der deutschen Besatzungspolitik in anderen Ländern.

Der militärische und zivile polnische Widerstand im Zweiten Weltkrieg.

Deutsche Besatzungspolitik in Polen im Spiegel des Films, z. B.

Der Pianist (Roman Polański)

Filmheft: http://www.film-kultur.de/filme/der_pianist.html

Schindlers Liste (Steven Spielberg)

Schulmaterialien: <https://www.yadvashem.org/de/education/educational-materials/lesson-plans/schindler.html> und
<https://www.kinofenster.de/download/schindlers-liste-fh-6-pdf>

Der Kanal (Andrzej Wajda)

weitere Informationen: http://de.wikipedia.org/wiki/Der_Kanal

Korczak (Andrzej Wajda)

Filmheft: <http://www.film-kultur.de/filme/korczak.html>

Jakob der Lügner (Frank Beyer), <https://www.defa-stiftung.de/filme/filmsuche/jakob-der-luegner/>

Lauf, Junge lauf (Pepe Danquart)

Schulmaterialien: <http://www.laufjungelauf-derfilm.de/schulmaterial.html>

Die Konspirantinnen. Polnische Frauen im Widerstand 1939-1945 (Paul Meyer)

<http://lernen-aus-der-geschichte.de/Lernen-und-Lehren/content/4167/2009-10-10-Konspirantinnen-Polnische-Frauen-im-Widerstand-1939>

Recherchieren Sie im Stadtarchiv und in Stadtchroniken zur Zwangsarbeit während des Zweiten Weltkriegs und befragen Sie Zeitzeugen zu diesem Thema.

Internethinweis: <https://www.stiftung-evz.de/projekte/projektfinder.html> (Datenbank mit Hinweisen zu Projekten zum Thema Zwangsarbeit),

<https://www.bpb.de/geschichte/nationalsozialismus/ns-zwangsarbeit/> sowie:

<http://www.zwangsarbeit-archiv.de/> (mit vielfältigen Hinweisen zur Behandlung des Themas in der Schule und einer Suchmaske für lokale Erinnerungsstätten).

Recherchieren Sie im Internet die Biografie Heinz Reinefarths und diskutieren Sie, warum er Bürgermeister und Landtagsabgeordneter werden konnte. Wie war der Umgang mit der nationalsozialistischen Vergangenheit in der Bundesrepublik Deutschland nach dem Krieg? Wie hat sich der Umgang mit der deutschen Vergangenheit seit 1945 bis heute verändert?

Auf Seite 7 finden Sie weiterführende Links und Literaturhinweise, die Ihnen den Rechercheeinstieg erleichtern können.

Stellen Sie Ausschnitte aus dem Buch „Jureks Erben“ im Unterricht vor. Wie erging es Jurek als polnischer Häftling im KZ Auschwitz? Wie sah die deutsch-polnische Annäherung nach dem Krieg aus? Welche Rolle spielen Geschichten für unsere Erinnerung? Wie erinnern wir heute an den Zweiten Weltkrieg und die Gräueltaten in den Konzentrationslagern?

Bader, Katarina: Jureks Erben. Vom Weiterleben nach dem Überleben. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 3. Aufl. 2010 (Rezension: <http://www.zeit.de/2010/28/L-P-Jurek>)

Bewegendes Buch über die Freundschaft zwischen einer jungen Deutschen und einem polnischen Auschwitz-Überlebenden, das auch Einblicke in die deutsch-polnische Annäherung nach 1945 und den Aufbau von Aktion Sühnezeichen Friedensdienste gewährt.

Das Thema im Internet

Dossier Zweiter Weltkrieg und Polen

<http://www.das-polen-magazin.de/dossier-der-zweite-weltkrieg-und-polen/>

Dossier Warschauer Aufstand

<http://www.das-polen-magazin.de/dossier-warschauer-aufstand/>

Der Warschauer Aufstand

<http://www.dhm.de/lemo/html/wk2/kriegsverlauf/warschaueraufstand/>

Ausstellung „Der Warschauer Aufstand 1944“ in der Stiftung Topographie des Terrors, Berlin

<http://www.topographie.de/seminare/der-warschauer-aufstand-1944/>

Informationen zu Ausstellung und Seminarangeboten in Berlin. Die Ausstellung läuft vom 30.07. bis 26.10.2014.

Der Warschauer Aufstand 1944 – Chronologie der Ereignisse und Bilanz.

Geschichts-Referat zum Thema „Zweiter Weltkrieg“

<http://www.e-hausaufgaben.de/Referate/D4310-Der-Warschauer-Aufstand-1944-Der-Warschauer-Aufstand-1944.php>

Warschauer Aufstände. Planet Wissen

http://www.planet-wissen.de/laender_leute/polen/geschichte_polens/polen_aufstaende.jsp

„Zweiter Weltkrieg. Die Stunde „W“, Silke Lent in der ZEIT vom 01.08.2009

http://www.zeit.de/2004/32/A-Warschau_2f32/komplettansicht

„Diesen polnischen Film sollten die Deutschen sehen“ von Tomasz Lis in der Welt vom 15.08.2014

<http://www.welt.de/debatte/kommentare/article131264226/Diesen-polnischen-Film-sollten-die-Deutschen-sehen.html>

Eine Vorstellung des polnischen Films „Miasto 44“ (dt. Stadt 44) des Regisseurs Jan Komasa und ein Kommentar zur Bedeutung des Wissens um die deutsche Geschichte (insbesondere den Warschauer Aufstand 1944) für die deutsch-polnische Versöhnung.

Homepage des Museums des Warschauer Aufstands (Englisch)

<http://www.1944.pl/en/>

KZ-Gedenkstätte Mannheim-Sandhofen (mit Material zum Warschauer Aufstand)

<http://www.kz-gedenkstaette-sandhofen.de/>

Homepage des polnischen Außenministeriums mit Beiträgen zu folgenden Themen: Die Verteidigung Polens in 1939; Die Untergrundarmee im besetzten Polen; Die Polen in Kämpfen des Zweiten Weltkrieges; Die polnischen Streitkräfte im Westen; Die polnische Armee an der Ostfront; Die „Enigma“ (Dechiffriermaschine) und der Geheimdienst.

<https://www.wv2.pl/II,Weltkrieg,,die,Polen,in,Kampfen,3.html>

„75 Jahre Hitler-Stalin-Pakt – Deutschlands verzerrter Blick“, in: Süddeutsche Zeitung vom 23.08.2014, Gespräch mit dem Historiker Stefan Troebst

<http://www.sueddeutsche.de/politik/jahre-hitler-stalin-pakt-deutschlands-verzerrter-blick-1.2097705>

Polen: Gedenken an den Überfall 1939. Von Brigitte Jäger-Dabek

<http://www.das-polen-magazin.de/polen-gedenken-an-ueberfall-1939/>

Erinnerungsorte an den Zweiten Weltkrieg in Deutschland und Polen

<http://www.erinnerungsorte.org/>

Eine Zusammenstellung des Deutsch-Polnischen Jugendwerkes mit interaktiver Karte.

„Das Geheimnis von Opa Alois“, Berliner Zeitung vom 24.08.2014

<http://www.berliner-zeitung.de/kultur/dokumentationen-zweiter-weltkrieg-das-geheimnis-von-opa-alois,10809150,28208600.html>

Torsten Wahl gibt einen kommentierten Überblick über verschiedene Fernseh-Dokumentationen, die anlässlich des 75. Jahrestages des Überfalls auf Polen gezeigt wurden.

Berichte über den Höheren SS- und Polizeiführer Heinz Reinefarth:

„Brauner Sand in Westerland“, Olaf Sundermeyer in der ZEIT vom 30.09.2011.

<http://www.zeit.de/wissen/geschichte/2011-09/sylt-reinefarth-nationalsozialismus>

„Vom Henker zum Bürgermeister“, Andreas Mix im Stern vom 31.07.2008.

<http://www.stern.de/politik/geschichte/heinz-reinefarth-vom-henker-zum-buergermeister-632957.html>

„Heinz Reinefarth ließ ihre Familien ermorden“, Sylter Rundschau vom 08.08.2014.

<http://www.shz.de/lokales/sylter-rundschau/heinz-reinefarth-liess-ihre-familien-ermorden-id7351951.html>

Bericht über eine Gedenkveranstaltung, bei der an das Massaker von Wola während des Warschauer Aufstands erinnert wurde. Zu Beginn (bis 19.40 Min.) die bewegende Rede der Bürgermeisterin von Sylt Petra Reiber (auf Deutsch und Polnisch).

<https://www.youtube.com/watch?v=nSmJoxDfge0&feature=share>

Zum Weiterhören und -lesen:

Gespräch mit Klaus Pokatzky über Philipp Martins Buch „Der Fall Reinefarth“.

http://www.deutschlandradiokultur.de/geschichtsband-politkarriere-eines-ns-schlaechters.950.de.html?dram:article_id=285356

Marti, Philipp: Der Fall Reinefarth. Eine biografische Studie zum öffentlichen und juristischen Umgang mit der NS-Vergangenheit. Beiträge zur Zeit- und Regionalgeschichte. Band 1, Neumünster/Hamburg: Wachholtz Verlag 2014.

Weiterführende Literatur

Białoszewski, Miron: Nur das was war. Erinnerungen aus dem Warschauer Aufstand. Übers. von Esther Kinsky. Frankfurt a.M.: Neue Kritik 1994.

Böhler, Jochen: Der Überfall. Deutschlands Krieg gegen Polen. Frankfurt am Main: Eichborn 2009.

Bömelburg, Hans-Jürgen (Hrsg.): Der Warschauer Aufstand 1944. Ereignis und Wahrnehmung in Polen und Deutschland. Paderborn: Schöningh 2011.

Borodziej, Włodzimierz: Die deutsch-polnischen Beziehungen – der Krieg und seine Konsequenzen. In: Grenzerfahrungen: Jugendliche erforschen deutsch-polnische Geschichte. Hrsg. v. Alicja Wancerz-Gluza. Eingeleitet von Władysław Bartoszewski und Richard von Weizsäcker. Hamburg: Edition Körber Stiftung 2003, S. 29–38.

Borodziej, Włodzimierz: Der Warschauer Aufstand. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch 2004 (Rezension unter: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2003-1-098>).

Browning, Christopher R.: Ganz normale Männer. Das Reserve-Polizeibataillon 101 und die „Endlösung“ in Polen. Reinbek b. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch 1999.

Cieszkowska, Magda (Hrsg.): Wahrheit, Erinnerung, Verantwortung. Der Warschauer Aufstand im Kontext der deutsch-polnischen Beziehungen. Warszawa: Stiftung „Polnisch-Deutsche Aussöhnung“ 2010.

Das Heimweh des Walerjan Wróbel. Ein Sondergerichtsverfahren 1941/42. Aufgezeichnet von C. U. Schminck-Gustavus. Berlin-Bonn: Dietz 1986.

Erinnerungskultur des 20. Jahrhunderts. Analysen deutscher und polnischer Erinnerungsorte. Hrsg. vom Museum des Warschauer Aufstands. Frankfurt am Main: Lang 2011, 241 S.

Hosenfeld, Wilm: „Ich versuche jeden zu retten“. Das Leben eines deutschen Offiziers in Briefen und Tagebüchern. Im Auftrag des Militärischen Forschungsamtes hrsg. von Thomas Vogel. Stuttgart: DVA 2004.

Aufzeichnungen des deutschen Offiziers, der in Roman Polańskis Film „Der Pianist“ den Titelhelden rettet.

Kneip, Matthias; Mack, Manfred: Polen im Zweiten Weltkrieg. In: Dies.: Polnische Geschichte und deutsch-polnische Beziehungen. Berlin: Cornelsen 2007, S. 70-83.

Kochanowski, Jerzy; Kosmala, Beata (Hrsg.): Deutschland, Polen und der Zweite Weltkrieg. Geschichte und Erinnerung. Potsdam: Deutsch-Polnisches Jugendwerk 2013². [auch auf Polnisch erschienen] [Inhaltsverzeichnis](#)

Madajczyk, Czesław: Die nationalsozialistische Besatzungspolitik in Polen. In: Annäherungen. Deutsche und Polen. 1945–1995. Begleitbuch zur Ausstellung im Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. Düsseldorf: Droste 1996, S. 24-39.

Strobel, Thomas: Der Warschauer Aufstand in bundesdeutschen Schulgeschichtsbüchern 1949-2006. In: Cieszkowska, Magda (Hrsg.): Wahrheit, Erinnerung, Verantwortung. Der Warschauer Aufstand im Kontext der deutsch-polnischen Beziehungen. Warszawa: Stiftung „Polnisch-Deutsche Aussöhnung“ 2010, S. 261-274.

Polen im Zweiten Weltkrieg und der Warschauer Aufstand 1944

Einführung

Am 1. August 1944 begann in Warschau ein verzweifelter Auflehnungsversuch gegen die deutschen Besatzer der Stadt: Um 17 Uhr schlug die Stunde „W“ (für Wolność {wolnoschtsch} – dt. Freiheit). Der Warschauer Aufstand begann. Rund 45.000 Aufständische, die Mehrheit Kämpfer der Armia Krajowa (kurz „AK“, dt. Heimatarmee), lieferten sich Häuserkämpfe mit den Deutschen. 63 Tage lang dauerte dieser Kampf, der von den deutschen Besatzern bis zum 2. Oktober brutal niedergeschlagen wurde – während die sowjetische Armee tatenlos auf der anderen Seite der Weichsel wartete.

Der Aufstand kostete ca. 200.000 Soldaten und Zivilisten das Leben. Doch für Warschau war dies erst der Beginn des Untergangs: In einer einmaligen Vernichtungsaktion legten die Besatzer auf Befehl Hitlers und Himmlers systematisch ganze Stadtteile in Schutt und Asche, bis Warschau beinahe dem Erdboden gleichgemacht worden war.

Der Zweite Weltkrieg hatte am 1. September 1939 mit dem deutschen Überfall auf Polen begonnen. Am 17. September 1939 war die Rote Armee in Ostpolen einmarschiert. Am 5. Oktober 1939 musste die polnische Armee kapitulieren.

Gemäß dem deutsch-sowjetischen Abkommen („Hitler-Stalin-Pakt“) vom 23. August 1939 („Geheimes Zusatzprotokoll“) wurde der westliche Teil Polens unter deutsche, der östliche Teil unter sowjetische Besatzung gestellt. Der deutsche Teil umfasste ungefähr die Hälfte des polnischen Staatsgebiets und zwei Drittel der insgesamt 35 Millionen Einwohner zählenden Bevölkerung.

Polen 1939 – 1945

© Cornelsen

Der Westen des von deutschen Truppen besetzten polnischen Staatsgebiets wurde dem Reich angegliedert, während der mittlere Teil des Landes mit ca. 12 Millionen Einwohnern zum „Generalgouvernement“ erklärt wurde.

Die NS-Politik hatte sich im Rahmen ihrer „Lebensraumpolitik“ zum Ziel gesetzt, die eingegliederten Ostgebiete innerhalb eines Jahrzehnts in völlig deutsch besiedeltes Land zu verwandeln und damit „ethnisch zu säubern“. Die ersten Todesopfer waren bereits im Herbst 1939 bis zu 20.000 Angehörige der polnischen

Führungseliten. Hunderttausende von Polen wurden aus den westlichen Landesteilen zwangsweise in das Generalgouvernement umgesiedelt und durch Volksdeutsche aus dem Baltikum und Südosteuropa ersetzt. Die im Reichsgebiet verbliebenen Polen waren völlig enteignet.

Das Generalgouvernement hingegen sollte eine Art deutscher Kolonie werden, in der die Polen als „Untermenschen“ ohne politisches und kulturelles Eigenleben für die deutsche „Herrenrasse“ zu arbeiten hatten. Etwa 2,8 Millionen Polen wurden zur Zwangsarbeit ins Reich oder

in die besetzten Gebiete deportiert. Ganz bewusst hatte Generalgouverneur Hans Frank seinen Sitz auf der Krakauer Wawelburg genommen, in der einst die polnischen Könige gekrönt wurden, um so ein herausragendes Symbol des nationalen Stolzes zu entehren. Neben dem Besatzungsregime Hans Franks trugen auch die SS- und Sondereinheiten der Polizei dazu bei, durch Terror und willkürliche Massenverhaftungen die polnische und jüdische Bevölkerung in Furcht zu versetzen. Die Anzahl der Juden im Generalgouvernement erhöhte sich durch die Deportierten aus den eingegliederten Ostgebieten und aus dem „Altreich“ und später aus allen von den Deutschen besetzten Gebieten Europas. Im Warschauer Ghetto vegetierten unter furchtbaren Bedingungen zeitweise 400.000 Menschen, bevor sie zur Ermordung in die Konzentrations- und Vernichtungslager kamen. In Auschwitz-Birkenau, Majdanek, Treblinka und anderen Lagern wurden rund 4,5 Millionen Juden aus dem deutschen Machtbereich ermordet, außerdem Polen, sowjetische Kriegsgefangene, Sinti und Roma sowie weitere Minderheiten. Das Vorgehen der deutschen Behörden im besetzten Polen diente generell „der Zerstörung, der Knechtung und dem Völkermord. Es war in keiner Weise ihr Ziel, die Unterstützung oder Loyalität der Besetzten zu gewinnen. Die Vollstrecker der nationalsozialistischen Politik hatten die Aufgabe, jegliche Reste polnischer Staatlichkeit zu liquidieren und die polnische Nation als Gemeinschaft zu vernichten. Dass es dazu nicht kam, kann einzig darauf zurückgeführt werden, dass Hitler den Krieg verlor“ (Czesław Madajczyk).

In Polen entwickelte sich trotz lebensgefährlicher Bedingungen ein gut funktionierender Untergrundstaat. Zu den Formen des Widerstands gehörten die Herausgabe von Untergrundzeitschriften, geheime Kulturveranstaltungen sowie ein geheimes Bildungswesen von der Grundschule bis zur Universität. Die Kriegserfahrungen und insbesondere die Erfahrung der deutschen Okkupation, bei der bis zu 5 Millionen polnische Staatsbürger ihr Leben verloren, sollten nach 1945 für Jahrzehnte zu einem beherrschenden Thema im politischen, gesellschaftlichen und kulturellen Leben werden.

Die brutale deutsche Besatzungspolitik führte dazu, dass sich immer weitere Bevölkerungskreise an Widerstandsaktionen beteiligten. Der bewaffnete Arm des polnischen Untergrundstaates, die „Heimatarmee“ (Armia Krajowa), wuchs bis Ende 1943 auf 350.000 Mitglieder an. Die Heimatarmee sah ihre Aufgabe in Spionage, Sabotage und Attentaten, um die Besatzer zu schwächen.

Im April 1943 schlug die deutsche Besatzungsmacht den Aufstand der Juden im Warschauer Ghetto, der den Abtransport der letzten 60.000 Juden in die Vernichtungslager aufhalten sollte, blutig nieder.

Der Warschauer Aufstand 1944 war der symbolische Höhepunkt der Auflehnung und ist auch heute noch Symbol für den polnischen Willen zum Widerstand.

Aus: Kneip, Matthias; Mack, Manfred: Polen im Zweiten Weltkrieg. In: Dies.: Polnische Geschichte und deutsch-polnische Beziehungen. Berlin: Cornelsen 2007. S. 71f. (bearbeitet).

Arbeitsblatt 1: Aus einer Ansprache Adolf Hitlers / Zehn Gebote für die Kriegsführung der deutschen Soldaten

Aus einer Ansprache Adolf Hitlers vor den Befehlshabern der Wehrmacht am 22. August 1939 (nach heimlich von Zuhörern angefertigten Mitschriften)

„Es war mir klar, dass es früher oder später zu einer Auseinandersetzung mit Polen kommen musste. Ich fasste den Entschluss bereits im Frühjahr ... Das Verhältnis zu Polen ist untragbar geworden ... Spannungszustand auf die Dauer unerträglich. (Nr. 192)

Vernichtung Polens im Vordergrund. Ziel ist Beseitigung der lebendigen Kräfte, nicht die Erreichung einer bestimmten Linie. Auch wenn im Westen Krieg ausbricht, bleibt Vernichtung Polens im Vordergrund ... Herz verschließen gegen Mitleid. Brutales Vorgehen ... Der Stärkere hat das Recht. Größte Härte ... Jede sich neu bildende lebendige polnische Kraft ist sofort wieder zu vernichten ... Restlose Zertrümmerung Polens ist das militärische Ziel. Schnelligkeit ist die Hauptsache. Verfolgung bis zur völligen Vernichtung.“ (Nr. 193)

Entschluss zum Angriff auf Polen im Frühling ... Ich habe Befehl gegeben – und ich lasse jeden fusillieren, der auch nur ein Wort der Kritik äußert –, dass das Kriegsziel nicht im Erreichen von bestimmten Linien, sondern in der physischen Vernichtung des Gegners besteht. So habe ich, einstweilen nur im Osten, meine Totenkopfverbände bereitgestellt mit dem Befehl, unbarmherzig und mitleidslos Mann, Weib und Kind polnischer Abstammung und Sprache in den Tod zu schicken ... Polen wird entvölkert und mit Deutschen besiedelt ... Seien Sie hart, seien Sie schonungslos, handeln Sie schneller und brutaler als die andern. Die Bürger Westeuropas müssen vor Entsetzen erbeben. Das ist die humanste Kriegsführung. (Anmerkung zu Nr. 193)

Aus: Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Aus dem Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes, Serie D (1937– 45), Band 7. Baden-Baden: Impr. Nationale, Frankfurt /Main: Kepler 1961.

Zehn Gebote für die Kriegsführung des deutschen Soldaten

*Diese Gebote führte jeder Soldat der Wehrmacht in seinem Soldbuch mit sich.
Hervorhebungen im Original*

1. Der deutsche Soldat kämpft ritterlich für den Sieg seines Volkes. Grausamkeiten und nutzlose Zerstörungen sind seiner unwürdig.

[...]

3. Es darf kein Gegner getötet werden, der sich ergibt, auch nicht der Freischärler [= Partisan] und der Spion. Diese erhalten ihre gerechte Strafe durch die Gerichte.

4. Kriegsgefangene dürfen nicht misshandelt oder beleidigt werden. Waffen, Pläne und Aufzeichnungen sind abzunehmen. Von ihrer Habe darf sonst nichts weggenommen werden.

[...]

6. Das Rote Kreuz ist unverletzlich. Verwundete Gegner sind menschlich zu behandeln. Sanitätspersonal und Feldgeistliche dürfen in ihrer ärztlichen bzw. seelsorgerischen Tätigkeit nicht gehindert werden.

7. Die Zivilbevölkerung ist unverletzlich. Der Soldat darf nicht plündern oder mutwillig zerstören. Geschichtliche Denkmäler und Gebäude, die dem Gottesdienst, der Kunst, Wissenschaft oder der Wohltätigkeit dienen, sind besonders zu achten. Natural- und Dienstleistungen von der Bevölkerung dürfen nur auf Befehl von Vorgesetzten gegen Entschädigung beansprucht werden. [...]

Aus: ZEIT-Punkte 3/1995

Vergleichen Sie die Ansprache Adolf Hitlers (mit der offiziellen Begründung für den Überfall auf Polen) mit den „Zehn Geboten für die Kriegsführung des deutschen Soldaten“.

Arbeitsblatt 2: Der Hitler-Stalin-Pakt / Außenminister Władysław Bartoszewski zur Rolle Polens im Zweiten Weltkrieg

Geheimes Zusatzprotokoll zum Hitler-Stalin- Pakt

„Aus Anlass der Unterzeichnung des Nichtangriffsvertrages zwischen dem Deutschen Reich und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken haben die unterzeichneten Bevollmächtigten der beiden Teile in streng vertraulicher Aussprache die Frage der Abgrenzung der beiderseitigen Interessensphären in Osteuropa erörtert. Diese Aussprache hat zu folgendem Ergebnis geführt: 1. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung in den zu den baltischen Staaten (Finnland, Estland, Lettland, Litauen) gehörenden Gebieten bildet die nördliche Grenze Litauens zugleich die Grenze der Interessensphären Deutschlands und der UdSSR. Hierbei wird das Interesse Litauens am Wilnaer Gebiet beiderseits anerkannt. 2. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung der zum polnischen Staate gehörenden Gebiete werden die Interessensphären Deutschlands und der UdSSR ungefähr durch die Linie der Flüsse Narew, Weichsel und San abgegrenzt. Frage, ob die beiderseitigen Interessen die Erhaltung eines unabhängigen polnischen Staates erwünscht erscheinen lassen und wie dieser Staat abzugrenzen wäre, kann endgültig erst im Laufe der weiteren politischen Entwicklung geklärt werden. In jedem Falle werden beide Regierungen diese Frage im Wege einer freundschaftlichen Verständigung lösen. 3. Hinsichtlich des Südostens Europas wird von sowjetischer Seite das Interesse an Bessarabien betont. Von deutscher Seite wird das völlige politische Desinteressement an diesem Gebiet erklärt. 4. Dieses Protokoll wird von beiden Seiten streng geheim behandelt werden. Moskau, den 23. August 1939. Für die Deutsche Reichsregierung: [Von Ribbentrop] In Vollmacht der Regierung der UdSSR: [W. Molotow].“

Aus: Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Aus dem Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes, Serie D (1937-45), Band 7. Baden-Baden: Impr. Nationale. Frankfurt/Main: Keppler 1961, Dokument Nr. 228/229.

Aus der Rede des polnischen Außenministers Władysław Bartoszewski vor dem Deutschen Bundestag am 28.04.1995

Władysław Bartoszewski {wuadüs-wuaw bartoschewski}, geb. am 19.2.1922, ist ein polnischer Historiker, Publizist und Politiker. Er war von 1940-41 Häftling im KZ Auschwitz, nahm am Warschauer Aufstand teil und engagierte sich in der Gewerkschaft Solidarność. 1986 wurde er mit dem Friedenspreis des Deutschen Buchhandels ausgezeichnet. 1995 und 2000 bis 2001 war er polnischer Außenminister.

„Die Historiker können die Schuld einzelner Politiker messen und verspätete Varianten dafür suchen, welche 1939 den Frieden hätten retten können. Unabhängig davon, inwieweit die westlichen Demokratien damals versagten und – wie im Fall der Tschechoslowakei ein Jahr zuvor in München – dem Egoismus der Politik eines „appeasement“ erlagen, so war trotzdem der unmittelbare Anlass des Krieges die aggressive Naziideologie, deren Durchsetzung die Absprache zwischen Hitler und Stalin ermöglichte. Der Pakt Ribbentrop-Molotow vom 23. August 1939 zusammen mit dem Geheimprotokoll, das die Einflusszonen des Dritten Reiches und der UdSSR festlegte, entschied über das Schicksal des polnischen Staates und einiger anderer Staaten Mittel-Ost-Europas. Natürlich hätten die Polen sich 1939 passiv mit ihrem Schicksal abfinden, keinen Widerstand leisten und nicht kämpfen können, wodurch vielleicht ein Teil der Opfer geschont geblieben wäre. Jedoch hätten sie dadurch aufgehört, ein Subjekt in der europäischen Politik zu sein. Dieses entschiedene polnische „Nein“ gegenüber Hitler bewirkte den Eintritt Großbritanniens und Frankreichs in den Krieg und ermöglichte in der Folge die Entstehung der Anti-Hitler-Koalition. Den Polen fiel es zu, an allen Fronten Europas zu kämpfen, im Westen, im Süden und im Osten, auch in Nordafrika, zu Wasser und in der Luft, an verschiedenen Punkten der Welt.“

Aus: Władysław Bartoszewski: Rede vor dem Deutschen Bundestag, 28.04.1995. Bundespressearchiv. Internet: https://www.bundestag.de/kulturundgeschichte/geschichte/gastredner/bartoszewski/rede_bartoszewski/245134

Fassen Sie die Festlegungen des Hitler-Stalin-Paktes zusammen und skizzieren Sie anhand der Rede von Władysław Bartoszewski die Rolle Polens im Zweiten Weltkrieg.

Arbeitsblatt 3: Der Warschauer Aufstand**Aus einer Rede Heinrich Himmlers am 21. September 1944 zum Warschauer Aufstand**

„Meine Herren! [...] Wir führen seit fünf Wochen den Kampf um Warschau. Ich habe als meinen Kommandeur dort den SS-Obergruppenführer von dem Bach eingesetzt. Der Kampf ist der härteste, den wir seit Kriegsbeginn durchgeführt haben. Er ist vergleichbar mit dem Häuserkampf in Stalingrad. [...] Wie ich die Nachricht von dem Aufstand in Warschau hörte, ging ich sofort zum Führer. Ich darf Ihnen das als Beispiel sagen, wie man eine solche Nachricht in aller Ruhe auffassen muss. Ich sagte: „Mein Führer, der Zeitpunkt ist unsympathisch. Geschichtlich gesehen ist es ein Segen, dass die Polen das machen. Über die fünf, sechs Wochen kommen wir hier weg. Dann aber ist Warschau, die Hauptstadt, der Kopf, die Intelligenz dieses ehemaligen 16-17-Millionenvolkes ausgelöscht, dieses Volkes, das uns seit 700 Jahren den Osten blockiert und uns seit der ersten Schlacht bei Tannenberg im Wege liegt. Dann wird das polnische Problem für unsere Kinder und für alle, die nach uns kommen, ja schon für uns kein großes Problem mehr sein.“ Außerdem habe ich gleichzeitig den Befehl gegeben, dass Warschau restlos zerstört wird. Meine Herren! Sie können nun denken, ich sei ein furchtbarer Barbar. Wenn Sie so wollen: Ja, das bin ich, wenn es sein muss. Der Befehl lautete: Jeder Häuserblock ist niederzubrennen und zu sprengen, sodass sich in Warschau keine Etappe mehr festnisten kann. [...] Ich war etwas abgeschweift von Warschau, der riesigen Etappenstadt, die nicht mehr sein wird.“

Aus: Rede des Reichsführers SS vor den Wehrkreisbefehlshabern und Schulkommandeuren, 21.09.1944. o.O.o. J. Bestände des Berlin Document Center, Roll 38, Ordner 238 B.

Der Journalist Cord Aschenbrenner zum 60. Jahrestag des Warschauer Aufstands

„[...] wie überhaupt der Aufstand der Heimatarmee außerhalb Polens [...] zu den eher unbekannteren Ereignissen des Zweiten Weltkriegs gehörte. Dabei ragt der Kampf der Polen um ihre Hauptstadt aus der an Tragödien reichen Geschichte des Krieges heraus: Ein Aufstand nach fast fünf Jahren grausamer Besatzungsherrschaft der Deutschen, inmitten der Großstadt Warschau, in der Hoffnung auf Hilfe durch die Westalliierten, die jedoch fast gänzlich ausblieb. Opfer der 63 Tage des Aufstands waren rund 16.000 Kämpfer – Männer, Frauen, Jugendliche – und wohl 180 000 Zivilisten, niedergemacht von SS und Wehrmacht und verraten von der Sowjetunion. Stalin hielt die Rote Armee fast bis zum Ende der Kämpfe in Sichtweite am östlichen Weichselufer zurück, um die aufständischen Polen, denen er keinen Anteil an der Befreiung ihres Landes zugestehen wollte, verbluten zu lassen. Warschau mit seiner Altstadt lag nach dem Aufstand in Trümmern, was stehengeblieben war, wurde von den Deutschen sorgfältig zerstört. An den überlebenden Kämpfern der bürgerlichen AK rächte sich nach dem Krieg das kommunistische Regime in Polen. [...]“

Aus: Cord Aschenbrenner: Das erste Opfer des Kalten Krieges. Der Kampf um Warschau 1944. In: Neue Zürcher Zeitung vom 29. September 2004.

1. Informieren Sie sich über Zeitpunkt und Verlauf des Warschauer Aufstands während des Zweiten Weltkriegs. Skizzieren Sie die politischen und die militärischen Ziele der Aufständischen.
2. Warum bezeichnet Heinrich Himmler in seiner Rede vom September 1944 den Aufstand geschichtlich gesehen als „Segen“?
3. Welche Rolle spielt dieser Aufstand für das polnische Geschichtsbewusstsein?

Arbeitsblatt 4: Heldenmut oder Wahnsinn – welchen Sinn hatte der Warschauer Aufstand?

Bis ins Mark der Nation. Von Klaus Brill

Der Warschauer Aufstand 1944 gegen die Nazis war sinnlos – das behauptet nun ein polnischer Historiker. Damit provoziert er einen Sturm der Entrüstung, denn die Kontroverse berührt den Kern des polnischen Selbstverständnisses.

Fast ist er noch ein junger Mann, 33 Jahre alt, doch an Kühnheit mangelt es Piotr Zychowicz nicht. Der polnische Historiker und Journalist hat gerade ein Buch mit dem Titel „Wahnsinn '44“ veröffentlicht und damit im nationalkatholischen Lager einen Sturm der Entrüstung hervorgerufen. Denn er behauptet nichts Geringeres, als dass der legendäre Warschauer Aufstand des Jahres 1944 im Zweiten Weltkrieg gegen die deutschen Besatzer mit all seinen Opfern vollkommen sinnlos gewesen sei. Ja mehr noch, schädlich: Er habe nur den Sowjets genützt, die nach dem Krieg in Polen ein kommunistisches Regime errichteten.

Die Kontroverse berührt den Kern des polnischen Geschichts- und Selbstverständnisses. In den vergangenen 250 Jahren hat das Land von seinen Nachbarn Deutschland und Russland immer wieder Überfälle, Unterwerfung und Unterdrückung erlitten. 123 Jahre lang, von 1795 bis 1918, war die Nation nach den drei polnischen Teilungen von der Landkarte Europas getilgt. Nach dem Ersten Weltkrieg folgten einer kurzen Phase der Unabhängigkeit das Terror-Regime der Deutschen und vier Jahrzehnte sowjetischer Hegemonie.

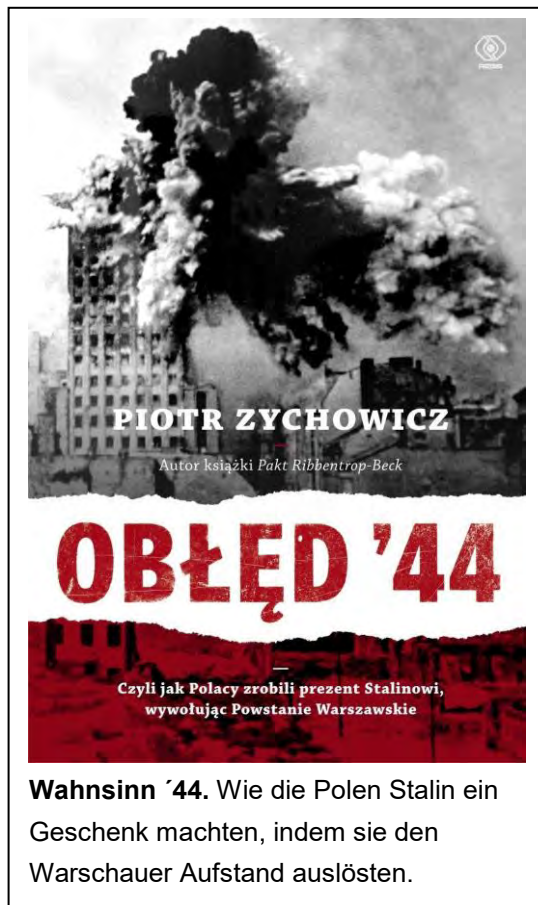
Doch immer wieder wagten polnische Patrioten gegen die Besatzer den bewaffneten Aufstand, so in den Jahren 1794, 1830, 1848 und 1863. Als wichtigste all der vergeblichen Erhebungen wird von den Bürgern indes der Warschauer Aufstand vom 1. August 1944 betrachtet, wie jetzt eine Meinungsumfrage ergab. Das Ereignis ist im Bewusstsein der Polen stark verankert. Jahr für Jahr werden am 1. August auf Warschaus Straßen Hunderte Stellen, an denen Polen von den Deutschen erschossen wurden, mit Blumen und Kerzen geschmückt. Um 17 Uhr ertönen an diesem Tag die Sirenen, die ganze Stadt steht dann still. Eines der spektakulären neuen Warschauer Museen ist dem Thema gewidmet.

Der Aufstand wurde von den Untergrund-Soldaten der „Armia Krajowa“ (dt. Heimat-Armee, kurz „AK“) getragen und dauerte 63 Tage. Mangelhaft bewaffnet, aber todesmutig lieferten sie den Besatzern Straßenkämpfe, eroberten Gebäude und mussten sich am Ende gegen die deutsche Übermacht doch geschlagen geben. Etwa 15 000 AK-Kämpfer verloren während des Aufstandes ihr Leben, zudem brachten die Deutschen zwischen 150 000 und 200 000 polnische Zivilisten um. Zur Vergeltung wurde ferner die Warschauer Innenstadt zu etwa 85 Prozent zerstört.

SS und Wehrmacht hatten zuvor schon das Areal des jüdischen Ghettos dem Erdboden gleichgemacht. Dort war es im Jahr zuvor, am 19. April 1943, zum Aufstand der von den Nazis internierten und zum Transport ins Vernichtungslager bestimmten Juden gekommen, der ebenfalls grausam niedergeschlagen wurde.

Doch dieses Ereignis ist mit dem Aufstand von 1944 nicht zu verwechseln, wie dies im Ausland des Öfteren geschieht. Ob die bewaffnete Rebellion der Heimat-Armee je eine Aussicht auf Erfolg hatte, war schon 1944 umstritten. General Władysław Anders {*wuadüswuaw anders*}, ein führender polnischer Exil-Kämpfer, riet damals ab und nannte den Versuch ein Verbrechen. Im selben Sinne erklärte vor zwei Jahren der polnische Außenminister Radosław Sikorski, der Warschauer Aufstand sei „eine nationale Katastrophe“ gewesen.

Für den Historiker Piotr Zychowicz war er schlichter Wahnsinn, wie der Titel seines Buches anzeigt, ein gigantisches, nutzloses Opfer. „Ich weiß, dass es ganz im Gegensatz zu unserem Temperament steht, aber im Jahr 1944 hätten wir gar nichts tun sollen“, sagte Zychowicz der

Wahnsinn '44. Wie die Polen Stalin ein Geschenk machten, indem sie den Warschauer Aufstand auslösten.

Zeitung *Polska*. Die Deutschen seien nach der Niederlage von Stalingrad in der Defensive gewesen und hätten Warschau sicher bald verlassen – schließlich stand die sowjetische Armee schon im Vorort Praga am rechten Weichselufer. Sie hinderte die Deutschen am Massaker in der Innenstadt ebenso wenig wie andere Alliierte. Dabei hatten AK-Verbände mit den Sowjets zuvor kooperiert, wie Zychowicz erklärt.

Von höchster Stelle erhielt er Widerspruch. Der Aufstand sei „keineswegs ein Zeichen von Unverantwortlichkeit“ gewesen, sondern „der Ausdruck einer Sehnsucht nach Freiheit“, erklärte Erzbischof Józef Michalik, der Vorsitzende der polnischen Bischofskonferenz. Zugleich beklagte er „die Bösartigkeit, Unfairness und Verlogenheit mancher Kapazitäten“. Die Zeitschrift *Do rzeczy* (dt. Zur Sache), das führende Organ der nationalkatholischen Kampfpresse, konterte auf ihrem Titelblatt mit der Schlagzeile: „Wahnsinn 1944 oder Wahnsinn 2013“. Damit ist die Debatte eröffnet.

Aus: *Süddeutsche Zeitung* vom 07.08.2013

<http://www.sueddeutsche.de/politik/2.220/neues-buch-zu-warschauer-aufstand-bis-ins-mark-der-nation-1.1740505> (22.7.2014) Copyright: *Süddeutsche Zeitung Digitale Medien GmbH / Süddeutsche Zeitung GmbH*

Stellen Sie die wichtigsten Argumente von Piotr Zychowicz und seinen Gegnern zusammen und diskutieren Sie sie in einer Podiumsdiskussion: War der Warschauer Aufstand „Wahnsinn“ oder der Ausdruck einer „Sehnsucht nach Freiheit“?

Arbeitsblatt 5: Der Warschauer Aufstand im Liedtext

Sabaton – „Uprising“

Warschau erhebe dich!

Kannst du dich daran erinnern,
als die Nazis ihre Herrschaft über Polen erzwangen?
1939, und die Verbündeten wandten sich ab.
Aus dem Untergrund erhob sich als Geflüster eine Hoffnung auf Freiheit.
Eine Stadt in Verzweiflung,
aber sie verloren nie ihren Glauben.

Frauen, Männer und Kinder kämpften,
Sie starben Seite an Seite.
Und das Blut das sie auf der Straße vergossen
war ein bereitwillig bezahltes Opfer.

Warschau, Stadt im Krieg,
Stimmen aus dem Untergrund,
Geflüster von Freiheit,
1944, Hilfe die nie kam.
Warschau, Stadt im Krieg,
Stimmen aus dem Untergrund,
Geflüster von Freiheit,
Stehe auf und höre den Ruf,
Die Geschichte spricht zu dir.

Warszawo, walcz! (*Warschau, kämpfe!*)

Geist, Seele und Herz
in Harmonie mit alten Traditionen.
1944, und die Verbündeten wenden sich immer noch ab.
Sie kämpfen von Straße zu Straße,
In einer Zeit der Hoffnung und der Verzweiflung
kam es wie von selbst,
und sie verloren nie ihren Glauben.

Alle Straßenlichter in der Stadt
sind schon seit Jahren zerbrochen.
Brecht die Sperrstunde,
versteckt euch in den Kanälen,
Warschau, es ist Zeit sich zu erheben!

Schauen Sie sich den Film der schwedischen Power-Metal-Rockgruppe Sabaton an (<https://www.youtube.com/watch?v=IZUYq4AXSpC>) (5 Min., ohne Stummfilmmaterial) und diskutieren Sie anschließend, ob dies eine angemessene und zeitgemäße Form der Erinnerung an den Warschauer Aufstand ist.

5.2 Bericht Museum des Zweiten Weltkriegs in Gdansk

Die Vermittlungsarbeit im Museum des Zweiten Weltkrieges in Gdańsk

Einleitung:

Das Museum des Zweiten Weltkrieges in Gdańsk wurde am 23. März 2017 eröffnet. Es wurde in der Innenstadt, direkt am Władysław – Bartoszewski Platz, in unmittelbarer Nähe des Hafens und des historischen Zentrums der Stadt errichtet. Das Gebäude hat eine Fläche von insgesamt 34.111 m² und über 5.000 m² sind allein der Dauerausstellung gewidmet. Die Besucher werden hier auf modernste Weise und aus verschiedenen Perspektiven über die Geschichte des Zweiten Weltkrieges informiert. Die Dauerausstellung zeigt nicht nur das Schicksal Polens, aber auch anderer Länder während des Zweiten Weltkrieges.

Das Gebäude wird multifunktional als Kultur-, Bildungs- und Forschungszentrum genutzt und beherbergt außer der Fläche für die Dauerausstellung, weitere Räumlichkeiten für Sonderausstellungen, ein Konferenzzentrum, Kinosäle, Vorlesungssäle, eine Bibliothek, sowie ein modernes Multimediazentrum und selbstverständlich Büro- und Verwaltungsräumlichkeiten.

Ein besonderer Schwerpunkt der Einrichtung bildet der Bereich der Museumspädagogik und Vermittlung. Das Zielpublikum sind Kinder und Jugendliche vom Kindergartenalter bis 20 Jahre.

Mit speziell für die Kinder und Jugendlichen vorbereiteten Führungen, Kursen, Workshops und andere Veranstaltungen aus verschiedenen Themenbereichen soll ihnen ein niedrigschwelliger Zugang zur Geschichte des Zweiten Weltkrieges und den Ereignissen ermöglicht werden. Das Angebot ist speziell auf die Bedürfnisse frühkindlicher Bildung und verschiedener Klassenstufen abgestimmt.

Neben den Präsenzveranstaltungen wird der Unterricht auch in digitaler Form oder on-line angeboten. Das Bildungsangebot des Museums ist sowohl auf Computern, als auch auf Smartphones, Tablets oder in Virtual Reality für die Kids erreichbar. Auf diese Weise gelingt den Pädagogen nicht nur der Zugang zu den jungen Leuten, aber auch die Vermittlung der Inhalte und Interesse zu wecken.

Im Museum des Zweiten Weltkrieges in Gdańsk gibt es auch zwei spezielle Ausstellungen für Kinder, die ihnen anschaulich zeigen, wie das tägliche Leben vor und während des Zweiten Weltkrieges ausgesehen hat. Es ist ein ‚Museum zum Anfassen‘, das den Kindern und Jugendlichen einen niedrigschwelligen und unmittelbaren Zugang zur Geschichte und der Vergangenheit ermöglicht. Zudem konnte auf der Basis dieser Kindermuseen ein kindgerechtes und sehr breitgefächertes Bildungsangebot für Kinder und Grundschüler:innen geschaffen werden. Die Kindermuseen ermöglichen zudem viele Methoden um die Kids gut zu erreichen und ihr Interesse zu wecken.

Das Museum verfügt zudem über mehrere Räumlichkeiten für die Museale Bildung, wie einem speziellen Raum für frühkindliche Bildung, also Kindergartengruppen, einen Unterrichtsraum für Schulklassen mit Tischen und Stühlen und einem integrierten Beamer, mit dem Filmmaterial gezeigt werden kann. Außerdem gibt es noch einen speziellen Raum für Workshops in dem die Kinder und Jugendlichen auch praktisch Arbeiten können.

Das museumspädagogische Angebot bezieht sich auf vierzehn Themenbereiche und ist eng an die verschiedenen Bereiche der Dauerausstellung gebunden. Zum größten Teil ist eine Führung durch die Ausstellung oder bestimmte Themenbereiche ein integraler Bestandteil des Bildungsangebots des Museums.

Das Bildungsangebot des Museums des Zweiten Weltkrieges in Gdańsk

Die museumspädagogischen Veranstaltungen des Museums dauern durchschnittlich eine bis zwei Schulstunden, also ca. 45 – 90 Minuten und ist an Kinder und Schüler:innen vom Kindergartenalter, über die Grundschule bis hin zur gymnasialen Oberstufe gerichtet. Der museale Unterricht ist an die Bedürfnisse und den Wissensstand der Kinder und Jugendlichen angepasst.

ANGEBOT FÜR KINDERGÄRTEN und Kinder der Grundschule der Klassen 1 – 3

Wojtek

Anhand der Geschichte des berühmten Soldatenbären Wojtek werden nicht nur Kindergartenkinder, aber auch Grundschüler kindgerecht und niedrigschwellig in die Geschichte des Zweiten Weltkrieges eingeführt. Ihnen wird z. B. das tägliche Leben im Lager erklärt, welche Ausrüstungsgegenstände Soldaten bei sich trugen, so wie viele weitere Aspekte des täglichen Lebens während eines Krieges.

Archäologie

Die Kinder lernen in Workshops die Arbeit von Museumsarchäologen kennen und dürfen sich in einem praktischen Teil selbst als Archäologen versuchen.

Was ist ein Museum?

Die Schüler:innen erfahren, dass zu einem Museum weit mehr als nur die Präsentation von Artefakten gehört. Ihnen werden die verschiedenen Abteilungen des MIIW nähergebracht und sie lernen verschiedene Exponate kennen, die nicht in der Ausstellung, sondern im Depot untergebracht sind. Im Laufe des Workshops lernen die Teilnehmenden außerdem die Rolle der zeitgenössischen Museen kennen und haben auch die Gelegenheit Gegenstände aus dem Alltag des 20. Jahrhunderts zu betrachten. In der Kinderausstellung des Museums, dem Schulzimmer, können die Schüler:innen die Unterschiede zwischen einer Vorkriegs- und einer modernen Schule kennen lernen.

Zeitreise. Die Geschichte einer Familie und ihrer Wohnung

In der Kinderausstellung lernen die Schüler:innen die Geschichte einer Warschauer Familie während des Zweiten Krieges kennen und begleiten sie durch die verschiedenen Phasen der deutschen Besetzung Polens. In einer nachgebauten Wohnung aus den späten 1930er und frühen 1940er Jahren warten in vielen Ecken und Winkeln Informationen darauf, entdeckt zu werden, dank derer eine Geschichte über das Schicksal der Polen unter der Besatzung entsteht. Eine speziell vorbereitete Ausstellung ermöglicht es den Kindern so "Geschichte zum Anfassen" zu erleben und versucht, viele wichtige Fragen zu beantworten. Wie unterscheidet sich eine Wohnung aus der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts von einer zeitgenössischen Wohnung? Welche Ähnlichkeiten und Unterschiede zur heutigen Zeit lassen sich in einem Schulzimmer aus der Vorkriegszeit feststellen?

Für die Grundschulklassen 4- 6 sind außerdem noch folgende Themen vorgesehen: Die Bedeutung der Kryptologie, Geschichte und Bedeutung der Dechiffrierungsmaschine Enigma, Aktivitäten von polnischen Untergrund- und Sabotageorganisationen während des Zweiten Weltkrieges, sowie die Schlacht von Monte Cassino (IT) anhand des Bären Wojtek, sowie Besuch der Kinderausstellung: des Klassenraums und der Wohnung der Warschauer Familie.

Schulklasse 7 - 8

In den Schulklassen 7-8 wird den Schüler:innen anhand der Dauerausstellung u. a. das Schicksal der jüdischen Bevölkerung nahegebracht und vermittelt, welche Bemühungen stattfanden um die jüdische Bevölkerung vor ihrem Schicksal zu bewahren. Der Unterricht soll den Schülern helfen, den Holocaust zu verstehen, und stellt zudem auch die Geschichte des gesellschaftlichen Widerstands gegen das Verbrechen dar.

In einem anderen Workshop wird den Schüler:innen der Klassen 7-8 der Alltag der Zivilbevölkerung unter der deutschen Besatzung gezeigt. Den Schulgruppen wird anhand der Dauerausstellung verdeutlicht, wie in diesen schwierigen Zeiten mit dem Mangel an Nahrungsmitteln, Kleidung und Lebensunterhalt umgegangen wurde. Während des Unterrichts lernen die Schüler anhand von Alltagsgegenständen und der Ausstellung in der Kinderausstellung die Probleme des zivilen Lebens während des Zweiten Weltkriegs kennen.

Auch den Klassen 7-8 wird die Bedeutung der Geheimhaltung wichtiger Informationen bei militärischen Operationen nähergebracht. Die Dechiffrierung des Codes der Enigma, der deutschen Chiffriermaschine, durch polnische Forscher war von außerordentlicher Bedeutung für den weiteren Kriegsverlauf. Auf diese Weise konnten während des Zweiten Weltkriegs viele Menschenleben gerettet werden und zur Niederlage des Dritten Reichs beigetragen werden. Die Lektion konfrontiert die Schüler:innen im praktischen Teil des Kurses mit den Schwierigkeiten der Entschlüsselung verschlüsselter Informationen, und während eines Besuchs der Hauptausstellung des MIIW sehen sie besonders wertvolle Exponate im Zusammenhang mit der Enigma.

Des Weiteren ist für die Klassen 8 – 10 die Geschichte des Polnischen Widerstandes im Untergrund ein Thema. Die Schüler:innen werden durch die Dauerausstellung geführt und werden anhand verschiedener Exponate in die Bedeutung, sowie Tätigkeiten und Arbeit des polnischen Untergrund eingeführt.

Des Weiteren gibt es einen Workshop, der den Widerstand im von Nazi- Deutschland besetzten Europa thematisiert. Auch hier werden die Schüler:innen durch die Ausstellung geführt und anhand der Exponate gewinnen sie ein Überblick über die Geschichte und Strukturen des Widerstandes im Untergrund. Sie erfahren zu dem von der zentralen Bedeutung der Widerstandskämpfe für die Bevölkerung der besetzten Länder.

SEKUNDARSCHULEN sowie OBERSTUFE

Den Schüler:innen der Sekundar- und Oberschule werden außer den bereits schon genannten Themen noch verschiedene weitere Themen, je nach Alter und auf die Bedürfnisse der Schüler:innen angepasst nahegebracht.

Eines der Themen ist zum Beispiel die verlorene Kindheit der Kinder und Jugendlichen während des Zweiten Weltkriegs. Pädagogische Aktivitäten, die auf der Grundlage verschiedener authentischer Geschichten entwickelt wurden, ermöglichen es den Schüler:innen, die Tragödie von Kindern zu verstehen, die ihre Zeit des Spielens und Lernens in einen Überlebenskampf verwandeln mussten.

In einem anderen Workshop wird die Geschichte der jüdischen Bevölkerung und deren Schicksal thematisiert, vertieft und weiter ausgebaut. Die Inhalte sind auch hier je nach Wissensstand und Alter altersgerecht angepasst. Anhand der Exponate in der Dauerausstellung wird den Schüler:innen die

Geschichte des Holocaust und die Geschichte des gesellschaftlichen Widerstands gegen den Holocaust darstellt. Auch hier soll der Unterricht den Schüler:innen helfen den Holocaust zu verstehen.

Anhand einer realen Person, dem polnischen Untergrundaktivisten Witold Pilecki, wird in einem anderen Kurs die Geschichte des Unabhängigkeitskampfes sowie das Leben und der Aufbau von Untergrundstrukturen in einem Konzentrationslager dargestellt. Basierend auf Pileckis Schicksals wird den Jugendlichen nahegebracht, wie die Teilnahme am Warschauer Aufstand aussah und was für ein Schicksal die Soldaten, die sich nicht dem kommunistischen Regime ergaben, nach dem Krieg erwartete.

In einem weiteren Kurs wird der Widerstand in Europa weiter ausgebaut dargestellt, denn neben dem bewaffneten Widerstand gab es eine breite Untergrundtätigkeit im Verlagswesen, in der Presse und im Geheimschulwesen. Der Museumspädagoge stellt diese Themen und viele andere Aspekte der Aktivitäten des polnischen Untergrundstaates in einer Unterrichtsstunde vor und führt die Teilnehmenden auch durch die Dauerausstellung des MIIWS. Die Schüler:innen erfahren so etwas über die Härten des Lebens in der Konspiration und die Geschichte des Staates, der trotz Terrors des Besatzers funktionierte.

Graphic Novel

Eine besonders interessante Methode für die niedrighschwellige und anschauliche Vermittlung von historischen Inhalten ist die Form des Graphic Novel. Im Museum des Zweiten Weltkrieges in Gdańsk gibt es mehrere Graphic Novels, drei davon möchte ich Ihnen hier kurz vorstellen.

IRENA SENDLEROWA UND DER LÖFFEL DES LEBENS

In Form eines Comics wird die Geschichte und das Schicksal von Irena Sendlerowa und ihrer Familie dargestellt. Es handelt sich hierbei um die autobiographische Geschichte eines jüdischen Mädchens, das den Krieg überlebte und eines der wenigen Erinnerungsstücke an ihre Familie, einen Löffel, dem Museum des Zweiten Weltkrieges geschenkt hat. Heute wird der „Löffel des Lebens“ als Exponat in der Dauerausstellung gezeigt. Wir haben hier somit die Verbindung von Storytelling anhand eines faktisch vorhandenen Exponats der Ausstellung, mit einem Graphic Novel, der den Jugendlichen leicht zugänglich ist.

AKTION KOPERNIK

Ein weiterer Graphic Novel ist die „AKTION KOPERNIK“. Thematisiert wird die gefährliche und rebellische Widerstandsaktion eines jungen Polen, Maciej Aleksy Dawidowski, der die von den Deutschen verdeckte polnische Gedenktafel am Denkmal des Kopernikus in Warschau wieder frei legt. Anhand dieses Schicksals wird die Absurdität und Gefährlichkeit des täglichen Lebens im besetzten Polen veranschaulicht. Den Jugendlichen soll verdeutlicht werden, was es tatsächlich bedeutet unter einer Fremdherrschaft zu leben und zu funktionieren.

KATYN

Der Graphic Novel „KATYN“ thematisiert den Massenmord an den polnischen Offizieren und der intellektuellen Elite 1940, der eines der traumatischsten Kapitel der polnischen Geschichte bildet. Hintergründe und Geschichte werden hier auf eine einfache und anschauliche Weise den Schüler:innen näher gebracht.

In jedem Graphic Novel gibt es außer dem Comic noch einen historischen Anhang, mit Text, Bild- und Fotomaterial, sowie Landkarten und eine Zeitleiste, der den Schüler:innen den historischen Kontext veranschaulicht.

Ein weiterer wichtiger Aspekt ist die Vorbereitung der Schüler:innen auf den Besuch des Museums durch Kurse oder den Schulunterricht. Eine wichtige Grundlage und Ausgangspunkt bildet hierfür die in den Schulen bearbeitete Pflichtlektüre. Auf dieser basierend und von ihr ausgehend werden verschiedene Kurse und Workshops, sowie Führungen etc. im Museum angeboten. Zudem gibt es auch spezielle Graphic Novels, die auf der Pflichtlektüre der Schüler:innen basieren und so eine hervorragende Ergänzung zur Vermittlung bilden. Die Schüler:innen kennen das Material bereits und durch die Graphic Novels und die Ausstellung kann das Material und das Wissen der Schüler:innen einfach und niedrigschwellig vertieft und ausgebaut werden.

ERKUNDUNGSTOUREN / Bildungsspaziergänge

Außer den zahlreichen Workshops, Vorlesungen und Kursen bietet das Museum des Zweiten Weltkrieges in Gdańsk auch zahlreiche historische Spaziergänge und Erkundungstouren an. An bestimmten Tagen können sich die Teilnehmer zu historischen und themenbezogenen Spaziergängen anmelden. Geführt wird zum Beispiel über die Westerplatte. Thematisiert wird die Geschichte der Westerplatte vor dem Zweiten Weltkrieg, der Angriff auf die Westerplatte und damit der Beginn des Krieges, sowie ihre Bedeutung bei der Verteidigung und der Kämpfe um Gdańsk etc. Zudem gibt es dort auch einen ausgeschilderten Bildungsweg für Besucher, der einen selbständigen Besuch des Geländes ermöglicht.

Bildung durch Theater

Zudem gibt es ein reiches Angebot an Theatervorstellungen und Theaterworkshops für alle Altersgruppen, bei denen verschiedene Begebenheiten und Geschichten des Zweiten Weltkrieges einem breiten Publikum vorgestellt werden können. Die Vorführungen und Workshops finden in einem regelmäßigen Zyklus statt und ermöglichen es den interessierten Besucher:innen partizipativ am Geschehen teilzunehmen. Das Programm des Theaters kann man der Internetseite entnehmen.

Fazit:

Das Vermittlungsangebot des Museums des Zweiten Weltkrieges in Gdańsk ist mit insgesamt vierzehn Themenbereichen sehr breit gefächert und deckt eine sehr große Bandbreite an Themen ab. Durch Vorlesungen, Workshops, Führungen und Onlineangebote, wird den Kindern und Jugendlichen anhand von Einzelschicksalen, verschiedenen Persönlichkeiten und Ereignissen die Geschichte und Tragik des Zweiten Weltkrieges nahegebracht.

Besonders gut macht sich hierbei die enge Anbindung des Vermittlungsangebots an die Ausstellung in der Dauerausstellung, sowie der enge Bezug zu einzelnen Exponaten, die unmittelbar in den Kontext der bereits erzählten Geschichte einbezogen werden. Von großem Vorteil ist zudem, dass die Schüler:innen durch den Schulunterricht bereits sehr gut auf den Besuch und den Museumsunterricht vorbereitet sind. Die Pflichtlektüre in den Schulen sowie der Geschichtsunterricht spielen hierbei eine

tragende Rolle. Durch Graphic Novels und Storytelling kann das bereits schon vorhandene Wissen von den Museumspädagogen vertieft und ausgebaut werden und immer wieder Bezug auf die Exponate und die Ausstellung genommen werden.

Für die Jüngeren gibt es Geschichte zum Anfassen. Eine Warschauer Wohnung, die in vier Räumen identisch nachgestellt wurde, zeigt, wie sich das Leben einer Warschauer Familie im Laufe des Krieges veränderte und mit welchen Problemen und Hindernissen die Familie sich messen musste. Die Kinder begehen die Räume und können sich so praktisch in diese Zeit hineinversetzen und erfahren und erspüren, welche Veränderungen der Krieg im täglichen Leben mit sich brachte.

Ein weiterer zentraler Punkt für die Vermittlung der historischen Inhalte an Klein- und Grundschulkindern ist die Geschichte des Gefreiten Wojtek, einem Soldatenbären. Anhand seiner Abenteuer kann den Kindern auf spielerische und niedrigschwellige Art und Weise das einfache Soldatenleben sowie andere historische Ereignisse, wie die Schlacht um Monte Cassino (IT) nahegebracht werden.

Die Dauerausstellung des Museums ist sehr groß und sehr umfangreich. Durch ihre beeindruckende Vielfalt an Themen ermöglicht sie den Pädagogen eine schier unendliche Möglichkeit an Gestaltungsmöglichkeiten für Museumsunterricht.

Zudem wird sowohl das Museum des Zweiten Weltkrieges als auch die Museumsarbeit staatlich, also unmittelbar, vom Ministerium für Kultur und nationales Erbe gefördert und steht im politischen Programm der Regierung an einer zentralen Stelle. Somit kann das Museum auch auf die neuesten technischen Errungenschaften wie VR, digitalen Unterricht, Tablets und Computer zurückgreifen und modernste Vermittlungsmethoden anwenden. Zudem muss man festhalten, dass der Besuch des Museums zum Pflichtprogramm des Rahmenplans für Schulen in Polen gehört.

Hard Facts:

Die hier praktizierte Verbindung von Storytelling, Einzelschicksalen, des Besuchs und der unmittelbare Bezug auf die Ausstellung und ihre Exponate scheint in Gdańsk bei den Schüler:innen und Jugendlichen sehr gut anzukommen. 2019 (vor der Pandemie) nutzten etwa 10.000 Kinder, Schüler:innen und Jugendliche in insgesamt 446 Veranstaltungen das museumspädagogische Vermittlungsangebot des Museums. Auch während der Pandemie blieb das Team der Museumspädagogik nicht untätig und konnte 2020 insgesamt 14.000 Personen u.a. durch Onlineangebote erreichen. Insgesamt gab es pandemiebedingt nur 56 museumspädagogische Veranstaltungen.

Im April 2021 verkündete das Museum, dass innerhalb von vier Jahren, also seit der Eröffnung im März 2017, nahezu 2 Millionen Personen das Museum besucht haben. Die Besuche der Kindergärten, Schulklassen und Jugendgruppen bilden hierbei einen zentralen Bestandteil des Publikums. Das Museum des Zweiten Weltkrieges in Gdańsk ist somit ein Flaggschiff der modernen Museumspädagogik in Polen und Europa, und ein echter Tanker unter den polnischen Museen.

Museum des Zweiten Weltkrieges Gdansk - Bereich Vermittlung und Museumspädagogik

Kontakt: MUZEUM II WOJNY ŚWIATOWEJ W GDAŃSKU
pl. W. Bartoszewskiego 1, 80-862 Gdańsk
tel. +48 58 760 09 60
e-mail: info@muzeum1939.pl

E-Mail: edukacja@muzeum1939.pl

Ansprechpartner: Przemysław Zachulski
Leiter des Bereichs Vermittlung und Museumspädagogik
Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku
Tel.: +48 58 323 75 41
Mobil.: +48 577 300 065
e-mail: p.zachulski@muzeum1939.pl

Michał Szelański
Tel.: +48 58 760 31 97
mobil.: +48 575 820 470
e-mail: m.szelański@muzeum1939.pl

Kamil Rutecki
Tel.: +48 58 323 75 23
Mobil.: +48 664 323 224
e-mail: k.rutecki@muzeum1939.pl

Erstellt von: Julia Bork
im Auftrag ECCOFORT e.V.

Im Rahmen: Projekt 85029050 „Auf dem Wege der gemeinsamen Geschichte“
Entwicklung und Umsetzung eines gemeinsamen Konzeptes für den
Museumsunterricht - Gedenkstätte und Museum Seelower Höhen und MRU –
Museum Oder-Warthe Festungsbogen

Datum: November 2022

Bedeutende Kriegsergebnisse 1945

2-Tage-Studientour: Schicksalsraum Oder-Warthe Region

ENTWURF

31. Januar 1945

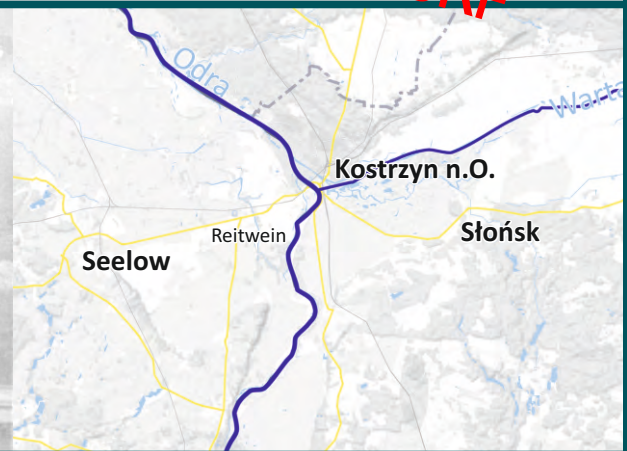
Massaker KZ Sonnenburg (Słońsk)

Februar-März 1945

56 Tage Belagerung und Zerstörung der Festungsstadt Küstrin (Kostrzyn nad Odra)

16.-19. April 1945

Schlacht „Seelower Höhen“

Die Anfänge der Nazidiktatur erfolgten wie überall in Deutschland schleichend und wurden von der breiteren Masse mit Hoffnung und Euphorie begleitet. Regimegegner wurden frühzeitig verfolgt und inhaftiert, z.B. im Zuchthaus und Konzentrationslager Sonnenburg (Słońsk), einem der Ersten seiner Art überhaupt.

Das Vorrücken der Roten Armee und ihrer Verbündeten von Osten in Richtung Berlin brachte den Krieg spätestens im Januar 1945 real und mit aller Wucht in die Oder-Warthe Region. Sie wurde schließlich Schauplatz von Kriegsergebnissen, wie sie europaweit nur in wenigen anderen Regionen so komprimiert zu finden sind und die zehntausende Menschen kurz vor Kriegsende ihr Leben kostete. Dazu zählen das Massaker im KZ Sonnenburg in der Nacht vor dessen Befreiung, die 56-tägige Belagerung und vollständige Zerstörung der Altstadt und Festung Küstrin, die Schlacht der Seelower Höhen von 16.-19. April 1945 als eine der größten Schlachten auf europäischem Boden.

Unsere 2-tägige Bildungsreise „Bedeutende Kriegsergebnisse 1945 in der Oder-Warthe Region“ vermittelt Ihnen den Ablauf der damaligen Geschehnisse aus unterschiedlichen Perspektiven und lässt Sie an den Erlebnissen der Soldaten und der Bevölkerung teilhaben.

**Martyriums Museum
Słońsk**

Festung Küstrin (Kostrzyn n.O.)

Gedenkstätte Seelower Höhen

Preise und Termine auf Anfrage. Kontakt: xxx
www.erinnerung-verbundet.de

Vorliegende Reiseempfehlung ist unverbindlich und ohne Gewähr für die Inhalte

Gemeinsamer historischer Kulturraum
Schicksalsraum
Entdeckungs- und Begegnungsraum

www.erinnerung-verbundet.de

EUROPÄISCHE UNION
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

UNIA EUROPEJSKA
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego

BB-PL
INTERREG V A
2014-2020

"Barrieren reduzieren - gemeinsame Stärken nutzen" / „Redukować bariery – wspólnie wykorzystywać silne strony“

erarbeitet im Rahmen des Förderprojekts
Stätten der Erinnerung Oder-Warthe' 2018-22

Bedeutende Kriegereignisse 1945

Słońsk - Kostrzyn nad Odra - Seelow

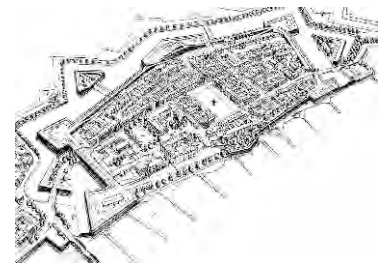
Tag 1: - Martyriums Museum Słońsk - Altstadt und Festung Küstrin (Kostrzyn nad Odra)

Martyriums Museum Słońsk

Die Gebäude der 1836 errichteten »Königlichen Strafanstalt« Sonnenburg/Neumark wurde schon wenige Wochen nach der Machtergreifung der Nationalsozialisten in ein frühes Konzentrationslager gewandelt. Hier wurden überwiegend politische Gegner (Kommunisten, Sozialdemokraten oder Gewerkschafter, darunter auch Landtags- und Reichstagsabgeordnete sowie Parteifunktionäre) weggesperrt. Zwischen 1942 und 1944 diente Sonnenburg als Haftstätte für über 1500 Menschen aus dem besetzten Westeuropa und Norwegen. In der Nacht vom 30. auf den 31. Januar 1945, kurz bevor die Truppen der Roten Armee Sonnenburg erreichten, erschoss ein 17-köpfiges SS-Kommando 819 Insassen. Heute erinnert ein kleines Museum an das Schicksal der Häftlinge von Sonnenburg. Zusammen mit dem Friedhof und seinen 16 Massengräbern bildet Słońsk einen europäischen Gedenk- und Mahnort.

Altstadt und Festung Küstrin (Kostrzyn nad Odra) - Pompeji an der Oder

Die preußische Residenzstadt Cüstrin wurde in der zweiten Hälfte des 16. Jh. mit einem mächtigen Festungsgürtel ausgestattet und später zu einem Festungssystem mit vier Außenforts ausgebaut. Nach Ende des Ersten Weltkrieges verloren die Befestigungen ihre Funktion, die Waffentechnik hatte die vorhandene Verteidigungsarchitektur bereits zuvor überholt.

Als die Rote Armee 1945 bei Küstrin die Oder erreichte, wurde die Altstadt wieder zur Festung erklärt, um den dortigen Oderübergang zu schützen. In 56-tägiger Belagerung mit anhaltendem Artilleriefeuer zerstörte die Rote Armee die Altstadt und Festung und die Neustadt bis auf wenige Gebäude vollständig. Die Altstadt innerhalb der Festung wurde nicht wieder aufgebaut. Sie erinnert als „**Pompeji an der Oder**“ an die Schrecken des Zweiten Weltkriegs, zwei Ausstellungen informieren über die dramatische Geschichte der Festung.

Tag 2: Schlacht der „Seelower Höhen“

Weil sich die Rote Armee zu lange mit Küstrin und dem dortigen Oderübertritt aufgehalten hat, konnte Nazi-deutschland entlang des Oderbruchs eine letzte Verteidigungslinie etablieren. Hier kam es am 16. April 1945 im Bereich Küstrin-Seelow zu einem der letzten großen Gefechte, das sinnlosweise über 45.000 Soldaten und Zivilisten ihr Leben kostete. Nach nur 4 Tagen war der Weg nach Berlin frei und einige Tage später beendete die Kapitulation in Karlshorst den Krieg.

Bereits im Winter 1945/46 wurde ein erstes Ehrenmal der Roten Armee in Seelow errichtet, das 1972 von den DDR-Behörden zu einer nationalen Gedenkstätte samt Museum aufgewertet wurde und bis heute über die Schlacht informiert. Im historischen Bahnhofsgebäude in unmittelbarer Nähe, entstand 2022 ein Regional-museum, das die besonders einschneidende Zeit zwischen 1933 und 1960 anschaulich dokumentiert.

Im Rahmen der Tour werden die Gedenkstätte Seelower Höhen, der Bereich um den Kommandostand Reitwein sowie das Museum im Bahnhof Seelow besichtigt.

Vorliegende Reiseempfehlung ist unverbindlich und ohne Gewähr für die Inhalte

1 Bunkermuseum Fuchsbau

Zentraler Gefechtsstand 14 (ZGS-14) der NVA

2 Seewerk Falkenhagen

Kommandobunker des Warschauer Pakts

3 Atombunker Garzau

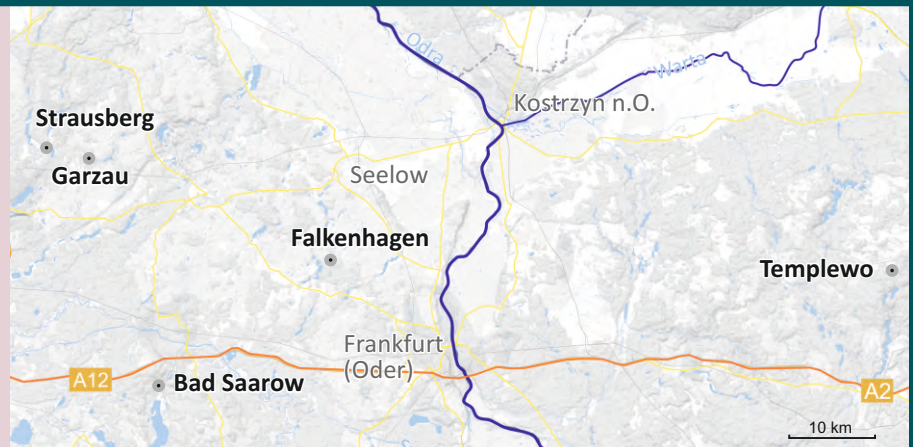
NVA Organisations- und Rechenzentrum (ORZ)

4 Wolkodar / Objekt 3003

Sowjetische Raketenbasis.

5 Objekt 17/201 Strausberg

Führungsstelle des Zentralstabes der Deutschen Post

Mit dem Ende des Zweiten Weltkriegs wurde die Oder-Warthe Region zum Grenzgebiet zwischen Deutschland und Polen. Die zuvor gemeinsame Geschichte erfuhr einen nahezu vollständigen Neustart durch den radikalen Bevölkerungsaustausch östlich der Oder. Die zwangsmigrierte Bevölkerung des ehemaligen Ostpolens brachte ihre eigene Geschichte, Kultur und Sprache mit, was neben der neuen physischen Grenze zusätzlich eine Sprachbarriere schuf.

Erinnerungskulturen begannen sich getrennt voneinander zu entwickeln, geprägt durch die Narrative der Siegermächte, die bis heute Bestand haben. Zwei grundlegend verschiedene Ideologien (Kapitalismus / Sozialismus) verpflanzten sich auf deutschem Boden (BRD/Westberlin und DDR) und eskalierten beinahe im Kalten Krieg. Entsprechend ideologisch beeinflusst wurde auch die Aufarbeitung des Zweiten Weltkrieges in der BRD, der DDR und der Volksrepublik Polen in Form von Gedenk- und Feiertagen, Schulunterricht, Kriegsdenkmälern, Kriegsgräberstätten und Museen.

In diese Gemengelage musste sich die Oder-Warthe Region erst einmal einfinden und schrieb so eine neue Geschichte. Im Zuge des Kalten Krieges entstanden Militär-, Zivil- und Regierungs-Bunkeranlagen zum Schutz vor Atomschlägen bzw. zur Koordinierung und Ausführung derselben. Wiederum entstand ein Netz an Einrichtungen zur Kontrolle der Bevölkerung und zur Sicherung der kommunistischen Diktatur, z.B. Jugendhaftanstalten und Werkhöfe, Militärgefängnisse und Standorte der Staatssicherheit.

Unsere 2-tägige Bildungsreise entführt sie in die Zeit des Kalten Krieges, die durch Angst vor Atomschlägen, atomarem Wettrüsten, Provokation und Misstrauen maßgeblich geprägt war. Unterirdische Bunkeranlagen mit ehemaligen Abhör- und Fernmeldestationen sowie Erst- und Rückschlag-szenarien zeigen eindrucksvoll das Kalkül und den Irrsinn des Kalten Krieges.

Preise und Termine auf Anfrage. Kontakt: xxx
www.erinnerung-verbindet.de

Vorliegende Reiseempfehlung ist unverbindlich und ohne Gewähr für die Inhalte

Orte des Kalten Krieges

Templewo (PL) - Bad Saarow - Falkenhagen - Garzau - Strausberg

Tag 1: Falkenhagen - Templewo

„Seewerk“ Falkenhagen: vom Nazi-Fabrikationsbunker zum Kommandostand des Warschauer Pakts

Ein von den Nationalsozialisten ab Ende der 1930er Jahre errichtetes Rüstungswerk mit der Tarnbezeichnung »Seewerk« wurde nach Ende des Zweiten Weltkrieges zu einem der geheimsten Standorte der Sowjetarmee in der DDR ausgebaut. Spätestens in den 1970er Jahren erfolgte der Umbau zu einem Gefechtsstand mit hoher militärischer Bedeutung. Unterschiedliche Einheiten der Sowjetarmee und Verbindungsoffiziere aller relevanten Staaten des Warschauer Paktes wären im Fall einer militärischen Eskalation mit den Truppen der NATO in Falkenhagen eingezogen.

Objekt 3003: Sowjetische Raketenbasis für den Atomschlag gegen die NATO

1970 wurden 3 Bunkerkomplexe in Polen fertiggestellt, die ab Mitte der 1980er Jahre mit insgesamt 178 Atomsprengköpfen bestückt waren. Objekt 3003 im Wald bei Templewo war einer der 3 geheimen Komplexe, die unter dem Schutz und der Führung von sowjetischen Spezialeinheiten in Betrieb gehalten wurden. Nach dem Zerfall der Sowjetunion 1991 wurde der Bunker 1992 von der russischen Armee leer gezogen und verlassen.

Tag 2: Bad Saarow - Garzau - Strausberg

Bunkermuseum Fuchsbau

Die wechselvolle Geschichte der unterirdischen Nachrichtenzentrale reicht von den Nationalsozialisten über das Kommando der NVA Luftstreitkräfte bis zur Bundeswehr. Ursprünglich zur Sprengung vorgesehen, reaktivierte die DDR 1965 den historischen Bunker und ergänzte einen unterirdischen Neubau als Zentralen Gefechtsstand 14 (ZGS-14). Nach der deutschen Wiedervereinigung erfolgte eine kurzzeitige Nutzung durch die Bundeswehr, die 1994 mit der Abwicklung des Standortes und einem Verschluss des Bunkers endete.

Baudenkmal Bunker Garzau

Zwischen 1972 und 1975 wurde bei Garzau das Organisations- und Rechenzentrum (ORZ) der NVA neu errichtet. Im atombombensicheren Untergrund liefen auf einem Großrechner alle relevanten Daten zum Zustand der Armee im Rahmen von täglichen Meldungen über Stärke, Bestände und Vorkommnisse aus allen drei Teilstreitkräften der NVA zusammen. Das ORZ stellte die Daten dem Ministerium für Nationale Verteidigung (MfNV) mit Sitz in Strausberg zur Verfügung und fungierte so als »Operatives Auskunftssystem des Stabes«.

Objekt 17/201 Strausberg: Ehemals atomsichere Nachrichtenzentrale, heute Kulturbunker

Mit der Gründung der NVA 1956 wurde eine Kaserne aus der NS-Zeit in Strausberg zum Dienstsitz des Ministeriums für Nationale Verteidigung bestimmt. Ab Ende der 1970er Jahre erfolgte der Bau von »Objekt 17/201 – Führungsstelle des Zentralstabes der Deutschen Post in Strausberg«. Vor der Bevölkerung verborgen entstand hier eine der wichtigsten und modernsten Bunkeranlagen auf dem Gebiet der DDR. Seit 2019 wird der Bunker mit seinen mehr als 200 Räumen schrittweise zum »Kulturbunker Strausberg« umgewandelt.

Vorliegende Reiseempfehlung ist unverbindlich und ohne Gewähr für die Inhalte

Gemeinsamer historischer Kulturraum
Schicksalsraum
Entdeckungs- und Begegnungsraum

www.erinnerung-verbindet.de

EUROPÄISCHE UNION
Europäischer Fonds für
regionale Entwicklung

UNIA EUROPEJSKA
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego

BB-PL
INTERREG V A
2014-2020

"Barrieren reduzieren - gemeinsame Stärken nutzen" / „Redukować bariery – wspólnie wykorzystywać silne strony“

erarbeitet im Rahmen des Förderprojekts
Stätten der Erinnerung Oder-Warthe' 2018-22

FÖDERRICHTLINIEN DES DEUTSCH-POLNISCHEN JUGENDWERKS

Gültig seit dem 1.03.2022

PRÄAMBEL

Das Deutsch-Polnische Jugendwerk (DPJW) wurde aufgrund einer gemeinsamen Initiative der Regierungen der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Polen durch das „Abkommen über das Deutsch-Polnische Jugendwerk“ vom 17. Juni 1991 als regierungsunabhängige internationale Organisation errichtet. Diesem Abkommen liegen der „Vertrag vom 17. Juni 1991 über gute Nachbarschaft und freundschaftliche Zusammenarbeit“ sowie das „Abkommen vom 10. November 1989 über den Jugendaustausch“ zugrunde.

Das DPJW dient dem Austausch und der Zusammenarbeit der deutschen und der polnischen Jugend. Es ist offen für alle Träger und Initiativen. Seine Tätigkeit beruht auf der partnerschaftlichen und gleichberechtigten Zusammenarbeit von Deutschen sowie Polinnen und Polen.

Das DPJW verfügt über einen gemeinsamen Fonds, der von beiden Regierungen gespeist wird. Dem Fonds können ferner Drittmittel zufließen. Aus dem Fonds sind alle Ausgaben des DPJW zu leisten.

INHALT

Glossar	5
A ALLGEMEINE GRUNDSÄTZE	6
A 1 Ziele des DPJW	6
A 2 Aufgaben und Formen der Tätigkeit des DPJW.	6
A 3 Prinzipien und Leitideen der DPJW-Förderung	6
A 4 Projekte, die nicht gefördert werden dürfen	7
A 4.1 Studium und wissenschaftlicher Austausch	7
A 4.2 Kommerzielle und touristische Projekte	7
A 4.3 Baumaßnahmen	7
A 4.4 Multilaterale Projekte	7
B PROJEKTE DES JUGENDAUSTAUSCHES	8
B 1 Projektarten.	8
B 1.1 Jugendbegegnungen.	8
B 1.2 Fachprogramme	8
B 1.3 Andere Projektarten	9
B 1.3.1 Projekte im grenznahen Raum.	9
B 1.3.2 Jugendbegegnungen und themenbezogene Fachprogramme bei europäischen und internationalen Institutionen mit Sitz in Europa.	9
B 1.3.3 Trilaterale Projekte	9
B 1.3.4 Praktika und Hospitationen.	9
B 1.3.5 Kleinprojekte „4x1 ist einfacher!“	9
B 1.3.6 Herausgabe von Informationsmaterialien	9
B 1.3.7 Modellprojekte.	9
B 2 Voraussetzungen für die Förderung von Projekten	10
B 2.1 Begegnung, Idee des interkulturellen Austausches und pädagogische Umsetzung	10
B 2.2 Mitwirkung der Jugendlichen	10
B 2.3 Partnerprinzip als Bedingung.	10
B 2.4 Abstimmungsgebot	10
B 2.5 Qualifikation des Projektteams	10
B 2.6 Versicherungspflicht.	10
B 3 Fördergrundsätze	10
B 3.1 Allgemeine Bestimmungen	10
B 3.1.1 Festbetragsfinanzierung – Finanzierung auf Basis der Fördersätze	11
B 3.1.2 Fehlbedarfsfinanzierung	11
B 3.1.3 Vollfinanzierung	11

B 3.2	Förderkriterien	11
B 3.2.1	Programmtage	11
B 3.2.2	Mindest- und Höchstdauer	11
B 3.2.3	Mindestalter	11
B 3.2.4	Höchstalter	11
B 3.2.5	Verhältnis geförderte Jugendliche/Projektteam	11
B 3.2.6	Teilnehmendenrelation	12
B 3.3	Zuschussarten	12
B 3.3.1	Zuschuss für die Gastgeber	12
B 3.3.2	Zuschuss für die Gäste	12
B 3.3.3	Förderung der Vor- und Nachbereitungstreffen für Teilnehmende aus einem Land	12
B 3.3.4	Förderung der gemeinsamen Vor- und Nachbereitungstreffen für ein Projektteam aus Deutschland und Polen	12
B 3.3.5	Förderung von trilateralen Projekten in Deutschland oder Polen	13
B 3.3.6	Förderung von trilateralen Projekten in einem Drittland	13
B 3.3.7	Förderung von Fachprogrammen	13
B 3.3.8	Förderung von Projekten im grenznahen Raum	13
B 3.3.9	Förderung von Kleinprojekten „4x1 ist einfacher!“	13
B 4	Zuschussverfahren	13
B 4.1	Antragsberechtigte/Zuschussempfänger	13
B 4.1.1	Juristische Personen	13
B 4.1.2	Natürliche Personen	13
B 4.2	Allgemeine Grundsätze im Antrags- und Nachweisverfahren	14
B 4.2.1	Verbindlichkeit der DPJW-Förderrichtlinien	14
B 4.2.2	Form des Antrags- und Nachweisverfahrens	14
B 4.2.3	Rechtsanspruch	14
B 4.2.4	Prüfungsrecht	14
B 4.3	Antragstellung im Einzelverfahren	14
B 4.3.1	Gemeinsame Antragstellung	14
B 4.3.2	Antragsangaben	15
B 4.3.3	Antragsfristen	15
B 4.3.4	Bewilligung	15
B 4.3.5	Vorschusszahlung	15
B 4.4	Nachweis im Einzelverfahren	15
B 4.4.1	Umfang des Nachweises	15
B 4.4.2	Nachweisfristen	16
B 4.4.3	Festsetzung des Zuschusses durch das DPJW; Schlusszahlung	16
B 4.4.4	Rückzahlungsverpflichtung	16
B 4.5	Antragstellung im Zentralstellenverfahren	17

B 5	Antrags und Nachweisverfahren für Zentralstellen	18
B 5.1	Jahresbedarf	18
B 5.2	Sammelantrag	18
B 5.3	Jahreskontingent.	18
B 5.4	Antragsfristen	18
B 5.5	Bewilligungen/Vorschüsse	18
B 5.6	Sammelnachweis im Zentralstellenverfahren	18
B 5.7	Teilnachweis/Zwischennachweis	19
B 5.8	Minder-/Mehrbedarf	19
B 5.9	Festsetzung des Zuschusses	19
B 5.10	Weiterleitung der Mittel	19
B 5.11	Verwaltungskostenzuschuss	19
B 5.12	Verwaltungsregelungen	19

C ABSCHLIESSENDE REGELUNGEN 20

C 1	Sonstige Förderung	20
C 2	Durchführungsbestimmungen	20
C 3	Überprüfung der Fördersätze	20
C 4	Beschlussfassung und Geltung	20

Anlage 1	der Förderrichtlinien des DPJW – Zuschüsse für die Gastgeber	21
1.	Zuschuss zu Programmkosten bei Jugendbegegnungen	21
2.	Zuschuss zu Honorarkosten bei Jugendbegegnungen.	21
3.	Zuschuss zu den Vor und Nachbereitungstreffen der Jugendlichen	21
4.	Zuschuss zu den gemeinsamen Vor- und Nachbereitungstreffen für ein Projektteam aus Deutschland und Polen	21
5.	Zuschuss zu Programmkosten bei Fachprogrammen	22
6.	Zuschuss zu Honorarkosten bei Fachprogrammen	22
7.	Zuschuss zu Programmkosten bei Hospitationen/Praktika	22

Anlage 2	der Förderrichtlinien des DPJW – Zuschüsse für die Gäste	23
1.	Zuschuss zu Reisekosten	23
1.1	Zuschuss zu Reisekosten bei trilateralen Projekten	23

Glossar

In diesen Förderrichtlinien verwendete Begrifflichkeiten:

Fachkräfte	Lehrer/-innen, Teamer/-innen, Expertinnen und Experten des Jugendaustausches sowie Praktiker/-innen und leitende Personen der Jugendarbeit
Fachprogramm	ein Projekt für Fachkräfte des Jugendaustausches
Jugendaustausch	deutsch-polnische und trilaterale Zusammenarbeit von Schulen, Organisationen, Institutionen und Fachkräften im Bereich der Jugendarbeit
Jugendbegegnung	ein Projekt für Jugendliche sowie Begleitpersonen (Projektteam) gemäß B 1.1 der DPJW-Förderrichtlinien
Jugendliche	Personen unter 27 Jahren
Projekt	eine Unternehmung im Rahmen des Jugendaustausches gemäß B 1 der DPJW-Förderrichtlinien
Projektpartner	zwei oder mehr Träger aus Deutschland und Polen, die gemeinsam ein Projekt vorbereiten, beantragen und durchführen
Projektteam	Personen, die das Projekt organisieren und durchführen, einschließlich der Betreuer/-innen und Sprachmittler/-innen
Sprachmittler/-in	eine Person, die den Teilnehmenden dabei hilft, sich in der jeweils anderen Sprache zu verständigen – diese muss dabei kein(e) professionelle(r) Dolmetscher/-in sein
Teilnehmende	alle Personen, die am Projekt teilnehmen und gefördert werden können: Jugendliche (ggf. Fachkräfte) und Projektteam, einschließlich Hauptamtliche des Trägers
Träger	Projektträger – Antragstellende im Einzel- und Zentralstellenverfahren, sowohl juristische als auch natürliche Personen
Zentralstelle	eine Institution in Deutschland oder Polen, die im Namen des DPJW Anträge ihrer Träger bearbeitet. Anhand der untenstehenden Richtlinien, vergibt sie aus DPJW-Mitteln Zuschüsse an Projekte (Zentralstellenverfahren). Bestimmte Zentralstellen sind z. B. zuständig für Projektpartner (Antragstellende) aus einem bestimmten Bundesland, für katholische Organisationen und Schulen oder für Pfadfinderverbände. Ob ein Träger zu einer Zentralstelle gehört, kann auf der Internetseite des DPJW mithilfe des Zentralstellenfinders (DPJW.ORG/DPJW-ZENTRALSTELLEN-FINDER) herausgefunden werden.

A ALLGEMEINE GRUNDSÄTZE

A 1 Ziele des DPJW

Das DPJW verfolgt das Ziel, den bestehenden Jugendaustausch zu erweitern und zu vertiefen und neue Initiativen zu ermöglichen. Damit sollen das Verständnis füreinander verbessert, Vorurteile überwunden, Versöhnung ermöglicht und die gemeinsame Verantwortung deutscher und polnischer Jugendlicher für die Gestaltung der Zukunft eines freien Europa gefördert werden.

Das DPJW will dazu beitragen, dass Jugendliche ihre Persönlichkeit frei entfalten und ihrer Verantwortung in Gesellschaft und Staat gerecht werden. Bei allen Projekten, die das DPJW fördert, wird die partnerschaftliche Mitwirkung und Eigenverantwortung der Jugendlichen erwartet. Die Jugendlichen sollen befähigt werden, die entstandenen Kontakte selbst weiterzuentwickeln, um auf diese Weise eigenständig zu einer dauerhaften Zusammenarbeit zwischen beiden Ländern beizutragen.

A 2 Aufgaben und Formen der Tätigkeit des DPJW

Aufgabe des DPJW ist es, das gegenseitige Kennenlernen und ein enges gemeinsames Handeln deutscher und polnischer Jugendlicher zu fördern. Das DPJW unterstützt daher vielfältige Formen des Jugendaustausches. Das DPJW unterstützt den Jugendaustausch unmittelbar durch Zuschüsse an Träger und Zentralstellen und mittelbar durch Information und Beratung nichtöffentlicher und öffentlicher Träger des Jugendaustausches.

Das DPJW fördert in allen Bereichen und auf allen Ebenen den Austausch von Jugendlichen sowie gemeinsame Projekte und die Zusammenarbeit von Jugendorganisationen, Schulen und von im Jugendaustausch tätigen Institutionen und Organisationen einschließlich der Weiterbildung der hierfür verantwortlichen Fachkräfte.

A 3 Prinzipien und Leitideen der DPJW-Förderung

A 3.1

Das DPJW orientiert sich an den Grundsätzen der Gegenseitigkeit und Ausgewogenheit.

A 3.2

Die Projekte sollen so gestaltet sein, dass es zur Begegnung zwischen den Jugendlichen untereinander und den Projektpartnern kommt. Im Verlauf der Begegnung soll die Idee des interkulturellen Austausches besonders verwirklicht werden. Der „Begegnungscharakter“ ist dann erfüllt, wenn die Gruppe von Jugendlichen aus Deutschland und Polen während der Dauer des Projektes ein gemeinsames Programm gestaltet. Das Projekt soll das gegenseitige Kennenlernen und die Integration der Teilnehmenden ermöglichen sowie ihnen Bedingungen bieten, die gesellschaftlichen und historisch-kulturellen Gegebenheiten im Partnerland kennenzulernen.

A 3.3

Das DPJW kooperiert partnerschaftlich in Anwendung des Subsidiaritätsprinzips mit Zentralstellen und Trägern.

A 3.4

Das DPJW kann Projekte in Kooperation durchführen, die von anderer Seite vorgeschlagen werden, wenn diese Projekte seinen Aufgaben entsprechen und von gemeinsamem Interesse sind.

A 3.5

Das DPJW kann selbst Projekte durchführen, wenn eine bestimmte Aufgabe durch andere Träger nicht erfüllt werden kann.

A 3.6

Das DPJW misst dem Austausch im grenznahen Raum besondere Bedeutung zu.

A 4 Projekte, die nicht gefördert werden dürfen

A 4.1 Studium und wissenschaftlicher Austausch

Das DPJW fördert keinen Austausch zu Zwecken des Studiums oder der wissenschaftlichen Arbeit.

A 4.2 Kommerzielle und touristische Projekte

Projekte, die kommerziellen Zwecken oder überwiegend der Erholung und der Touristik dienen, werden nicht gefördert.

A 4.3 Baumaßnahmen

Es werden keine Zuschüsse zu Bau, Erwerb, Einrichtung oder Bauerhaltung von Stätten der Jugendbildung und Jugendbegegnung gewährt.

A 4.4 Multilaterale Projekte

Multilaterale Projekte, d. h. Projekte mit Teilnehmenden aus insgesamt mehr als drei Ländern, werden grundsätzlich nicht gefördert.

B PROJEKTE DES JUGENDAUSTAUSCHES

B 1 Projektarten

Das DPJW fördert folgende Arten und Formen des schulischen und des außerschulischen Jugendaustausches (im Weiteren: Jugendaustausch):

B 1.1 Jugendbegegnungen

B 1.1.1

Gemeinsame Projekte über politische, gesellschaftliche, soziale, kulturelle und geschichtliche Themen, insbesondere zu Geschichte, Gegenwart und Zukunft der gegenseitigen Beziehungen und Zusammenarbeit sowie Sportprojekte und Projekte mit dem Schwerpunkt „Sprache“.

B 1.1.2

Gemeinsame Projekte zur Erweiterung des Wissens der Jugendlichen über das Partnerland.

B 1.1.3

Gemeinsame bildungsorientierte Projekte zur Bereicherung des beruflichen Wissens und der beruflichen Qualifikation von Jugendlichen.

B 1.1.4

Freiwillige gemeinsame Arbeit zum Wohle der Jugendlichen und zur Erfüllung am Gemeinwohl orientierter sozialer Aufgaben.

B 1.1.5

Gemeinsame Jugendbegegnungen im Rahmen von Partnerschaften und der Zusammenarbeit zwischen Städten und anderen Gebietskörperschaften.

B 1.1.6

Andere Formen, insbesondere Vorbereitungs- und Nachbereitungstreffen von Projekten im jeweils eigenen Land.

B 1.2 Fachprogramme

An den Fachprogrammen nehmen Fachkräfte des Jugendaustausches teil.

Das DPJW fördert zur Intensivierung und Qualifizierung der Zusammenarbeit von Organisationen und Institutionen des Jugendaustausches insbesondere folgende Fachprogramme:

B 1.2.1

Informations- und Fortbildungsveranstaltungen nichtöffentlicher und öffentlicher Träger für Fachkräfte des Jugendaustausches sowie Hospitationen und Sprachkurse.

B 1.2.2

Veranstaltungen zur Auswertung, Vorbereitung und Durchführung von Angeboten des Jugendaustausches und der Zusammenarbeit sowie zum Anbahnen neuer Kontakte und Partnerschaften.

B 1.2.3

Arbeitstagungen ohne ausgewogene Beteiligung des Projektpartners, die der Konzeption, Planung und Auswertung der fachlichen Arbeit des Trägers / der Zentralstelle dienen. Es soll mindestens ein Vertreter des Partnerlandes anwesend sein.

B 1.3 Andere Projektarten

B 1.3.1 Projekte im grenznahen Raum

Projekte im grenznahen Raum (siehe B 3.3.8) können dann in spezieller Form gefördert werden, wenn die überwiegende Zahl der Teilnehmenden beider Länder jeweils aus dem grenznahen Raum kommt und das Projekt im grenznahen Raum stattfindet.

Der grenznahe Raum umfasst in Polen die Woiwodschaften Westpommern (Zachodniopomorskie), Lebus (Lubuskie) und Niederschlesien (Dolnośląskie). In Deutschland erstreckt sich der grenznahe Raum auf die Bundesländer Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg, Berlin und Sachsen.

B 1.3.2 Jugendbegegnungen und themenbezogene Fachprogramme bei europäischen und internationalen Institutionen mit Sitz in Europa

B 1.3.3 Trilaterale Projekte

Das DPJW kann trilaterale Projekte fördern, an denen Jugendliche und Fachkräfte des Jugendaustausches aus Drittländern teilnehmen. Ziffer B 1.3.2 der DPJW-Förderrichtlinien bleibt davon unbenommen.

B 1.3.4 Praktika und Hospitationen

Gefördert werden können individuelle Aufenthalte im Partnerland zum Zweck der Berufsorientierung, -vorbereitung oder -bildung (Praktika) sowie mit dem Ziel, die Arbeitsabläufe in der Partnereinrichtung kennenzulernen (Hospitationen). Praktika und Hospitationen dürfen nicht Teil des Studiums sein oder der Erwerbstätigkeit dienen. Die geförderten Personen dürfen sich im Rahmen des Praktikums / der Hospitation nicht länger als drei Monate im anderen Land aufhalten.

B 1.3.5 Kleinprojekte „4x1 ist einfacher!“

Projekte, die gemäß diesen Förderrichtlinien nicht als Jugendbegegnung beantragt werden können, aber dem deutsch-polnischen Jugendaustausch in besonderer Weise dienen, können als Kleinprojekte bezuschusst werden.

B 1.3.6 Herausgabe von Informationsmaterialien

Erstellung, Druck und Vertrieb von Zeitschriften, Arbeitshilfen und anderen Medien, die geeignet sind, die Ziele des DPJW zu vermitteln und zu verbreiten.

B 1.3.7 Modellprojekte

Projekte, die die Grundlagen des deutsch-polnischen Jugendaustausches weiterentwickeln und modellartig neue Wege erproben, einschließlich Wettbewerbe, die der Realisierung der Ziele des DPJW dienen.

B 2 Voraussetzungen für die Förderung von Projekten

B 2.1 Begegnung, Idee des interkulturellen Austausches und pädagogische Umsetzung

Ein Projekt soll so gestaltet sein, dass es zur Begegnung zwischen den Jugendlichen aus beiden Partnerländern kommt. Im Verlauf der Begegnung soll die Idee des interkulturellen Austausches besonders verwirklicht werden. Aus dem vorgelegten Programm muss die pädagogische Realisierung der Ziele der Begegnung von Jugendlichen aus beiden Partnerländern erkennbar sein.

B 2.2 Mitwirkung der Jugendlichen

Art und Inhalt des Projekts müssen sich an den Zielen des DPJW orientieren und sollen die Mitwirkung der Jugendlichen auch bei Vor- und Nachbereitung gewährleisten.

B 2.3 Partnerprinzip als Bedingung

Es muss ein Projektpartner im Sinne der Ziffer **B 4.1** vorhanden sein, mit dem eine Begegnung oder ein gemeinsames Projekt praktiziert oder angestrebt wird. Begegnungen und Projekte in Deutschland und Polen sollen in einem ausgewogenen Verhältnis stehen.

B 2.4 Abstimmungsgebot

Zwischen den Projektpartnern sollen rechtzeitig Ziele des Projekts, Kreis der Teilnehmenden, Finanzierung, gemeinsames Programm sowie Methoden und Schritte der Durchführung vereinbart werden.

B 2.5 Qualifikation des Projektteams

Die verantwortlichen Leitungspersonen sollen die Fähigkeit besitzen, die Teilnehmenden zu Initiative und Mitarbeit in der internationalen Begegnung und Zusammenarbeit zu motivieren und Kompetenzen für die Leitung von internationalen Projekten mitbringen.

B 2.6 Versicherungspflicht

Der Antragsteller hat sicherzustellen, dass alle Teilnehmenden für die Dauer des geförderten Projekts ausreichend gegen Unfall, Krankheit, Haftpflicht und Schadenersatzansprüche versichert sind. Mit der Förderung des DPJW ist keine Leistungspflicht des DPJW im Versicherungsfall oder in sonstigen Fällen verbunden.

B 3 Fördergrundsätze

B 3.1 Allgemeine Bestimmungen

Es können Projekte in Polen und in Deutschland gefördert werden (Ausnahmen **B 1.3.2** und **B 3.3.6**).

Zuschüsse werden zur Deckung von Ausgaben des Zuschussempfängers vergeben, welche ausschließlich für das in der Bewilligung genannte Projekt bestimmt sind.

Gefördert werden können alle am Projekt teilnehmenden Personen, einschließlich des Projektteams.

In der Regel deckt die DPJW-Förderung nicht die gesamten Kosten des Projektes ab.

Über die Art der Finanzierung wird, soweit nicht durch diese Förderrichtlinien bereits vorgegeben, bei der Bewilligung entschieden.

B 3.1.1 Festbetragsfinanzierung – Finanzierung auf Basis der Fördersätze

In der Regel erfolgt der Zuschuss auf Basis der Fördersätze. Die Fördersätze werden bis zur Höchstgrenze der ANLAGEN 1 und 2 gewährt.

B 3.1.2 Fehlbedarfsfinanzierung

In begründeten Ausnahmefällen (anstelle der Finanzierung nach Ziffer B 3.1.1) können auf der Grundlage eines Kosten- und Finanzierungsplanes Zuschüsse im Wege der Fehlbedarfsfinanzierung gewährt werden. Im Falle der Fehlbedarfsfinanzierung sollen die Träger angemessene Eigenmittel einstellen.

B 3.1.3 Vollfinanzierung

Projekte, die im Auftrag des DPJW oder in Zusammenarbeit mit ihm durchgeführt werden, oder Projekte nichtöffentlicher Träger, an denen das DPJW ein besonderes fachliches Interesse hat, können ausnahmsweise im Wege der Vollfinanzierung gefördert werden.

B 3.2 Förderkriterien

Neben den Voraussetzungen nach Ziffer B 2 ist für Jugendbegegnungen und die Fachprogramme zu beachten:

B 3.2.1 Programmtage

Programmtage sind Projektstage mit einem gemeinsamen Programm.

B 3.2.2 Mindest- und Höchstdauer

Eine Projektförderung von Jugendbegegnungen ist nur dann möglich, wenn sie mindestens 4 und höchstens 28 Programmtage dauern. Jugendbegegnungen im grenznahen Raum sowie Fachprogramme sind von der Mindestdauer ausgenommen. Bei Fachprogrammen ist eine Förderung für maximal 14 Programmtage möglich. Praktika und Hospitationen werden gefördert, wenn sie mindestens 7 Tage und maximal 3 Monate dauern.

B 3.2.3 Mindestalter

Das Mindestalter der Teilnehmenden soll 12 Jahre betragen. Ausnahmen vom Mindestalter sind möglich, wenn das Projektteam mit dieser Altersgruppe vertraut ist und die Notwendigkeit der Teilnahme an dem Projekt begründet ist.

B 3.2.4 Höchstalter

Das Höchstalter der jugendlichen Teilnehmenden soll 26 Jahre betragen, begründete Ausnahmen sind möglich, wenn es das Projekt erfordert. Ausgenommen von der Höchstaltersgrenze sind Mitglieder des Projektteams.

B 3.2.5 Verhältnis geförderte Jugendliche/Projektteam

Die Größe des Projektteams muss in einem angemessenen Verhältnis zur Anzahl der Jugendlichen stehen.

B 3.2.6 Teilnehmendenrelation

Die Anzahl der Teilnehmenden aus beiden Partnerländern muss in einem ausgewogenen Verhältnis zueinanderstehen.

B 3.3 Zuschussarten

B 3.3.1 Zuschuss für die Gastgeber

Das DPJW kann Zuschüsse zu den Programmkosten, u. a. den Kosten des Aufenthalts (Unterkunft und Verpflegung), den damit verbundenen Programmfahrten, unmittelbaren Organisations- und Koordinierungskosten und dazugehörigen Versicherungen für jeden Programmtag gewähren.

Daneben können Zuschüsse zu den Honoraren für Sprachmittlung und in begründeten Fällen zum Konferenzdolmetschen gewährt werden.

B 3.3.2 Zuschuss für die Gäste

Das DPJW kann Zuschüsse zu den Reisekosten der Teilnehmenden, d. h. den Kosten der Gäste für die Hin- und Rückreise vom Wohn- und Projektort sowie den Versicherungskosten für die Dauer der Reise gewähren.

B 3.3.3 Förderung der Vor- und Nachbereitungstreffen für Teilnehmende aus einem Land

Vor- und Nachbereitungstreffen können entsprechend [B 3.3.1](#) gefördert werden, wenn sie in einem angemessenen zeitlichen Verhältnis (jeweils bis zu zwei Programmtagen) zur Dauer der Jugendbegegnung stehen und im jeweils eigenen Land stattfinden.

Im schulischen Jugendaustausch finden Vor- und Nachbereitung in der Regel im Rahmen des Unterrichts statt und werden nicht vom DPJW gefördert. Ausnahmen müssen begründet werden.

Ein Zuschuss zu den Vor- und Nachbereitungstreffen soll zusammen mit dem Zuschuss zur Jugendbegegnung beantragt werden.

Ein vom DPJW gefördertes Nachbereitungstreffen soll in der Regel innerhalb von zwei Monaten nach Beendigung der Jugendbegegnung stattfinden. Ausnahmen müssen Bestandteil der Bewilligung sein.

B 3.3.4 Förderung der gemeinsamen Vor- und Nachbereitungstreffen für ein Projektteam aus Deutschland und Polen

Die gemeinsame Vor- und Nachbereitung der Jugendbegegnungen/Fachprogramme durch ein Projektteam aus Deutschland und Polen können entsprechend [B 3.1.1](#), [B 3.3.1](#) und [B 3.3.2](#) bezuschusst werden. Die Förderung durch das DPJW der gemeinsamen Vor- und Nachbereitung soll jeweils zwei Programmtage nicht überschreiten.

Ein Zuschuss zu Vor- und Nachbereitungstreffen soll zusammen mit dem Zuschuss zur Jugendbegegnung / zum Fachprogramm beantragt werden.

Ein vom DPJW gefördertes Nachbereitungstreffen soll in der Regel innerhalb von zwei Monaten nach Beendigung der Jugendbegegnung / des Fachprogramms stattfinden. Ausnahmen müssen Bestandteil der Bewilligung sein.

B 3.3.5 Förderung von trilateralen Projekten in Deutschland oder Polen

Bei einem trilateralen Projekt in Deutschland oder Polen können Zuschüsse zu den Kosten für die Hin- und Rückreise der Teilnehmenden aus dem Drittland ab der deutschen bzw. polnischen Grenze bis zum Projektort nach den Grundsätzen von **B 3.3.2 (TABELLE MIT FÖRDERSÄTZEN)**, zur Teilnahme nach **B 3.3.1** gewährt werden.

B 3.3.6 Förderung von trilateralen Projekten in einem Drittland

Bei einem Projekt in einem dritten Land kann das DPJW einen Zuschuss zu den Kosten für die Hin- und Rückreise deutscher und polnischer Teilnehmender gewähren. Zusätzlich kann das DPJW auch im Drittland entstehende Programmkosten fördern.

B 3.3.7 Förderung von Fachprogrammen

Die Honorarkosten der am Fachprogramm beteiligten Referentinnen und Referenten können gefördert werden (siehe **ANLAGE 1, TABELLE 6**).

B 3.3.8 Förderung von Projekten im grenznahen Raum

Projekte im grenznahen Raum können bei Nachweis mindestens einer Übernachtung entsprechend den Ziffern **B 3.3.1** und **B 3.3.2** gefördert werden. In begründeten Fällen können Tages-/ Nachmittags- und/oder Abendprojekte gefördert werden. In diesem Fall können entweder Zuschüsse zu den Programmkosten bis zur Höchstgrenze der **ANLAGE 1** oder Zuschüsse zu den Kosten für die Hin- und Rückreise bis zur Höchstgrenze der **ANLAGE 2** gewährt werden.

B 3.3.9 Förderung von Kleinprojekten „4x1 ist einfacher!“

Gefördert werden können alle Kosten, die für die Durchführung des Projekts nötig sind. Der Träger muss 10 % Eigenmittel nachweisen. Die maximale Fördersumme beträgt 1.000 EUR.

B 4 Zuschussverfahren

B 4.1 Antragsberechtigte/Zuschussempfänger

B 4.1.1 Juristische Personen

Zuschüsse können Trägern (Antragstellenden im Einzelverfahren, Trägern mit besonderer Bedeutung und Zentralstellen mit Zuständigkeit für mehrere Träger) in Deutschland oder Polen gewährt werden, die als juristische Personen in der Lage sind, die rechtliche, fachliche und pädagogische Verantwortung für die Durchführung von Projekten zu tragen und die die administrativen Voraussetzungen zur verwaltungsmäßigen Abwicklung erfüllen.

Sie müssen die Garantie dafür bieten, dass die Mittel den Aufgaben und Zielen des DPJW entsprechend sparsam und wirtschaftlich verwendet sowie ordnungsgemäß abgerechnet werden.

B 4.1.2 Natürliche Personen

Haben Träger nicht den Status einer juristischen Person, so kann die Geschäftsführung eine Förderung entsprechend den sonstigen Bedingungen der Ziffer **B 4.1.1** bewilligen. Diese Ausnahmeregelung darf nicht angewandt werden, wenn der/die Antragstellende Mitglied eines Trägers oder einer Zentralstelle ist oder ihr zugeordnet werden kann.

B 4.2 Allgemeine Grundsätze im Antrags- und Nachweisverfahren

Das DPJW fördert im Einzel- oder Zentralstellenverfahren. Für beide Verfahren gilt:

B 4.2.1 Verbindlichkeit der DPJW-Förderrichtlinien

Die Träger und Zentralstellen, die die Förderung des DPJW in Anspruch nehmen, binden sich bei der Antragstellung an die DPJW-Förderrichtlinien. Mit der Antragstellung verpflichten sie sich, bei der Durchführung des Projekts und im Nachweis die Förderrichtlinien zu beachten und besondere Bedingungen und Auflagen zu erfüllen. Ausnahmen müssen vom DPJW ausdrücklich schriftlich genehmigt sein.

Mit der Antragstellung verpflichtet sich der Träger bzw. die Zentralstelle, Zuschüsse des DPJW nur mit vorheriger schriftlicher Zustimmung zu einem anderen als dem vorgesehenen Zweck zu verwenden.

B 4.2.2 Form des Antrags- und Nachweisverfahrens

Das DPJW stellt den Trägern zur Übermittlung der erforderlichen Angaben im Antrags und Nachweisverfahren ein Online-System zur Verfügung. Die Träger erklären mit der Nutzung des Online-Systems, dass sie diese Form der Kommunikation rechtlich verbindlich nutzen.

Für Träger, die das DPJW-Online-System nicht oder nicht vollständig nutzen können, stellt das DPJW ausfüllbare Formulare bereit, die in Papierform übermittelt werden können.

B 4.2.3 Rechtsanspruch

Die Förderungsmöglichkeiten, die das DPJW bietet, begründen auf keinen Fall einen Rechtsanspruch, auch nicht im Fall einer früheren Förderung ähnlicher oder gleicher Projekte.

B 4.2.4 Prüfungsrecht

Das DPJW ist berechtigt, das Projekt und die Verwendung des Zuschusses durch Teilnahme an dem Projekt vor Ort, durch Einsicht in die Bücher, Belege sowie durch örtliche Erhebung zu prüfen oder durch Beauftragte prüfen zu lassen.

Die Prüfung erstreckt sich auf die Durchführung des Projekts, die Verwendung des bewilligten Zuschusses, auf die im Nachweis aufgeführten Ausgaben für das geförderte Projekt und dessen Gesamtfinanzierung und weitere in der Bewilligung genannte Auflagen.

Der Zuschussempfänger hat die erforderlichen Unterlagen bereitzuhalten und die notwendigen Auskünfte zu erteilen. Sämtliche erforderlichen Unterlagen müssen dem DPJW fünf Jahre lang (bis Ende des fünften Kalenderjahres), vom Zeitpunkt der Beendigung des Projekts an gerechnet, für eine Prüfung zur Verfügung stehen.

B 4.3 Antragstellung im Einzelverfahren

B 4.3.1 Gemeinsame Antragstellung

Grundsätzlich stellen die Träger aus beiden Ländern den Antrag gemeinsam. Zuschüsse zu den Reisekosten sollen in der Währung der Gäste, Zuschüsse zu Programmkosten in der Währung der Gastgeber beantragt werden.

Abweichend von diesem Grundsatz können bei individuellen Praktika und Hospitationen der Zuschuss zu den Reisekosten und den Programmkosten von einem Projektpartner beantragt und abgerechnet werden.

Soweit eine gemeinsame Antragstellung nicht möglich ist, sind in jedem Fall jeweils genaue Angaben zu den Teilnehmenden und der Organisation des Projektpartners zu machen.

B 4.3.2 Antragsangaben

Jeder Antrag muss folgende Angaben enthalten:

- a) genaue Angaben über den Träger und seinen Projektpartner,
- b) Angaben zu den Teilnehmenden: Anzahl, Alter, Land,
- c) geplantes Programm mit Angaben zu Zielen und Methoden,
- d) Programmort(e),
- e) Angaben zur Vor- und Nachbereitung,
- f) Angaben zu den voraussichtlichen Einnahmen und Ausgaben (zur Kenntnis),
- g) Bestätigung beider Projektpartner über die Richtigkeit der Angaben im Antrag und die Kenntnis der Förderrichtlinien.

Wesentliche Änderungen gegenüber der Antragstellung sind dem DPJW vor Beginn des Projekts unverzüglich mitzuteilen und gegebenenfalls zu begründen.

Für Projekte, die B 1.1, B 1.2, B 1.3.1, B 1.3.2, B 1.3.3, B 1.3.4 nicht entsprechen, gelten diese Regelungen sinngemäß. Weitere Einzelheiten, insbesondere zur Fehlbedarfsfinanzierung, regelt die Geschäftsführung des DPJW.

B 4.3.3 Antragsfristen

Der Antrag muss spätestens drei Monate vor Beginn des geplanten Projekts dem DPJW vollständig vorliegen. Das DPJW kann in begründeten Ausnahmefällen eine kürzere Antragsfrist zulassen.

B 4.3.4 Bewilligung

Nach Prüfung des Antrags bewilligt das DPJW die Zuschüsse durch einen schriftlichen Bescheid.

B 4.3.5 Vorschusszahlung

Vor Beginn eines Projekts können angemessene Vorschüsse auf ein Bankkonto des/der Antragstellenden gezahlt werden, wobei die Zahlungen für Reise- und Programmkosten jeweils in nationaler Währung der Gäste bzw. Gastgeber erfolgen.

Davon ausgenommen sind Träger, die den Status natürlicher Personen haben (siehe Ziffer B 4.1.2). Diese Träger erhalten den gesamten DPJW-Zuschuss nach Vorlage und abschließender Prüfung des Nachweises ausgezahlt.

B 4.4 Nachweis im Einzelverfahren

Nachweise müssen gemäß dem Bewilligungsschreiben geleistet werden.

B 4.4.1 Umfang des Nachweises

Dem Nachweis sind in der Regel folgende Belege beizufügen:

- a) das durchgeführte Programm,
- b) ein Sachbericht nach DPJW-Muster,
- c) Teilnahmelisten aller Teilnehmenden einschließlich des Projektteams (Deutsche und Polen sowie der möglichen Teilnehmenden aus einem Drittland) nach DPJW-Muster und mit der eigenhändigen Unterschrift der Leitungen der deutschen und polnischen Gruppen; Original-Teilnahmebestätigungen aller Teilnehmenden einschließlich des Projektteams (Deutsche und Polen sowie der möglichen Teilnehmenden aus einem Drittland) nach DPJW-Muster mit der eigenhändigen Unterschrift bzw. (bei Minderjährigen) der Unterschrift eines Elternteils/Erziehungsberechtigten. Die ausgefüllten Teilnahmebestätigungen verbleiben bei den Antragstellenden (siehe [B 4.2.4 PRÜFUNGSRECHT](#)),
- d) bestätigte Kopien der Belege / der Quittungen über die Auszahlung der Honorarkostenzuschüsse,
- e) Originalbelege aller Ausgaben, wenn eine Finanzierung nicht auf Basis der Fördersätze erfolgt,
- f) Aufstellung der Ausgaben und der Einnahmen,
- g) weitere Unterlagen, die die Durchführung des Projekts belegen, können vom DPJW angefordert werden.

Wesentliche Änderungen gegenüber der Antragstellung sind vor Beginn des Projekts oder, sofern sie sich im Laufe der Durchführung des Projekts ergeben haben, im Nachweis mitzuteilen und gegebenenfalls zu begründen.

Für Projekte, die [B 1.1](#), [B 1.2](#), [B 1.3.1](#), [B 1.3.2](#), [B 1.3.3](#), [B 1.3.4](#) nicht entsprechen, gelten die Regelungen zu [B 4.4](#) sinngemäß.

B 4.4.2 Nachweisfristen

Nachweise zu einem durchgeführten Projekt müssen dem DPJW so bald wie möglich eingereicht werden, spätestens jedoch zwei Monate nach Beendigung des Projekts.

Für ein Projekt, das im Dezember endet oder überjährig ist, muss der Nachweis spätestens bis zum 31.01. des dem Projektbeginn folgenden Jahres vorgelegt werden.

B 4.4.3 Festsetzung des Zuschusses durch das DPJW; Schlusszahlung

Das DPJW erstellt nach Vorlage des vollständigen Nachweises und der abgeschlossenen Prüfung eine schriftliche Festsetzung des Zuschusses zur Mitteilung an den Träger. Gleichzeitig erfolgt die Zahlung des Zuschusses abzüglich gewährter Vorschüsse oder die Rückforderung überzahlter Beträge.

B 4.4.4 Rückzahlungsverpflichtung

Die verantwortlichen Träger haben bewilligte und ausgezahlte, nicht verwendete Zuschüsse sofort an das DPJW zu erstatten. Ebenso sind Zuschüsse sofort zurückzuzahlen, wenn sich – auch nachträglich – herausstellt, dass sie aufgrund falscher Angaben bewilligt oder wenn die bei der Bewilligung gestellten Bedingungen nicht erfüllt oder hinfällig wurden.

Der Erstattungsanspruch ist zu verzinsen: in Deutschland gemäß BGB § 288 (1) mit fünf von Hundert über dem Basiszinssatz, in Polen gemäß der geltenden Verordnung des Ministerrats über die Höhe der gesetzlichen Zinsen.

B 4.5 Antragstellung im Zentralstellenverfahren

Für die Antragstellung über Zentralstellen gelten grundsätzlich die Regelungen für Antragsteller im Einzelverfahren. Es steht der Zentralstelle frei, für das Antrags- und Nachweisverfahren innerhalb dieser Förderrichtlinien trägerspezifische Regelungen sowie mit Zustimmung durch die/den zuständigen DPJW-Geschäftsführer/-in von den Förderrichtlinien abweichende Regelungen zu treffen.

Im Zentralstellenverfahren legt der Träger Planung, Antrag und Nachweis der für ihn verantwortlichen Zentralstelle zur Weiterleitung an das DPJW vor.

Ein Träger darf DPJW-Zuschüsse nicht über verschiedene Zentralstellen beantragen.

Ein Träger darf seine Zentralstelle nur mit Zustimmung des DPJW und der beteiligten Zentralstelle wechseln.

B 5 Antrags und Nachweisverfahren für Zentralstellen

Dachorganisationen bzw. Institutionen mit Zuständigkeit für mehrere Träger, Institutionen mit regionalen Gliederungen und Träger mit besonderer Bedeutung können auf ihren Antrag hin als Zentralstelle anerkannt werden. Sie müssen eine juristische Persönlichkeit besitzen.

Die Zentralstelle darf ohne Zustimmung des DPJW die von ihr übernommenen Aufgaben nicht an eine Untergliederung übertragen.

B 5.1 Jahresbedarf

Die Zentralstelle teilt dem DPJW ihre Gesamtplanung für das jeweilige Kalenderjahr als Jahresbedarf mit.

B 5.2 Sammelantrag

Die Zentralstelle prüft die Anträge ihrer Träger und legt dem DPJW ihren Sammelantrag vor. Im Laufe eines Jahres können weitere Sammelanträge nachgereicht werden.

Die Zentralstelle bestätigt mit der Vorlage, dass sie diese Förderrichtlinien beachtet und die ihr zugeordneten Träger zu deren Beachtung verpflichtet.

Neben dem sonst üblichen Sammelverfahren kann die Zentralstelle Anträge zu Fachprogrammen und besonderen Förderungen auch im Einzelverfahren stellen.

Bei Fehlbedarfs- und Vollfinanzierung ist eine Begründung beizufügen. Soweit eine Zentralstelle im jeweils anderen Land beteiligt ist, ist diese über die Antragstellung zu informieren.

B 5.3 Jahreskontingent

Das DPJW teilt der antragstellenden Zentralstelle schriftlich das Jahreskontingent mit, über das diese zur Weitergabe an die ihr angeschlossenen Träger bzw. zur eigenen Verwendung im Rahmen der richtliniengemäßen Verwendung der Mittel verfügen kann. Die Ausführungsbestimmungen sollen Ziffer B 3.2 und B 3.3 entsprechen. Ausnahmen sind nur mit Zustimmung der DPJW-Geschäftsführung möglich. Reicht das Jahreskontingent nicht aus, befindet die Zentralstelle über die Verteilung der Mittel.

B 5.4 Antragsfristen

Sammelanträge der Zentralstelle sind dem DPJW rechtzeitig, in der Regel zwei Monate vor Beginn des ersten Projekts vorzulegen.

B 5.5 Bewilligungen/Vorschüsse

Die Zentralstelle erhält Sammelbewilligungen und auf schriftlichen Antrag einen angemessenen Vorschuss für beantragte Projekte auf ihr Konto. Nach Auszahlung der ersten Rate muss die Zentralstelle einen Teilnachweis oder einen Zwischennachweis vorlegen, bevor eine weitere Vorschusszahlung erfolgt.

DPJW und Zentralstelle informieren sich gegenseitig über Bewilligungen, Absagen und nicht realisierte Projekte im beiderseitigen Verantwortungsbereich.

B 5.6 Sammelnachweis im Zentralstellenverfahren

Die Zentralstelle legt die vollständigen Nachweise als Sammelnachweis nach den vom DPJW festgelegten Grundsätzen vor.

B 5.7 Teilnachweis/Zwischennachweis

Nachweise können auch als Teilnachweis (vollständiger Nachweis pro durchgeführtes Einzelprojekt) oder als Zwischennachweis (summarischer Nachweis der Verwendung der Fördermittel) eingereicht werden.

B 5.8 Minder-/Mehrbedarf

Ein Minderbedarf an Zuschüssen für einzelne Projekte kann im Rahmen der Gesamtbewilligung der Zentralstelle sowie auch für neue Projekte der Zentralstelle Verwendung finden.

Ein Mehrbedarf bei einzelnen Projekten im Rahmen der Gesamtbewilligung ist bei anderen Projekten zu decken, ohne dass die Jahresplanung hinsichtlich der Zahl der Einzelprojekte insgesamt unterschritten werden sollte.

Für die Beantragung von zusätzlichen Fördermitteln im laufenden Jahr ist mindestens die Vorlage eines Zwischennachweises erforderlich.

B 5.9 Festsetzung des Zuschusses

Das DPJW erstellt nach Vorlage der vollständigen Nachweise und der abgeschlossenen Prüfung eine schriftliche Festsetzung des Zuschusses zur Mitteilung an den Träger. Gleichzeitig erfolgt die Zahlung des Zuschusses abzüglich gewährter Vorschüsse auf ein Konto der Zentralstelle oder die Rückforderung überzahlter Beträge.

B 5.10 Weiterleitung der Mittel

Die Zentralstelle verpflichtet sich, DPJW-Vorschüsse und Schlusszahlungen fristgerecht für den bewilligten Zweck an die ihr zugeordneten Träger weiterzuleiten.

Dabei ist der nach DPJW-Förderrichtlinien bewilligte Zuschuss aufgegliedert nach Programm-, Reise- und sonstige Kosten als Zuschuss des DPJW anzugeben.

Das DPJW kann über Vorschüsse und Schlusszahlungen der Zentralstelle an ihre Träger eine Kontrollmitteilung verlangen.

Die Zentralstelle verpflichtet sich, auf Aufforderung des DPJW, die Nachweise der durch das DPJW geförderten Projekte durch einen ordentlichen Wirtschaftsprüfer testieren zu lassen. Ordentliche Wirtschaftsprüfer müssen staatlich anerkannt, staatlich zugelassen oder vereidigt sein.

B 5.11 Verwaltungskostenzuschuss

Zentralstellen in Deutschland (mit Ausnahme der Länder und Träger mit besonderer Bedeutung) erhalten auf schriftlichen Antrag für ihre Tätigkeit einen Verwaltungskostenzuschuss in Höhe von 50 EUR und Zentralstellen in Polen 150 PLN für jedes vom DPJW im Rahmen eines Sammelantrags bewilligte Projekt und 2,5 von Hundert der vom DPJW bewilligten Förderungssumme sowie 50 EUR bzw. 150 PLN für jedes vom DPJW festgesetzte Projekt und 2,5 von Hundert der vom DPJW festgesetzten Fördersumme.

Für Praktika und Hospitationen (B 1.3.4), Kleinprojekte „4x1 ist einfacher!“ (B 1.3.5) und eintägige Projekte (B 1.3.1) wird der Verwaltungskostenzuschuss nur für die bewilligten Projekte gewährt.

B 5.12 Verwaltungsregelungen

Die Geschäftsführung des DPJW kann zur Umsetzung des Zentralstellenverfahrens im Rahmen des Jugendaustausches weitere besondere Regelungen erlassen und Vereinbarungen treffen.

C ABSCHLIESSENDE REGELUNGEN

C 1 Sonstige Förderung

Projekte, die nicht in Teil [B 1.1](#), [B 1.2](#), [B 1.3](#) genannt sind, können gefördert werden, wenn sie den Zielen des DPJW im besonderen Maße dienen. Die Finanzierungsart richtet sich nach den Erfordernissen des Einzelfalles.

C 2 Durchführungsbestimmungen

Die Geschäftsführung des DPJW kann zur Durchführung und Umsetzung dieser Förderrichtlinien Regelungen und Durchführungsbestimmungen erlassen.

C 3 Überprüfung der Fördersätze

Die Höhe der Fördersätze nach den [ANLAGEN 1](#) und [2](#) wird jährlich durch die Geschäftsführung des DPJW überprüft und durch den Deutsch-Polnischen Jugendrat festgesetzt.

C 4 Beschlussfassung und Geltung

Der Deutsch-Polnische Jugendrat hat gemäß Artikel 7 des „Abkommens über das DPJW“ auf seiner 31. Sitzung am 18.02.2022 die „Förderrichtlinien des Deutsch-Polnischen Jugendwerks“ in der vorliegenden Fassung beschlossen.

Die Förderrichtlinien gelten mit Wirkung vom 1.03.2022.

Anlage 1 der Förderrichtlinien des DPJW – Zuschüsse für die Gastgeber

Angaben pro Programmtag und Teilnehmende/-n (TN) in EUR oder in PLN.

In der Regel erfolgt der Zuschuss auf Basis der Fördersätze. Die Fördersätze können maximal bis zu der in dieser Anlage aufgeführten Höchstgrenze gewährt werden.

1. Zuschuss zu Programmkosten bei Jugendbegegnungen

Hierzu zählen insbesondere Kosten für Unterkunft, Verpflegung, Programmfahrten, unmittelbare Organisations- und Koordinierungskosten und dazugehörige Versicherungen.

Daneben kann ein Zuschuss zum Honorar für die Sprachmittlung gewährt werden.

Zuschussarten für alle Teilnehmende des Projekts (je nach Art des Programms)	pro Programmtag und TN (bis zu)	
	in Deutschland	in Polen
Programm mit Unterbringung in Familien	12 EUR	40 PLN
1.1.a Programm mit außerfamiliärer Unterbringung	30 EUR	90 PLN
1.1.b Bildungsstätten-Programm*	45 EUR	135 PLN

*Das DPJW kann inhaltlich besonders anspruchsvolle Projekte mit diesem Satz fördern, um eine besondere Qualität zu ermöglichen. Voraussetzung dafür ist, dass das Projektteam fachpädagogische Unterstützung und entsprechend ausgestattete Räume nutzt. Dabei können Projekte in Bildungsstätten oder an anderen geeigneten Orten stattfinden.

2. Zuschuss zu Honorarkosten bei Jugendbegegnungen

Zuschussart	pro Programmtag (bis zu)	
	in Deutschland	in Polen
Honorar für Sprachmittlung (in der Regel eine Person pro Projekt)	60 EUR	180 PLN

3. Zuschuss zu den Vor- und Nachbereitungstreffen der Jugendlichen

wird nach Anlage 1, Ziffer 1 (gemäß B 3.3.3 der DPJW-Förderrichtlinien) gewährt, wenn für das Vor- und/oder Nachbereitungstreffen ein eigenes Programm vorliegt.

4. Zuschuss zu den gemeinsamen Vor- und Nachbereitungstreffen für ein Projektteam aus Deutschland und Polen

wird nach Anlage 1, Ziffer 1 und Anlage 2 (gemäß B 3.3.4 der DPJW-Förderrichtlinien) gewährt, wenn für das Vor- und/oder Nachbereitungstreffen ein eigenes Programm vorliegt.

5. Zuschuss zu Programmkosten bei Fachprogrammen

Zuschussarten für alle Teilnehmende des Projekts (je nach Art des Programms)	pro Programmtag und TN (bis zu)	
	in Deutschland	in Polen
Programm mit Unterbringung in Familien	22 EUR	70 PLN
1.1.a Programm mit außerfamiliärer Unterbringung	40 EUR	120 PLN
1.1.b Bildungsstätten-Programm*	55 EUR	165 PLN

*Das DPJW kann inhaltlich besonders anspruchsvolle Projekte mit diesem Satz fördern, um eine besondere Qualität zu ermöglichen. Voraussetzung dafür ist, dass das Projektteam fachpädagogische Unterstützung und entsprechend ausgestattete Räume nutzt. Dabei können Projekte in Bildungsstätten oder an anderen geeigneten Orten stattfinden.

6. Zuschuss zu Honorarkosten bei Fachprogrammen

Zuschussart	bis zu	
	in Deutschland	in Polen
Honorar pro Vortrag	75 EUR	225 PLN
Honorar für Referentinnen/Referenten (Kontingent pro Programmtag)	320 EUR	960 PLN
Honorar für Sprachmittlung (pro Programmtag)	120 EUR	360 PLN

Wer Fördersätze für Bildungsstätten-Programme erhält, kann keine Honorarkostenzuschüsse für eigene Hauptamtliche in Anspruch nehmen.

7. Zuschuss zu Programmkosten bei Hospitationen/Praktika

Der Zuschuss für individuelle Praktika und Hospitationen wird gemäß [B 1.3.4](#) und [B 3.3.1](#) gewährt.

Zuschussart	pro Programmtag (bis zu)	
	in Deutschland	in Polen
Hospitationen/Praktika	30 EUR	90 PLN

Anlage 2 der Förderrichtlinien des DPJW – Zuschüsse für die Gäste

Angaben pro Teilnehmende/-n (TN) in EUR oder in PLN.

1. Zuschuss zu Reisekosten

In der Regel erfolgt der Zuschuss auf Basis der Fördersätze je Kilometer bis zur Höchstgrenze (der jeweiligen Währung) der Tabelle. Die Kilometer werden auf Grundlage der angegebenen, einfachen Fahrtstrecke berechnet. Die Grundlage der Streckenberechnung bestimmt die Geschäftsführung des DPJW.

Zuschuss	pro TN und je Kilometer (bis zu)
Reise deutscher Teilnehmender nach Polen	0,12 EUR
Reise polnischer Teilnehmender nach Deutschland	0,48 PLN

1.1 Zuschuss zu Reisekosten bei trilateralen Projekten

In der Regel erfolgt der Zuschuss auf Basis der Fördersätze bis zur Höchstgrenze von 0,12 EUR bzw. 0,48 PLN je Kilometer innerhalb von Polen und Deutschland. Der Zuschuss für die Teilnehmenden aus einem Drittland wird über den Gastgeber des Projekts in dessen Währung gewährt.

Die Kilometer werden auf Grundlage der angegebenen, einfachen Fahrtstrecke berechnet. Die Grundlage der Streckenberechnung bestimmt die Geschäftsführung des DPJW.

Wyciąg z [Wytycznych wspierania PNWM](#), załącznik 1
Auszug aus den [Förderrichtlinien des DPJW](#), Anlage 1

Stawki dofinansowania na dzień programu i osobę od 1.01.2023 r. (bez zmian w stosunku do 2022)
Fördersätze pro Programtag und Person seit dem 1.01.2023 (unverändert im Vergleich zu 2022)

Dotacje do kosztów programu¹ przy <u>stacjonarnych</u> spotkaniach młodzieży Förderung der Programmkosten¹ bei Jugendbegegnungen <u>vor Ort</u>	w Polsce do in Polen bis zu	w Niemczech do in Deutschland bis zu
program z zakwaterowaniem w rodzinach Programm mit Unterbringung in Familien	40 PLN	12 EUR
program z zakwaterowaniem poza rodzinami Programm mit außerfamiliärer Unterbringung	90 PLN	30 EUR
program placówki kształceniowej ² Bildungsstätten-Programm ²	135 PLN	45 EUR
honorarium za pośrednictwo językowe Honorar für Sprachmittlung	180 PLN	60 EUR
hospitacje/ praktyki Hospitationen/ Praktika	90 PLN	30 EUR
Dotacje do kosztów <u>stacjonarnego</u> programu¹ specjalistycznego Förderung bei Fachprogrammen¹ <u>vor Ort</u>		
program z zakwaterowaniem w rodzinach Programm mit Unterbringung in Familien	70 PLN	22 EUR
program z zakwaterowaniem poza rodzinami Programm mit außerfamiliärer Unterbringung	120 PLN	40 EUR
program placówki kształceniowej ² Bildungsstätten-Programm ²	165 PLN	55 EUR
honorarium dla referentki/referenta (na dzień programu) Honorar für Referentinnen/Referenten (pro Programtag)	960 PLN	320 EUR
honorarium za odczyt Honorar pro Vortrag	225 PLN	75 EUR
honorarium za pośrednictwo językowe Honorar für Sprachmittlung	360 PLN	120 EUR
Dotacja do kosztów podróży / Förderung der Reisekosten	0,48 PLN/km	0,12 EUR/Km

¹ Dofinansowanie przyznawane jest do kosztów programu, a jego stawkę wyznacza rodzaj zakwaterowania. Na koszty programu składają się: koszty zakwaterowania, wyżywienia, realizacji projektu z uwzględnieniem ew. honorariów, mediów, materiałów roboczych i przejazdów związanych z programem, które Państwo, w razie kontroli, będą mogli udokumentować.

¹ Das DPJW errechnet die Höhe der Förderung anhand der Art der Unterkunft. Die Förderung ist aber für Programmkosten gedacht, die während der Begegnung anfallen. Zu Programmkosten zählen: Kosten für Unterkunft, Verpflegung, Durchführung des Projekts einschließlich Honorare, Medien, Arbeitsmaterialien, Programmfahrten, Fahrtkosten der Gastgeber etc., die Sie auf Nachfrage belegen können.

² PNWM może dofinansować według tej stawki projekty, które wymagają szczególnego wkładu merytorycznego w celu zapewnienia wysokiej jakości ich realizacji. Warunkiem jest korzystanie przez zespół projektowy z fachowego wsparcia trenerskiego, jak również odpowiednio wyposażonej przestrzeni. Projekty mogą się przy tym odbywać zarówno w międzynarodowych domach spotkań młodzieży, jak i w innych stosownych placówkach.

² Das DPJW kann inhaltlich besonders anspruchsvolle Projekte mit diesem Satz fördern, um eine besondere Qualität zu ermöglichen. Voraussetzung dafür ist, dass das Projektteam fachpädagogische Unterstützung und entsprechend ausgestattete Räume nutzt. Dabei können Projekte in Bildungsstätten oder an anderen geeigneten Orten stattfinden.

Dotacje do projektów online i hybrydowych ³ Förderung der Online- und Hybrid-Projekte ³	PLN do / bis zu	EUR do / bis zu
dotacja do kosztów spotkania młodzieży online Förderung der Programmkosten bei <u>Online-Jugendbegegnungen</u> <i>jednak na grupę nie więcej niż jedoch pro Gruppe nicht mehr als</i>	15 PLN 3000 PLN	5 EUR 1000 EUR
dotacja do kosztów programu specjalistycznego online Förderung bei <u>Online-Fachprogrammen</u> <i>jednak na grupę nie więcej niż jedoch pro Gruppe nicht mehr als</i>	18 PLN 3600 PLN	6 EUR 1200 EUR
honorarium za pośrednictwo językowe Honorar für Sprachmittlung	180 PLN	60 EUR
dofinansowanie kosztów organizacyjnych i technicznych (na dzień programu) Förderung der Organisations- und Technikkosten (pro Programmtag) LUB / ODER	180 PLN	60 EUR
trener/trenerka online (na dzień programu) ⁴ Online-Trainer/-in (pro Programmtag) ⁴	960 PLN	320 EUR

³ Dla grupy realizującej projekt **hybrydowo** obowiązują stawki dofinansowania jak przy spotkaniach stacjonarnych.

³ Für die Gruppe, die das Projekt **hybrid** durchführt, gelten die Fördersätze wie bei Projekten vor Ort.

⁴ Osobie, której wypłacono dofinansowanie kosztów trenera online, **nie można** równocześnie wypłacić dotacji dla pośrednika językowego.

⁴ Ein/e Online-Trainer/in **kann nicht** zugleich als Sprachmittler/in abgerechnet werden.

Dodatkowe dofinansowanie - obowiązuje do 31.12.2023 r. (na dzień programu i osobę)

Zusätzliche Förderung – geltend bis zum 31.12.2023 (pro Programmtag und Person)

Dodatkowe dotacje do kosztów programu przy <u>programach stacjonarnych</u> Zusätzliche Förderung der Programmkosten bei <u>stationären Projekten</u>	w Polsce do in Polen bis zu	w Niemczech do in Deutschland bis zu
program z zakwaterowaniem w rodzinach Programm mit Unterbringung in Familien	stawka + 15 PLN	Fördersatz + 5 EUR
program z zakwaterowaniem poza rodzinami Programm mit außerfamiliärer Unterbringung	stawka + 30 PLN	Fördersatz + 10 EUR
program placówki kształceniowej ² Bildungsstätten-Programm ²	stawka + 45 PLN	Fördersatz + 15 EUR
Dodatkowa dotacja do kosztów podróży Zusätzliche Förderung der Reisekosten	stawka + 0,12 PLN/km	Fördersatz + 0,03 EUR/Km

Volksbund Kriegsgräberstätten Brandenburg Ost

Kriegsgräberstätte	Tote
Alt Hartmannsdorf	6
Alt Zeschdorf, Gemeindefriedhof	57
Altbarnim, evangelischer Friedhof	22
Altfriedland, Kommunalfriedhof	27
Altlewin	25
Altmädewitz	9
Altreetz	14
Arensdorf b. Fürstenwalde/Spree	106
Bad Freienwalde	250
Bad Saarow-Pieskow, Waldfriedhof	93
Beeskow	415
Bliesdorf/Oder	11
Bollersdorf, Gemeindefriedhof	15
Briesen/Mark, Kommunalfriedhof	274
Brieskow-Finkenheerd	158
Buckow b. Beeskow, Gemeindefriedhof	9
Buckow/Märkische Schweiz, Fdh. Königstraße	149
Burg/Spreewald	33
Carmzow, evangelischer Friedhof	10
Cottbus, Nordfrdh.	52
Cottbus, Südfrdh.	1.787
Diedersdorf, kirchlicher Friedhof	59
Dissenchen	75
Döbberin, Gemeindefriedhof	30
Dolgelin, kommunaler Friedhof	47
Erkner, Komm.Fdh. Gerhart-Hauptmann-Str.	287
Falkenhagen b. Seelow, kirchl. Friedhof	65
Frankfurt/Oder	31
Friedersdorf, kommunaler Friedhof	28
Fürstenberg/Havel	440
Garzau, kirchlicher Friedhof	24
Gieshof	6
Glienicke, Gemeindefriedhof	13
Golzow, kommunaler Friedhof	31
Groß Neuendorf/Oderbruch, Kommunalfdh.	160
Groß Rietz, Gemeindefriedhof	16
Gusow	98
Hasenholz, Gemeindefriedhof Dorfstraße	14
Hermersdorf, Gemeindefriedhof	19
Herzfelde Stadt Rüdersdorf	61
Hoppegarten, Gemeindefriedhof	43
Jahnsfelde	24
Kiehnwerder, Kommunalfriedhof	2
Kunersdorf	252
Küstrin-Kietz, Friedhof Lange Vorstadt	138
Lebus	334
Letschin	184
Libbenichen, kirchlicher Friedhof	54
Lietzen	1.500

Volksbund Kriegsgräberstätten Brandenburg Ost

Kriegsgräberstätte	Tote
Müllrose, Neuer Friedhof Möllenweg	187
Müncheberg	227
Müncheberg, Waldfriedhof	270
Münchehofe, kirchlicher Friedhof	55
Neu Zauche	8
Neubarnim, kommunaler Teil des Friedhofes	176
Neuküstrinchen	7
Neulangsow, Kommunalfriedhof	16
Neulewin	167
Neumädewitz	14
Neureetz	10
Neuwustrow	19
Niederjesar	226
Obersdorf, Pfarrhof	44
Ortwig, Kommunalfriedhof	12
Peitz, Triftstraße	169
Petershagen, Waldfriedhof	124
Pinnow, evang. Kirchengemeindefriedhof	2
Platkow, Oderstraße, evang. Gemeindefdh.	68
Podelzig, Gemeindefriedhof	63
Prötzel	4
Ragow, Gemeindefriedhof	7
Reichenow, kirchl. Friedhof	22
Reitwein, Gemeindefriedhof	34
Saspow	25
Schlichow	23
Schmellwitz	26
Schönfließ	50
Schönfließ, Gemeindefriedhof	14
Schulzendorf, kirchlicher Friedhof	16
Seelow - Städtischer Friedhof	649
Sophienthal, Kommunalfriedhof	10
Spreenhagen	41
Straupitz-Alter Friedhof	20
Strausberg	1.119
Treplin, Gemeindefriedhof	38
Vevais	2
Vogelsang	25
Waldsieversdorf, evangelischer Friedhof	64
Werbis-Langsow	73
Wiesenu b. Frankfurt/Oder Soldatenfriedhof	39
Wriezen	186
Wuhden, Gemeindefriedhof	14
Wulkow	744
Wulkow b. Booßen / Wulkow, Kommunalfriedhof	74
Ziltendorf	156
95	12.896